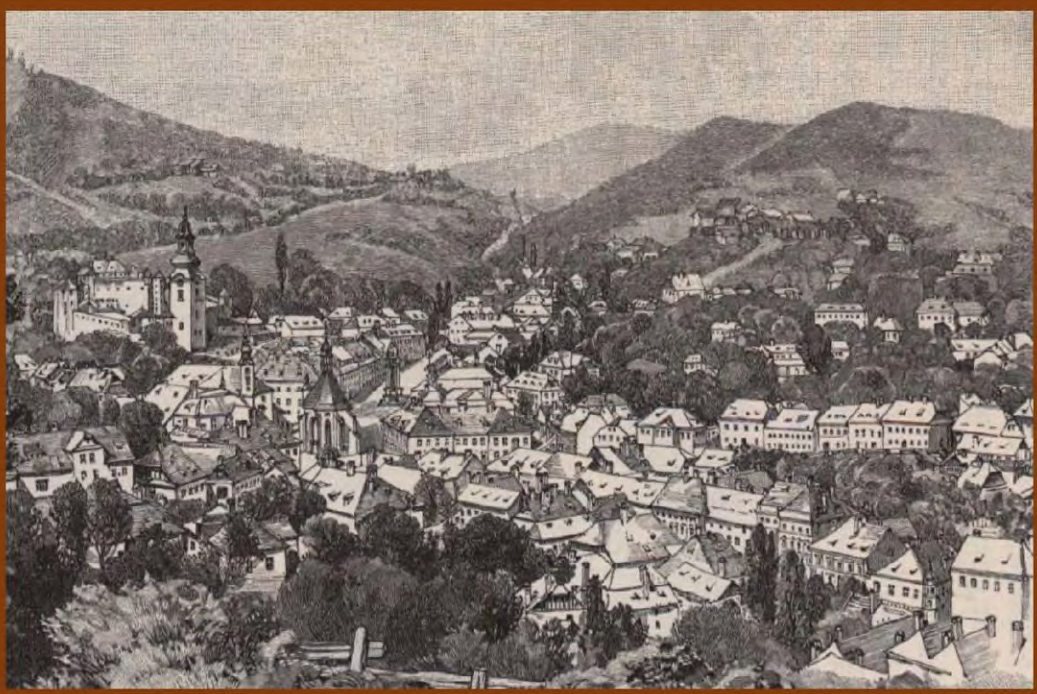
SELMECBÁNYA

OLVASÓKÖNYV

Miskolc, 2020

Válogatás a városról és bányászatáról szóló írásokból

Összeállította:

dr. Izsó István

A címlapon látható kép forrása: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben (21. kötet, Wien, 1900. 79 p.) - részlet

Tartalom

1. Földalatti folyó (Hasznos Mulatságok, 1823.)

2. A bányaverem (Fillértár, 1835.)

3. Pongrácz Lajos: Roesel Borbála (Magyar életképek, 1843.)

4. Benczúr Miklós: Selmeczbányának története (Honderű, 1847.)

5. Nagy Soma: Selmec földtani és ipar tekintetben (Delejtű, 1859.)

6. A MTA előterjesztése a selmeci Akadémián a magyar oktatási nyelv bevezetése tárgyában (Budapesti Szemle, 1861.)

7. Faller Gusztáv: Közlemények a hazai bányászat köréből: Selmeczbánya (Statistikai Közlemények, 1861.)

8. Pettkó János: Selmeczbánya környékének természetrajzi nevezetességeiről (A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Naggyűlésének Munkálatai, 1863.)

9. Jelentés a bányavárosokba tett régészeti kirándulásról: Selmecz-Bánya (Archeológiai Közlemények, 1865.)

10. Selmeczi bányász-akademikus fölavatása (Réső Ensel Sándor: Magyarországi népszokások, 1867.)

11. Szabó József: A II. József-altárna megnyitásának ünnepélyéről (Természettudományi Közlöny, 1879.)

12. Szabó József: Selmecz környékének geológiai leírása (Akadémiai Értesítő, 1891.)

13. Szitnyai József: A bányavidék veszedelme 1575-ben (Századok, 1893.)

14. Ripka Ferenc: Az ezüstbányászat hanyatlása Magyarországban (Gazdasági Mérnök, 1894.)

15. Litschauer Lajos: A selmeczbányai m. kir. bányászat, ércelőkészítés és kohó-üzem rövid ismertetése (Magyar Gépipar, 1901.)

16. Hanusz István: Magyarország ezüstje (Földrajzi Közlemények, 1901.)

17. Egy hanyatló város (Budapesti Hírlap, 1904.)

18. Tarczai György: Egy eltévedt privilégium (Élet, 1910.)

19. A régi selmeciek Diósgyőr-Majláton július végén egyakarattal megalapították Selmecbánya Szimbolikus Várost (Magyar Jövő, 1926.)

20. Faller Jenő: Mikoviny Sámuel selmeci tanárkodása (Búvár, 1936.)

21. Vörös Tihamér m. kir. kormánytanácsos előadása a szabadlíceumban Selmecbányáról (Pécsi Napló, 1937.)

22. Szitnyai Zoltán: Utazás Selmecbányára (Pesti Hírlap, 1938.)

23. Jaroslav Hašek: Selmecbányai idill (Fáklya, 1953.)

Hasznos
Mulatságok.
1823.
(13.)

Földalatti Folyó.

Úgy látszik, hogy a' víz a' föld gyomrában is sok helyen úgy öszve gyűl, valamint a' föld színén, és ott folyókat, 's nagy tavakat tsinál. A' Selmeczi bányákban, mellyek olly mélységen vagynak, hogy annyira még semmi más bányák nem hatottak a' föld kerekségén; ugyanis némelly helyeken már 400 bányász ölnyi a' mélység, mellyben a' 14-ik század óta mind egyre dolgoznak: itt az eggyik üregben világosan hallja az ember a' sebessen folyó víznek zuhogását, melly a' bányától tsak egy köszikla vastagságnyira vagyon, úgy hogy, ha vigyázatlanságból ezen vékony köz falat által törték volna, Selymecznek minden bányái menthetetlenül vízzel boríttattak volna el.

mindennemü

közhasznu ismeretek'

terjesztésére.

1835.

Második évi folyamat. **14.**

A' Bányaverem. *)

Jelen 1835-ik év' kezdetén bizonyos dolgunk végett az érczterm hegyek' szomszédságába útazván M. G. barátommal, reá vevém öt, hogy legalább egy pillanatot áldoznánk hazánk' híres arany- 's ezüst-termö kincsfészkei közül hacsak valamellyikének megtekintésére is, midön azoknak megláthatására nem hazafiak, hanem inkább messze országok' 's tartományok' tudományos ismereteket szomjuzó fiai, minden illyes mellékes alkalomra várás nélkül, nagy költséggel is elötörekedni méltónak 's érdekesnek ismérvén, magokat hosszas útazási viszontagságoknak kitenni készek. — Ily czéllal választottuk a' *Selmecz* városba tett útunkat. — 18 bányái közül (hosszas mulatásra idönk nem lévén) egyet u. m. a' *Glanzenberg* hegyalattit — melly ólommal, ezüstel 's vélök atyafias több másnemü bányászatszületményekkel vegyes aranybányája hazai kincstárunknak — saját név szerint a' *Pakherstolner-gruben-* tekintvén meg. Elágazik ez a' hegy' gyomrában más két bányamenetelre, mellyek közül egyiknek *Spitaler-* másiknak *Biber-Grube* neve. A' rege azt tartja, hogy ezen utóbbit hajdan valamelly azon bányafeletti hegy' környékén elfogott kásztor' gyomrában találtatott aranyszemek fedezték volna fel, 's nevét azon történettöl viselné maig is.

A' fentebb nevezett pakherstolni bányalyukba, mellynek külsö földszinti tekintete a' még e' félét nem látott szem elött csak egy megvetendö, nagyon szük, ajtótlan pincze formájú szemétlyukat ábrázol, tébolygás nélküles és csmérertekre juttató bémehetés végett kalauzunkúl szolgált egy igen emberséges, de honi nyelvünket nem értö teutoniai atyánkfia. Ez mind kettönket a' bemenetelre felsö úti ruháinkból kivetkeztetvén, saját bányászi dolmánykáival és zöldszinü, bányászi czimert t. i. keresztbe tett kettös kalapátsjegyet kis formába rézböl felvarva, mutató süvegeivel felkészitett, mellyhez, ha néki heverö lett volna, még egy egy, nem úgy mint a' mesterembereké elöre, hanem sokkal kurtább szabásu és hátulra fordulva, felkötendö börkötényt is adott volna. Megjegyzem itt, hogy a' bányászatot tanuló és különben jurista ifjakat képzeltetö selmeczi szép fiatalságot a' leirt öltözetben, mint rendszerinti uniformis ruhájokban láttuk a' városon járni, kelni és kávéházazni. — Emberséges kalauzunk most kezébe mesterségesen készült 's olajjal ellátatott derék sárga rézmécset fogva az említett bányába vezetett. Tole érthettük meg, hogy azon keskeny pinczelyuk forma csak valami egy ölesnyi széles és kevéssel magasabb bányamenetel, mellyen a' béjárástól kezdve egy jó faragott kölépcsöig, mellyen azután 5 ölnyi mélységbe ereszkedik az ember, itt ott ugyan majd jobra majd balra fordulva, de a' mennyire észrevehettük majdnem vizerányos lejtösséggel (declivitas) az egymás' végibe rakott egyes szál deszkákból álló pallón, melly mellett mindenütt valamelly patakforma mind ezen mind még valami *Zigismundi* nevü más bányán is végig futó, a' kincses hegyek' örökös éjü kivájott barlangjaiból mintegy mértföldnyi távolban napvilágra bukkanó és a' *Hadrits* nevü folyóba takarodó viz, favályú forma csatornán folydogált, 250 ölnyire nyulik a' hegy demogorgoni gyomrába; és hogy az öt öles mélységbe bocsájtó kölépcsöktül kezdö második, de az elsöhöz hasonló és vizerányos menetel ismét 250 ölnyire nyulik beljebb. Ez az egész pinczelyuk forma menetel, vagy mondhatni bánya-útcza, boltozatjára nézve többféle. Elöl kövel van kirakva, mint a' köboltozatú pincze, és az illyetén boltolgatást folytatni kivánják tovább tovább, a' régibb módú és csak sürüen egymás mellé rakatott fagerendákkal támogatatott oltozat helyett; a' hol pedig már erös kőbe esett a' bányamenetel, ott a' kö maga szolgál boltozatúl; ez néhol a' még puskapor nélkül szükölködött hajdankori bányász' fiainak temérdek, de az esméretes kincs-szomjtól hevültökben mégis vissza nem rettenthetö nyomorúságos csákányfaragásu mivészeteik' nyoma maig is megtetszik. Meg kell itt jegyezni, hogy ezen bányamenetel nem maga a' bánya, hanem mint érintém, csak utczája, és hogy érczér, a' kül bejárástól számitva 200 ölnyire, ezen bányautcza' mentében nem találtatható. Az említett

*) Múlt évi 31-dik számban Selmeczbányáról, a' jelen folyamatnak 4. számában pedig Körmöczvárról értekezvén 's ezen két bányavárosok' rajzolatjait tisztelt olvasóinknak elöterjesztvén, igen örvendetesen vevök a' jelen értekezést, melly a' bányák' belsö képét festvén, jobban ismerteti a' tudnivágyó olvasóval e' fontos statusgazdasági ágnak technikáját, mellyről mig más alkalommal értekezni alkalmunk leend, hálás köszönetünket jelentvén ki a' tisztelt beküldönek, más tudós és buzgó hazánkfiait is hasonló közlésekért bizodalmasan felszólitjuk.

bányaútcza' oldalaiba itt ott faragott kötáblák rakattak bé felirásokkal, mellyek közül mindegyik valamelly országos nagy személynek p. o. Maximilian császárnak — II Józefünknek — boldog emlékezetü Ferencz királyunknak és dicső nádorunk Józefnek, ezen bánya' megszemlélésére tett ottani fényes megjelenésök' emlékezetét és idejét jelenti ki. A' leereszkedő grádicson bentebb 's alább eső útczából itt ott bányászati üregek hol fel hol oldalast ágaznak a' hegybe. — Itt értettünk egy bányászanekdotát is, t. i. egykor némelly bányászcselédek valamelly felfelé ágazott ér után dolgozgatva magasan felhaladván, a' városi gyógyszeráros' pinczéjére akadtak, és mire az észrevehette volna a' pinczéje körüli esetet, az iddogáláshoz szorgalmatosan látott kalapácsosok akkorára már második hordaját is ürítgeték a' bortól. — A' bányaútczából elágazó üregekből néhol valamelly igen széles veremforma, függőleges leereszkedő kiásott mélység vagyon, mint valamelly torony' belseje deszkázott padlatokkal és lajtorjákkal ellátva.

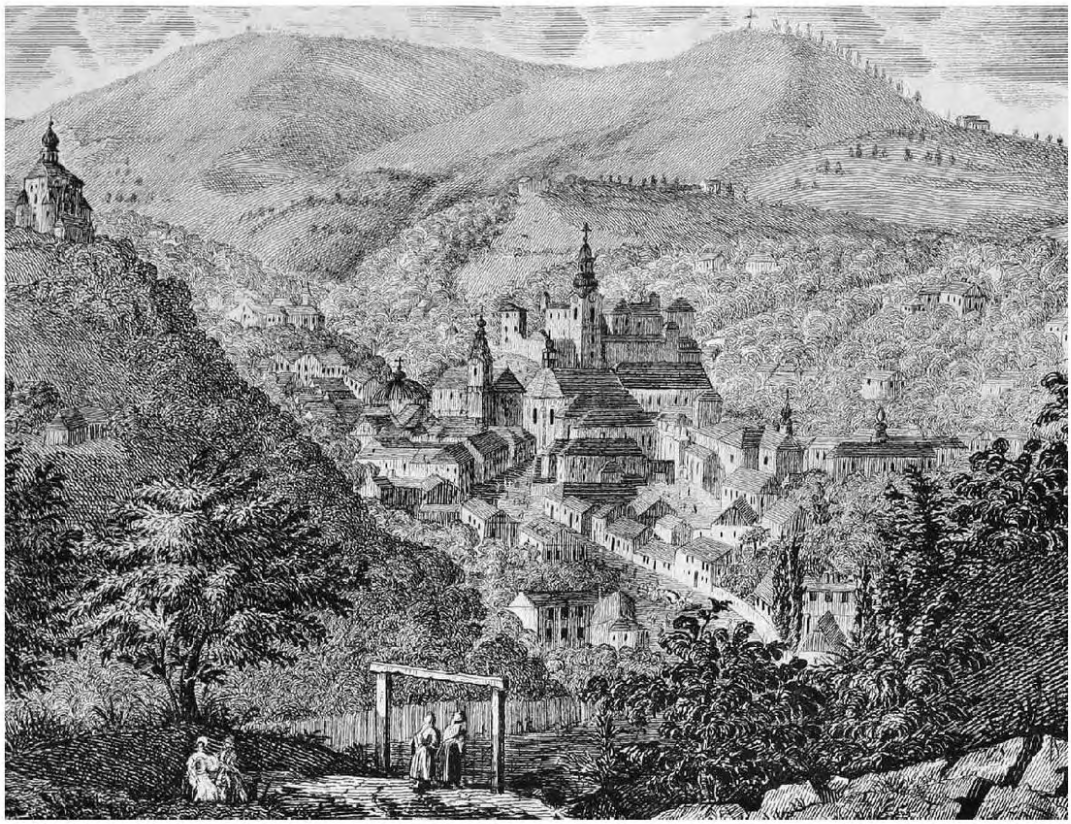
Egy illyenbe bennünket kalauzunk, mécsesével elöttünk padlattól padlatig a' lajtorják' fogain lelépdelve, gazdag aranyezüst érhez az eddig előadott mélységek mélyébe (ugyan is már itt a' bányaútczának magának a' felette felemelkedett hegy' külszine alatti mélysége is temérdek volt) levezetvén, ott láttuk miként törtelték a' fenék' oldalába vájott és érczesövekkel, ezeknek ezer fénylő pontjaiból visszaveretett métsek' sugáritól csillámló 's ragyogó rendetlen alakú gödrökben, kalapácsokkal, csákányokkal, puszta, az az lámpás nélküli mécsekkel felkészült, (nem lévén t. i. szükségök Davy' lámpájára) de a' bánya' fütött szobáéhoz hasonlító melege miatt csak könnyedén öltözködött hátrafordult bőrkötényes bányász tót emberek az érczerek' bájfényt tükröző kődarabjait. Az illyen összetört 's a' hegy' tömegéből kisebb nagyobb erővel kiszaggatott érczdarabok, egy még mélyebben fekvő és vasúttal felkészült bányamenetelben, vagy is vasútas bánya-útczában, bizonyos e' czélra készült lyukakon, az azok alá állítatni szokott szekerekbe a' bánya' mélységeiből földszinti napvilágra felszállítás' vegett leöntetnek, sőt ugyan ilyen összetört érczdarabok szörnyü nagy, mintegy 100 ölnyi függőleges mélység' fenekéből az oda lentebb dolgozó bányászok' üregeiből oda egybe hordatva, vashordókban kötél-águ egészen külleveg0n álló épületbe lovak által forgatatott gépely' segedelmével jelenlétünkben szállíttatnak fel a' vasútas menetelhez, úgy mint a' kettős ágú láncos kerekes kútakon szokás, egyik hordó üresen a' mélységbe bocsátkozván, míg a' másik már onnan 10 — 12 mázsa teherrel felemelkedett, és két ottan a' mélységnek bányaútczájabeli magasságánál álló ember által a' felérkezéskor kiürítetett. Az illyetén huzást a' lovak ollyankor teszik, ha szükön van a' fentemlített patak' vize, akkor is pedig csak nappal, különben ha bő a' víz, az egy nagy pléhvedrekkel felkészült körületü keréknek, és egy óriási nagyságú csigának, mellyen mind a' leereszkedő, mind a' feltekergődző kötel-ág, 16 mázsa nehéz, 140 öl hosszú, és külön mind egyik 800 pengő forint árú gépely' segedelmével megy végbe; midőn pedig szükön van a' viz, az nappal egy 9 öl mélységü és téres vizfogóba gyüjtetvén, éjjelre a' gépely munkába indítatik.

Szinről szinre láttuk tehát ezen bányában a' tündérszikrákat lövellő drága érczek' erét. Az érczek' ere kétség kivül azért és méltán neveztetik érnek, mivel mint valamelly ér úgy nyulik a' hegyek' belső tömegébe a' vizerányhoz gondoltatva többnyire bizonyos emelkedéssel. Az illyen ércz-érben a' kövek nem csupa közönséges kötömegek, hanem érczkristályokkal elborítatott kovakőmenetelek. — Az érczkristályok nagyon hasonlítnak némelly sókristályokhoz, csak hogy azok nagy részént fris metszésü, ólomszin kékesfekete, néha aranyszin sárga, vagy ezüstszin fejér, ollykor pedig mintegy szivárvány szintől kölcsönözött piros, kék, sárga, zöld, fejér, violaszin 's a' t. tündöklésü 's egymás mellett tarkázva álló foltokkal, olykor pedig valódi szivárványos menetellel csillámló ragyogvány kristályoknak látszanak. Mozsárban nagyobb részint könnyen lisztté törethetők, a' mikor hamuszinforma porrá változnak. A' letördelt érczérdarabokban itt ott a' tiszta kovanemü kő is kitetszik, a' mi hellyel hellyel maga is kristályosodott alaku tömegeket ábrázol. —

Maga Selmecz városa igen szép házakkal, pompás alaku templomokkal, tornyokkal, szent képszobrokkal diszeskedő, csakhogy alkalmatlan, szük, néhol meredek utczájú bányaváros. — Kár hogy fillértárunknak 31. száma alatt honunkal közöltetett képe nem a' legszebb látpontból, és nem is camera obscura' segedelmével készült darab; pedig az ilyetén képes tárak' dicséretére legyen mondva, a' helyesen talált képdarabokkal készült leirások' által sebesebben, ezélirányosabban, előmenetelesebben és az emlékező tehetségbe tartósb bényomással haladnak a' tudományos ismeretek, mint a' puszta leirások által, már csak azért is, mert sem időnk sem kedvünk hosszasan olvasni, kivált olly bőven, mint a' napról napra temérdekebb rakásra halmozodó jelen korszellemi tudományos ismeretek kivánnák. Hát még ha az

olvasottaknak ujjabb meg ujjabb olvasással szükséges ismételtetését meggondoljuk. A' képről azonban, a' minek nem hosszas és unalmas olvasás, hanem csak egy különben is kedves átpillantás érdeklete, minden általok valaha életre jött 's a' velök egybeköttetésbeli olvasottakból nevekedett ismereteink egy tekintetre felserkennek bennünk.*)

— Feljegyzette Uj-Fejértón M. S.

Selmecbánya

MAGYAR

ÉLETKÉPEK.

SZERKESZTI

FRANKENBURG ADOLF.

ELSŐ KÖTET.

V. FÜZET

PESTEN 1843.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

ROESEL BORBÁLA.

(TÖRTÉNETI BESZÉLY).

PONGRÁCZ LAJOSTÓL.

Roesel *) Erazmus II. Ulászló király alatt kincstári elnök volt Selmeczbányán. Magyarország ez időbeli szegénysége és Selmecz-város dúsgazdagsága olly ellentétet képezének ekkor, milylyent keveset mutathat a' történet. Gyakran megtörtént, hogy egy selmeczi polgár, kinek nem volt egyebe, mint reménye és joga földalatti néhány lábnyi bányaérhez, annyi pénz birtokába jutott, a' mennyit az ország többi része egyszerre elő nem tudott volna állitani. Mind e' mellett az ország — most királyi — bányák kezelése roszul ment, a' jövedelem sokszor alig födözé a' költségeket, 's a' nyereség a' tisztviselők, többnyire külföldiek zsebébe került. 'S igy nem csuda, hogy mig egynémelly selmeczi lakos a' mindennemü kéj és kényelem élvezetébe a' jóllakásig merült: addig az egykor olly hatalmas Magyarhon királyának nem volt húsra valója, 's az, éhét enyhitni kénytelen lön a' kofák piaczi sátorai alatt — a' Laczi konyháján!

*) Olvasd Rézl.

És ez időben élt Roesel Erazmus, és kincstári elnök volt Selmeczbányán. Azonban Roesel, egy mindenkitől lelkiismeretes férfiunak tartatott, kiről — noha számadásnélküli kezelője volt a' kincstár bevétel- és kiadásainak — senki sem tuda roszat szólani, sőt tettei és életmódja minden rágalmat megczáfolának; mert Roesel igen egyszerü életet élt, 's ollykor ollykor tett kölcsönei némellyektől a' ‚szegény' gúnynevet szerzék neki.

Roesel Erazmusnak minden életgyönyöre hivatalán kivül, két felserdült gyermekében, egy fiu- 's egy leányban látszatott lenni, kiknek nevelésére kivételkép, költséget nem kimélt. Amaz Lőrincznek nevezteték, 's többnyire beteges volt, igy tért viszsza a' paduai egyetemből, hová tudomány- és egészség-szerzés végett atyjától küldetett. Az utóbbi, Borbála, neménck egyik dísze 's városának legszebbike volt. Testalkotása, mikint egyik kortársa *) irja: erős és bájos vala, tudománya pedig az akkori divatos óvilági irókra is kiterjedt, kiknek nyelvét érté és beszélé. Lelkületre férfias és önző, szíve közép volt a' jó és rosz között, mikint annak jeleit adá, hasonlag azéhoz, kinek benseje nem tudja magát elhatározni a' folyvásti jó vagy rosz követése közt. Ezeken kivül még egy fővonás borult el Borbála jellemén, miből élte 's tetteit lehet egyedül magyarázni, 's ez volt lelkének perczenkint jóra roszra változó szeszélye.

De haladjunk tovább! Scotti rajzhüség nem czélja sebes folyamot igénylő beszélyünknek, mellyet még el sem kezdők, holott 1575-ik évig tart az, tehát hosszu évek sorát néhány lapon kell adnunk, most pedig még csak 1520-ban vagyunk Roesel Erazmus halálos ágyánál, áldva gyermekeit, 's tőlök búcsuzva.

‚Isten áldjon meg titeket, édes gyermekeim — szóla a' haldokló öreg — isten áldjon meg! Lőrincz, légy te védje növérednek, és szeressed őt, mint ő szeret téged. Te pedig Borbála, boldogitsad férjedet, ki most jegyesed, 's kit te olly hön szeretsz. Éljetek azzal, mit a' világ nyujt, mellyben mindentől függetlenekké vágytalak tenni benneteket. Engem az szegénynek tartott, de csalatkozott. Mezei lakom pinczéje fenekén — jól vigyázzatok — rejtett vasajtót fogtok lelni, mellyet kivülem senki

*) Richter.

sem lépett át. Ezen túl egy régi bányaüregbe jutok, hová nektek gyüjtött kincseim lerakám. Osztozzatok!‘ . . .

Az öreg Roesel elhalt, és a’ két gyermek néma kesergvvel állott az atyai hideg test fölött.

Néhány nap mulva uj hivatalnok nevesteték helyébe, ’s az előbbinek gyermeki a’ fényes hivatal-lakból átköltöztek atyjok mezei szerény lakába, hol csakhamar feledésbe jutottak az éltében olly tekintélyes Roesel Erazmus ‚szegény‘ gyermekei.

‚Valjon lesz-e ember, ki baráti részvéttel vigasztalni jövend minket, akkor is, midőn hivatalt osztogatható atyánk nem él?‘ szóla búskomolyan egy nap Borbála Lőrincz testvéréhez.

„Minek ez örökös kétely az emberekben? — felele Lőrincz növérének, — higyj bennök, valamint a’ hitben, és tapasztalni ne kivánj. És utoljára is ha jól vizsgáljuk: azok nem ördögök, mint te hiszed, nem is angyalok, mint képzelmed ohajtaná azokat, hanem közép a’ kettő között, kik a’ világon élvén azt úgy veszik, a’ mint van, nem pedig mint annak lenni kellene. És valjon Siegelsberged, ki téged annyira szeret, ő sem volna képes embergyülölő nézetidnek más irányt adni?“

‚Lehet, hogy ő kivétel a’ sokaság közül, azonban ki merjót-állani, hogy Siegelsberg a’ szegény irnok bennem nem a’ főhivatalnok leányát szereté, ’s annak elhaltával el nem haland ohhezi szenvedélye, mint a’ kivel többé nem kötheti össze egy fényes pálya reményeit?‘

„Reménylem Siegelsberg nem sokára maga fogja feddőleg megczáfolni epés szavaid; igen ő maga, ki Bécsből, hol ütoknokságí kérelmével járt, tegnap visszaérkezett.“

‚Tegnap, holott már ma van! ’s Siegelsberg még nem látta atyja halála óta kedvesét!‘ fájdalmas érzettel kiálta föl Borbála.

Az egyetlen szolgalány a’ két testvér szeretett nőrokonával, Borbála egyetlen barátnéjával a’ fenebbi párbeszédet tartók közé lépett, ’s amaz egy levelet nyujta át Siegelberg Rudolftól irva, ’s czimezve Roesel Lőrincznek.

Lőrincz felnyitá a’ levelet és olvasott: „Körülményim szándékom ellenére hosszasb ideig tartóztatának a’ császári városban, hol kegyelmed atyja ajánlatára — kinek az ur isten adjon örök

nyugodalmat — a' bányászati titoknokságot utolárém. Ezen körülménynyből, meg bizonyos kötelességokozta kénytelenségből . . . ez alkalommal . . . növére kezével — őt tisztelő szívem ellenére — felhagynom javasolják mostohább körülményim . . . . 's ezen új helyzetem . . . . rangom . . . stb.“

„A' hálátlan!“ kiálta föl némi haragos indulattal Lőrincz.

‚A' világ a' mint van!‘ válaszola bizonyos elfojtott érzetével a' gúny- és fájdalomnak Borbála, kinek hosszas évekig tartó első 's egyetlen szerelme csalódásából eredett fájdalmait, mint egy női szív szenvedéseinek különböző phasisait nem levén szándékunk jelen elbeszélésben az olvasó elibe vezetni, csupán annyit mondunk: hogy ez idő alatt a' szüntelen betegeskedő Lőrincz testvérét is elveszté halál által Borbála, 's nem marada föl egyebe egykori ifjusága, baráti 's atyai emlékeiből, mint távoli, már kissé korosb nőrokona, 's egy ölebe. *)

‚Lóra! — szóla egy szép nyári reggel a' keserv bújából feltüdült Roesel Borbála, rokonához — Lóra, nézd mi szép nap mosolyg künn az isten egén! és nézd, mint élvezi minden halandó — ember, állat egyenlőn — a' természetet, az életet. Az emberek nagy tömege, melly természeti nyerseségét meglartá annyi évezredek után is, élvezi a' jelent, 's nem törődik a' mult vagy jövő felett, mellyek ugyis megváltozhatlanok. Az állatok hasonlag élveznek; lám a' pacsirta milly lelkesedett élettel köszönti az eget, és dalol még azon pillanatban is, midőn a' vadász öldöklő fegyvere ráczéloztatik! 'S ő mégis boldog. A' féreg csúszva élvez a' nélkül, hogy várná legelső pillanatbani eltapodását, halálát. Igen, minden él és élvez, 's csak én legyek, ki magam élve eltemessem kolostori magányu szobáim szük falai közé, a' mult keserveibe 's a' jövő titkaiba? Hallj meg tehát. Ezentúl nincs kedvem buvárkodni az óvilági könyvek porai közt; én ezentúl a' jelent élvezni akarom . . . élvezni fogom! És ha valók atyám végszavai kincseiről: ugy ezek élvezetében rejljék egyszersmind a' boszú, mellyet az emberek és világ iránt tanusitni akarok. Jer Lóra! kövess engem.‘

*) Jónak véli a' szerző figyelmeztetni a' tisztelt olvasót, hogy valamint beszélye főalkatrészeit: ugy ez ebbőli epizódot is híven a' történetből meritette.

A' nagyobb részt nem értett szavakat örömmel hallá az egyszerü philosophiáju nö, ki sem a' ‚tegnap', sem a' ‚holnap' fölött nemigen törödött, hanem ösztönszerüleg vitte egy napról a' másikra a' ház gondjait.

A' két nö fáklyát gyujta, 's a' régóta senkitöl nem háborgatott pinczén át egy rejtett vasajtón át, boltozott üregbe jutának.

„Uram, ne vigy a' kisértetbe, és szabadits meg a' gonosztól, amen!" kiálta fel térdre esve Lóra néni, midön az üreg boltozata alatt részint megszámolhatlan mennyiségü ezüst- és arany-pénzt, részint pedig és kivált iszonyu kincshalmokat látott lerakva ezüst- és arany-rudakban, mellyek látásakor ifjuságában hallott tündérregék jutottak káprázó emlékezetébe.

‚Szegény atyám, ennyi temérdek kincsböl mi kevés volt, a' mit élvezett! — sohajta Borbála. — De félre ezentúl a' komor eszmékkel, Lóra! vigyünk magunkkal annyit, mennyit elbirunk, és térjünk e' síri csend helyéröl fel a' vigalom zajos honába.'

Hogy föltértek, mindenek elött a' városba rándultak, mellynek legszebb, legtágasb házát bérlék ki, belsejét elrendezék, és számos férfi- és nöcselédet fogadtak a' selmecziek nem kis bámélkodására.

És elkezdette nem sokára élni uj élte pályáját Roesel Borbála; az akkori fényüzés és kényelem minden tárgyai öszpontosulva látszának lenni bámulatos gazdagságu termeiben, mellyek csarnokiban örök zene szólt, 's egy vigalom a' másikát váltá föl, adva Ceres, Bachus és Vénus tiszteletére, mikre azonban egy városi elökelö sem hivatott meg, de annál több a' vidékröl, söt az ország távolabb részeiröl is.

„Megfoghatlan mi Roesel Borbálával történt!" szólának mindenfelé az emberek.

„Mi kár, hogy annyira felingerült a' városra, hogy egy elökelöt sem méltat magas társaságára, pedig számos tisztelöt számlál köreinkben;" mondá ez izben a' nö titoknokának egy akkori idöbeli selmeczi arszlán, kinek egyéb tenni valója nem volt, mint meghivási jegyek után esengeni.

„Lám, Rudolf, milly nagy szerencsét tettél volna Roesel Borbálával!" mondá egy nap reggelén az öreg Siegelsberg fiának.

„Hiszen ki tudhatta gazdagságát, atyám! 's mióta tudom, napokat ácsorgom ablakai alatt, éji zenéket adatok tiszteletére, költőink által magasztaltatom szépségit, erényeit; naponta a' templomban előtte térdelek, de ő pillanatra sem méltatja többé egykori jegyesét.“

„Roesel Borbála mind Bécsből kapja ruháit — szólának ismét az asszonyi körök. — Oh milly boldog leend férje, ha illyent választand magának. Azonban lessük ki legujabbi öltözet- 's fejékét, hogy aztán utánozhassuk.“

‚De hol jutott annyi kincs birtokába Roesel Borbála? — kérdé egy városi tanácsnok piaczon álló társait — neki egy kuks-ja *) sincs, mig én számos kuksjaimból sem tudok annyit kicsikarni, mennyit ő egy nap 's éj alatt elpazérol, pedig én minden kalapácsütést szem alatt tartok.‘

„És Roesel Borbála atyja szegénynek tartatott;“ szóla utána egy másik polgár.

„„Mondják, hogy kincset talált.“‘

„„„Kincset talált... kincset ... szép kincset. Ej, ej, édes polgártársim, milly rövidlátók vagytok! Roesel Borbála atyja — vagy nem is tudjátok többé? — hogy kincstár elnöke volt. Értitek e' szót: kincstár, és ezt: elnök? végre tegyétek hozzá: Selmeczen!... no, már most értitek a' dolgot?““‘ mormoga öntetsző mosolylyal egy eddig hallgatott vaskos tanácsnok. 'S a' városi mende-mondák továbbra is terjedtek volna, ha a' déli harang meg nem szólal, mire a' szólók fövegeiket levéve 's imádkozva övéikhez haza távozának.

Mig igy egy részről Selmecz városa előkelő családai vágyva esengtek Roesel Borbála kegye után: más részről a' szeszélyes nő lelke megunta az örökös ünnepélyek egyformaságát, 's megvetését is az illetőkkel bő mértékben éreztettnek lenni gondolván, végre még egy engesztelési ünnepélyt adni Selmecz előkelőinek, eltökélé magát.

A' házfelügyelő előhivatott.

‚Kegyelmed tudja már szándékomat, egy bünbocsánati ünnepélyt akarok adni Selmecz városának, de ünnepélyt, melly min-

*) Bányászi műszó.

den e' városban adottakat fölülmuljon fényben. Azonban lelkem megunta már ez, utczáktól, házaktól környezett lakot, 's a' szabad lég után sovárg. És különösen ... látja kegyelmed ama, e' várost regényes helyzetével, a' szegény embert pedig rettegéssel uraló hegydombot, hol a' városi akasztófa áll, mellyen annyiszor láttam gonosz és ártatlan embereket a' szellőtől lógáztatni ... igen, ezen a' helyen akarom állandó tanyám felütni; azért döntesse le kegyelmed még ma ezen akasztófát, 's emeltessen helyébe egy várat, mellynek tervezetét holnap közlendem kegyelmeddel, addig is azonban hívja meg kegyelmed mához egy hónapra Roesel Borbála várába Selmeczbánya 's a' vidék minden nevezetességeit.'

A' jámbor felügyelő előtt néhány év alatt sok megfoghatóvá, de urnőjének ezen rendelete csakugyan megfoghatlan lön.

„De a' nemes városi tanács engedelme nélkül, nagyságos asszonyom" ....

„Mondja kegyelmed nekik, hogy Roesel Borbála kivánata, 's hívja meg egyszersmind kegyelmed a' nemes városi tanácsot a' vigalomra ... az akasztófa helyére!' szóla mosolylyal az urnő.

Másnap a' városi tanács a' polgármester vezérlete alatt bejelenttette magát Roesel Borbálánál, melly is néhány órai várakozás után kihallgatást nyervén, a' legcsúszóbb kifejezések közt örömét nyilvánitá annak városszépitési kegyes szándoka fölött.

Roesel Borbála ezen legujabbi eszméje Selmecz gazdagait és szegényeit egyiránt mozgásba hozta, 's mig azok kételkedének a' rendkivüli gondolat kivihetőségén, az utóbbiak annak foganasitására pazar fizetéssel serkentettek. Minden nap hajnalán ezer ember állott munkába, kiket estve más ezer váltott fel, fáklyavilágnál szakadatlanul folytatva éjen át is a' munkát mindaddig, mig csakugyan a' kiszabott időre elkészült Roesel Borbála szeszélyes szüleménye, a' magában nem nagy, de mégis épitészete által feltünő, 's külső falaiban maiglan épen fenálló selmeczi uj vár.

Uj lakának belsejét maga rendezé el a' szeszélyes hölgy. Felső és alsó részét házi népe, közepét kedvelt ölebével önmaga foglalá el. Mindenütt és mindenen pazar fény és gazdagság ömlött el. Lakásául szolgáló osztályzatába egy pompás csarnok vezete, mellynek falai a' legszebb fehér márványból valának emelve, alja pedig

mozaikféle kirakattal ékesitve. Ebből egy nagy szárnyajtó, mellynek kilincse tiszta ezüstből volt verve, egy inkább izletes, mint tágas góth-terembe vezete keskeny ívablakokkal ellátva, mellynek üvegtáblái gyönyörü festvényekben az ó és uj testamentom jelesb történeteit ábrázolák, 's azoknak a' sütö naptól a' terembe visszasugárzott tarka világa az egésznek egy kimondhatlan szende, mysteriosus szint, mondhatnók, érzelmet kölcsönze, hasonlót ahoz, melly ma is elandalitja lelkünket némelly régi templomok mellékkápolnáiban. A' terem falait ritka szépségü arabesk-festészet, oldalait ez idöbeli rococo-izlésszerinti, a' császári városból küldött butorzat, négy szögletét pedig metszett fáju pohárszékek ékesiték, kirakva a' legritkább gyöngyökkel, régi magyar és török fegyverekkel, festett üvegekkel, arany- 's ezüst-edénynyel, különféle természeti ritkaságokkal, stb. mellyek azokban rendetlen rendességgel valának elhelyezve. Végül az egész terem padolata keleti szönyegekkel volt bevonva.

Ez imént leirt teremből két oldalra nyiltak az ajtók. Balra valának: Roesel Borbála nappali szobája, mellynek falát tükörfényességü ezüstlemez tevé 's legdrágább butorzat 's képosarnok ékesité, — és könyvtári tereme, hol az óvilág remekei gazdag kéziratokban, 's az uj kor legelsö nyomtatványai arany foglalványu tokokban 's állványokon szemlélhetök valának némelly régi bölcsek ritka, olasz mesterektöl készült mellszobraival. A' dolgozó-asztal irószerei drága tengeri conchyliákból remekül voltak készülve, 's az írállványról nagy halálfö vicsorgott le a' kiesett szemek undoritó ürével, rikító ellentétet képezve az élet és kéj minden gyönyörét élvezö nö feltárt olvasmányira, Roesel Borbála kézi könyveire, mellyeknek egyikét Anakreonnak az éltet üstökénél megragadó ‚költeményei,' másikát Ovid kéj ‚szerelmei' tevék — Jobbra a' terem tulsó részén volt Roesel Borbála hálótereme, hol az arany hálószövetü függönyökkel ellátott mennyezet alatt hinta-alaku szíjakon függött a' hófehér ágy dagadó párnáival, 's az, bizonyos, fekvője általi könnyü tollnyomásra kéjteli ringatásba hozá a' müalkatot, 's ennek mozgatása ismét egy mesterileg alkalmazott fuvolaféle zene sípjain bájhangokat idéze elö, mellyek egy alig sejthetö tündérhon édenébe el-elanda-

liták a' nyugvó érzeményeit. Szorosan ezen hálószoba mellett még egy szoba találtatott selyemmel bevonva, 's egy selyemágygyal ellátva: lakása 's hálóhelye volt ez Roesel Borbála — mint önmaga szeretö nevezni — egyetlen barátja... kedvencz ebének.

Végre elérkezett a' mindenkitöl várvavárt ünnepélyes est, mellyen Selmecz, 's a' vidék minden nevezetessége a' kitüzött órára pontban megjelent, 's a' legnagyobb diszszel, millyent ki csak elöállitani képes volt. De mi vala mind e' disz összevéve, Roesel Borbálának e' napon elöállitott 's szemfényvesztéssel határos pazar fényéhez?

A' terem 's szobák tömve valának már Selmecz fölékesitett szépeivel 's ifjaival; a' zene egy felállitott karzatról élénken szólt, a' társalkodás folyton folyt, a' nök körbe ültek, 's a' férfiak egy része a' csarnokban mesterileg elkészitett, 's szakadatlanul szökö kút vizéből — a' legfinomabb tokaji nedvből — meritgetett. Minden el volt ragadva, el volt bájolva, 's mindenki pillanata még csak a' meg nem jelent házi nö látása után sovárgott.

‚De hol késik olly soká Roesel Borbála?'

„Bizonyára öltözködik."

‚Nem illik házi nönek illy soká váratni vendégeit.

„„Ez az ö szokása."'

„„„Tán kutyájával mulat most is!""'

„„„„Elöbb titoknokával . . ."""

„Bolond volt egész életében, ezen nö kit a' vakszerencse ennyi kincscsel megálda."

‚Menjünk haza, ha még soká nem jö.'

„Igen, menjünk, menjünk!"'

„„„„„Menjen, ki akar, én kivilágos kivirradtig itt maradok, 's azontúl is, mig csak az ajtókat rám nem zárják."""""

Illy 's efféle számtalan megjegyzések keletkeztek 's történtek suttomban a' vendégek közt, többnyire ezeknek egyéniség- 's jellemeikböl eredök.

„Pszt! pszt!" keletkezett most egyszerre, 's szállt ajkról ajkra a' teremben, mig a' felkiáltás végsöje néma csendben elhalt. Mindenki fölkelt üléséből, 's elöre tolult ama ajtó felé, mellyet

e' perczben két, arany- 's ezüsttől ragyogó apród föltnyita, 's a' honnét Roesel Borbála magyar öltönyben, mellynek drága kelméje tengeri gyöngyök- 's egyéb himezésektől alig látszaték, 's fején levő vakitó fényü gyémántfüzérrel megjelent. Ha Roesel Borbála kevésbé szép is lett volna, mint a' minő valóban még most is volt: ugy ennyi fény és gazdagság közepett neki Selmecz egyéb szépei közt kitünő hely jutandott volna. Igaz ugyan, arczán néhány év óta vitt rendetlen, sőt feslett életének némi nyomai látszatának, mellyeket most mesterséges szerekkel látszatott kipótolni akarni: mindazáltal az mégis kimondhatlanul vonzó, bájos volt. Külalakja mindig inkább testes, mint nyulánk volt, de e' testesség kellő arányban, idomban állott egész személyével, 's igy az, a' szükséges harmoniát nem sérté meg. És mit szóljunk nagy fekete szemeiről, mikből annyi élet sugárzott elő? elég tüzesek levén azok egy költői keblet is szerelemre hevíteni. Szóval, ez esteli megjelente a' már az asszonyi kor érettségében levő Roesel Borbálának ismét olly fényes és elragadó vala, mint bármikor fiatalabb éveiben.

Mindenfelől üdvözleteket, kivánatokat 's egyéb személyét és ünnepélyét érdeklő magasztalásokat elfogadni 's királyilag röviden viszonozni, volt a' megjelent urnő első foglalatossága.

A' társaság ismét helyet foglalt, a' táncz elkezdetett, melylyet a' bányászi főhivatalnok nyitott meg Roesel Borbálával.

‚Ki lesz azon szerencsés férfi, kihez ma önkényt fog szólani a' szép házi nő?' rég suttogának a' zugokban.

„Ki? ezt nem nehéz kitalálni akkor, midőn jelenvan a' dúsgazdag Szitnyaváry, kinek öltözete épen ugy mulja fölül minden férfiakéit, mint Roesel Borbáláé nemebeliéit;“ válaszoltaték.

„„Ki tudja! Roesel Borbála szeszélyes egy nő,““ szóla közbe egy vaskos polgár.

„„„Kegye ma bizonyára kegyelmedre esik;““ jegyzé meg csipősen egy akkori elméncz, ki épen ugy, mint napjainkban utódai, mindenre ötletet szeretnek mondani.

E' megjegyzések alatt Roesel Borbála fölkele, és vendégei közt egy körsétát tön. Mindenki szemei rá valának szegezve. Néhány lépés után egy a' falhoz támaszkodó halvány képü 's

rendetlen külsejü ifju emberhez közelíte, kinek szegénységes öltözete sokaknak szemébe tünt.

„'S kegyelmed itt 's olly hátravonulva? mért nem nyujta már előbb alkalmat köszönetemet nyilvánithatni legujabbi verseiért, mellyeknek tárgyaul személyem választá?' szóla különös leereszkedő nyájassággal Roesel Borbála Selmecz ez időbeli költőjéhez.

Az egész teremben híre futa e' rendkivülinek tetszö eseménynek, 's mindenhol az álmélkodás különböző nyilatkozatai valának hallhatók.

„De mikint juthatott ide ezen ember?" szólának itt.

„Hogy csak beeresztették öt!" mondák amott.

„Az urnő titoknoka által lön meghiva."

„És Roesel Borbála különös meghagyására!" mondá egy valaki nyomadékosan.

„Roesel Borbála különös meghagyására!" mondák álmélkodva többen utána.

Ezalatt selmeczi költönk zavarodtan közelede a' bájteli hölgyhöz 's szerény alázattal felele:

„Asszonyom! muzsám halhatlanitod, ha figyelmedre méltatod, mellyre személyem nem érdemes."

‚De kegyelmed muzsája ellen mégis egy kifogásom van — szóla folytatólag, mint kezdé latin nyelven Roesel Borbála. — Kegyed versei görög és római istenek és személyekkel telvék, meg kellene pedig gondolni, hogy a' tizenhatodik század nem Augusztus kora, 's mikint üdvezitönk születése a' görög mythos isteneinek halála lön. Ne menjen kegyed messze, hanem válaszsza költeményeinek ugy tárgyát, mint szellemét azon életből, melly előttünk lefoly.'

„És mi volna ez, asszonyom, hogyha meri kérdeni a' muzsák leggyöngébb fia?"

‚Minden, mi környez minket. Lám e' vigalom is milly alkalmas anyagul szolgálhatna kegyed költészi ecsetének, hogyha például lefestené mind e' fényt és életet, melly körülveszi, 's minthogy gyakorta ellentétekben rejlik a' tanulság: lefestené mind a' homályt és halált, miknek a' fény és életre mulhatlanul következniök kell. Lerajzolná, mikint tánczvigalmak nem egyebek, mint az élők

czintermei, sírkertei, hol tán egy század mulva romaiban alig ismerend a' jövő nemzedék e' mostani fénylakra, mellynek még előbb elenyészendnek vigadói. A' zene elnémuland, a' kecses leányzók bájteli teste összegörnyedend, a' hollószinü selyemhaj hófehér lesz, a' biborajk, melly ma még tüzesen viszonozza a' kedves csókját, elrohad, az égő szem elhamvad, 's mindannyi báj, annyi élet, annyi kebel jéghidegen fog fekünni a' gyászalkaton, mellyről az végre a' férgek honába kerül, hol örök feledés és semmisülés fogadja a' halandót.'

A' szegény költő, kinek pegazusa akkori idő szelleméhez képest nem emelkedék föl az élet-szemlélődés ezen fokára, álmélkodva hallá az élet örömeiben uszó nő papi beszédhez hasonló szavait. Végre összeszedé magát, 's egy megjegyzést bátorkodék tenni.

„De, asszonyom! mást látszanak bizonyitani tetteid, mint imént nyilvánitott bölcsészeted."

„Való! a' mint szeszélyem és napi érzeményem hozzák magukkal; egyébiránt is éltem bölcsészete görög alapokon nyugszik, hol az emberi test- és szellemiség legnagyobb ellentétben, 's mégis bizonyos természetes összhangzásban voltak. Erről azonban bővebben szólhatunk a' mellékteremben, hová észrevétlenül veszitsd el magad, költőm! 's én követni foglak. — Az idommal élni kell mig szabad és lehet;' tevé még utána lágyabb hangon Roesel Borbála, 's a' magát Olympban képzelt költőt elhagyva eltünt vendégei tömkelegében.

Valjon követte-e az ifju költő a' csábitó meghivást, avagy mi eszméi valának Roesel Borbála nyilvánitott anyagi nézetiről? nem tudjuk; azért is nem akarunk egyebet itt följegyezni ama mondatnál, mellyet történetileg hün adánk fentebb nevezett kortársa följegyzése után.

Éjfél körül Roesel Borbála ismét megjelent a' vigadók között, kik nem sokára az estebédhez hivattak meg, melly az uj lak körüli részint természet, részint mesterség által elővarázsolt kert szabadtérén, egy fenséges készületü sátor alatt adatott. A' vár tetején görög tüz égett, melly nemcsak a' várkörüli, hanem a' távolabb eső hegyvidéket is nappali, csakhogy emennél szendébb,

regényesb fényben tünteté elő. Az asztalteriték gazdagsága, az ételek 's italok különféle- 's végnélkülisége az eddigelé mondottakból gyanithatók, 's igy elhallgatván azok részletes leirását, csak ollyasmit legyen szabad megemlitenünk, mi közvetve vagy közvetlenül beszélyünk hösnéje jellemzetével van vagy lehet összefüggésben.

Midőn a' vendégek mind helyet foglalának, észrevétetett, hogy még egy hely üres, és pedig épen Roesel Borbála mellett.

„Ki hibázik? — ki lesz ama boldog, kinek helye Selmecz Vénusa mellé jutott?“ . . . stb. efféle suttogának mindenütt.

E' pilanatban halk zörej hallatszott a' vár felöl, honnan mindenki az urnő által kitüntetendő egyént vélé előjöni, 's helyette látá Roesel Borbála már felette öreg, kedvencz ebét elöszaladni, 's mellette helyet foglalni.

„Ez már mégis sok! Kutyával egy tálból csak Roesel Borbála ehet; én elmegyek!“ szóla egy ülni maradott selmeczi polgár, 's tovább szörpölgeté tokaji borral töltött ezüst-serlegét.

„Bolondság!“

„Gyalázat!“

„Vétek!“

„Istentelenség!“ 's több efféle hallatszott, azonban mind halkan; mert midőn Selmeczbánya városának főbirája fölkele 's tele torokkal felkiálta:

„Éljen a' hatalmas Roesel Borbála, ezen vár örökös urnéja, városunk véde, 's az ünnepély királynéja!“ — minden oldalról 's mindenkitől visszaharsogott a' kivánat, 's vége hossza nem volt az éljenezésnek.

„Ezen hal gyomrában egy gyémánt-gyürü rejtezik!“ kiálta most egy vendég.

„Mit jelenthet ezen csuda?“

„Ez szerencsétlenséget jelent!“

„Furcsa valóban! ez azon gyürü valósággal, mellyet minap tisztelt házi asszonyunk a' Garam vizébe dobott, midőn az adriai tenger eljegyzési ünnepélyét a' leghivebb másolatban ismerteté meg velünk;“ szóla egyik az utóbbi alkalommal jelenvolt vendég.

A' társalkodás más tárgyra fordult, 's a' vendégek tovább mu-

lattak. Később csend lön, mint millyen szokott lenni ollykor zajos társalkodás közt, melly alatt nyöszörgés hallatszott hasonló a' haldoklóéhoz.

„Egy falat kenyeret, hogy az isten áldja meg a' lakmározókat!“ kiálta a' kert aluli utczáról egy éhező koldús.

„Vigyétek el a' szemtelent, ki háborgatni meri ünnepélyem vigalmát!“ kiálta némi indulattal cselédinek Roesel Borbála, 's a' parancs azonnal szigorun teljesiteték.

Kevés vártatva Roesel Borbála körül zaj és zavar támadt; oldala melletti kutyájának, mellynek mindenik ételből maga adott, halcsont akadt torkába, mit kihuzni senkinek sem sikerült. Száz láb futa most orvos után, de mielőtt ez elérkezheték, a' kedves állat megfult.

„Keressétek fel és ültessétek oldalam mellé az imént itt volt éhező koldúst!“ kiálta most kétségbeesetten Roesel Borbála, háznépének.

A' parancs ismét teljesiteték, de csakhamar jelentést tön a' visszatért cselédség: hogy a' keresett éhen meghalt.

A' vigalomnak csakhamar vége lön; a' vendégek részint sajnálkozás, részint nevetés közt szétmentek; Roesel Borbála, kedvelt ebe hült tetemével lakába tért, hol kimondhatlan fájdalomba merült, mellyet másnap küljelekben is kinyilatkoztatott. A' vár fölibe egy nagy fekete zászló tüzetett; az eb teste a' közép, fekete posztóval bevont teremben gyertyafénytől körülvett gyászalkotványra helyeztetett; végre számára egy nyilvános temetés rendeltetett.

‚A' városi prépost nem akarja egy eb számára a' szentelt harangok használatát megengedni;‘ jelenté a' várnagy, kinek Roesel Borbála a' temetés véghezvitelét kötelességül tevé.

„Egy eb számára! — szóla epés gúnynyal Roesel Borbála. — Furcsák az emberek! Ők megtagadják a' végtisztelet- és szeretetet legkedvesebb állataiktól, meg ebeiktől, 's nem gondolják meg, hogy holtuk után ők is ezekkel hasonlókká lesznek. Köztük pedig mi különbség sincs, 's az isteni tanitás szerint nem is lehet akkor többé, midőn az embertől a' halhatatlan lélek tova szállott. És ha csakugyan volna az emberek és állataik közt különbség holtuk

után: akkor szükségkép éltökben sem volna. 'S igaz! ők eltemetik ellenségeiket, legmélyebb gyászt öltenek leggonoszabb embertársaik halála után, sírnak gyilkosok felett; de mégis egy állatot, egy ebet, melly sokszor egyetlen hü barátjok volt az életen át, 's maradt akkor is, midőn selyem helyett rongy fedé testöket; egy ebet, melly gyakorta lelkét kiadja, hogy ura csekély vagyonát megmentse, 's melly többnyire fájdalmában elhal urának holt tetteme mellett, és elhal addig, mig ugyan a' felett annak neje vagy férje szereknet és életet cserél; igen, ezen emberek irtóznak egy ebet máskép eltemetni, mint a' szemétre dobatni. De ez ne történjék Roesel Borbála egyetlen hü barátjával. Tegye meg azért kegyelmed a' szükséges készületeket, és a' harangozási engedelem megnyeréseért ajánljon annyi pénzt, mint a' mennyivel ezüstből önthetni harangokat."

És másnap este csakugyan véghezment Roesel Borbála kedvelt ebének temetése. Valamint az előbbi napon tartott vigalom, ugy ő' gyász pompára nézve sem látott Selmecz még hasonlót. A' fáklya- és gyertyafénynek, a' gyászba öltözött cselédségnek vége hossza nem volt. Emelé a' gyászünnepnek nagyszerüségét minden perczben egy-egy álgyúnak a' várbástyáróli kilövése. Az eb kettös selyempárnás aranyhimzetü szemfödéllel környezett koporsóban vitetett az utczákon, és letétetett a' várkert egyik szebb helyén, hol később szájról szájra keletkezett monda szerint éjjelente az ördögök tánczolának. Roesel Borbála a' temetés után néhány hétig nem vala sehol látható.

A' kedves ebnek halála 's eltemetése magára Roesel Borbálára nézve is hatályos vala. Selmecz városa ezen rendkivüli eseménynyel soha ki nem tuda békülni, 's a' köznép végkép elidegenedvén tőle, a' szeszélyes nőben egy istentelen, vétkes, ördögökkel czimborázó, 's ezeknek kincseiből élő személyt kezde erősebben hinni, mint valaha. Más részről az örökös vigalmak által egészségében megrongáltatott, végre atyjától öröklött temérdek vagyona felette lefogyott, mit elpazérlani kivüle részint cselédeinek, részint egyes kedvenczeinek hütlensége segitett. Az öreg nőrokon is rég elhalt, 's igy nem marada fen iránta kutyája elhalta után egy igazi részvevő kebel sem. Végre bükór- 's egyéb betegségekbe esett,

mialatt majdnem egyedül maradt magára, 's az előbbivel ellenkező kolostori életet élve, feledve és utálva mindenkitől, elitélve még éltében isten nevében az emberek által a' nélkül, hogy a' későbbi okozatok okát, az eredmények kezdetét, szülőjét, valakinek közelebbről vizsgálni eszébe ötlött volna. És rég feledve volt már Roesel Borbála, midőn néhány év mulva még egyszer és utoljára a' közbeszéd tárgya lett.

1575-dik évi september hónapnak egyik estvelén Selmecz városa fölött szokatlan szélvész és terhes felleg keletkezett, melly Roesel Borbála vára fölött mintegy megállapodni látszatott. Tojás nagyságu, emberemlékezetet fölülmuló jégeső lyukgatta át a' gyengébb fedelü házakat, hosszu villámok czikázták át az éjsötét eget, mellyeknek mindegyikét iszonyu mennyköcsapás követte, miknek bömbölő hangja mélyen veszett el a' bányák üregeiben, megrázkódtatva az aláásott város czölöpökön ingó házait, hol az emberek térdre hullva, szentelt gyertya fényénél megengesztelődést kérének forró imában a' fellázadt égtől, 's büneikért bocsánatot.

„Roesel Borbála vára fölött áll a' fergeteg!" szólának itt-ott némelly bátrabbak.

„Ebének sírja fölött tartnak az ördögök tánczmulatságot!"

„Miatta isten ostora városunkon!" stb.

Az ég dühe mintha csillapult volna, 's illy alkalommal a' vésznél félelmesbnek tetsző ünnepélyes szünetkor a' nagy templom halálcsengetyüje megkondult.

Ki ezen napjainkban figyelemre alig méltatott dolognak Selmecz lakóira tett hatásáról képzeletet akar szerezni, annak magát a' vallásos középkor tudatlan boldogságába, 's a' tizenhatodik század mysteriosus szokásiba kell helyezni, ama időszakba, hol a' hit még mindig elég szép, elég erős vala boldogitó reményeket táplálni a' töredékeny ember gyönge kebelében. És csakugyan szép kor volt a' vallásosság kora. Az emberek ekkor legalább hit által voltak egyenlők, mik társaságilag nem lehettek. Egy soha többé régi erejével nem illatozható Nepenthe volt az a' szenvedő kebelnek, egy Lethe, mellyből gazdag- és szegénynek, boldog és boldogtalannak meritnie szabad volt. Eltüntével eltünt arany-kora

ama egyszerü vallásos szokásoknak is, miknek lélekandalitó bája többé föl nem éleszthető. Általok a' legelvetemedettebb, leggonoszabb embernek megtérési alkalom nyujtatott, 's a' bünbánat mária-magdolnai nyilvánitását nem sujtá napjaink kárhozó itélete.

'S ezen századbeli hit-, vagy ha ugy tetszik, költői szempontból fogja föl, tisztelt olvasóm, beszélyünk elhagyott fonalát.

A' villámterhes felhő vésze csillapulni látszatott, a' jégeső kisebb darabokban tovább hullt; de már csak hosszabb szünetek közt ütöttek le a' mennykövek a' város rengő vidékén, melly szünetek alatt most a' halálcsengetyü kongása hallatszott.

„Isten irgalmazzon a' haldoklónak, ki e' vészteli órában hagyja el e' világot!“ szólának a' selmecziek.

„És bünös lelkének! Istenfélő ember nem szokott meghalni illy időben.“

„Szolgák! gyujtsátok meg bányamécseiteket és tudjátok meg, kiért szól a' harang, hogy imádkozhassunk bünös lelkéért.“

A' szolgák engedelmeskedtek, 's bár remegve, de mégis némi vallásos örömmel futottak a' templomhoz, hol már harmadik verse hangzott a' halálcsengetyünek.

„Ki halt meg?“ kérdé kiváncsian a' minden részről összefutott nép.

Egy feketébe öltözött öreg asszony, halvány, ránczos arczczal, inkább holt vázhoz, mint élő lényhez hasonló, balkarján egy keresztes olvasót, 's ujjai közt égő viaszgyertyát tartva, jobbjával pedig végerejének minden megfeszitésével lassan kongatá a' szentegyház előboltozatának ívéről szabadon lógó csengetyü zsinegét.

„Ki halt meg, — ki halt meg? hogy az isten nyugossza bünös lelkét!“ kérdé ismételve a' nép, borzadással tekintve a' lámpáik világánál látott kisérteti arczot.

A' nő térdre esett, zsineg és gyertya kiesének kezéből, a' feszületet melléhez szoritá, 's a' haldoklók lihegő hangján rebegé:

„Roesel . . . Bor . . . bá . . . la!“ . . .

HONDERŰ.

SZÉPIRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS DIVATLAP.

(Divatképek, fametszetek s más műmellékletekkel.)

SZERKESZTI S KIADJA

PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR.

1847

ÖTÖDIK ÉV' ELSŐ FELE.

BUDÁN

A M. K. EGYETEM' NYOMDÁJÁBAN.

SELMECZBÁNYÁNAK TÖRTÉNETE

BENCZÚR MIKLÓSTÓL.

Selmecz honunknak olly városai s helyei közé tartozik, a mellyek a magyar történetek' folyamában jelentékeny szerepet játszottak az elmult három században, s akár az eseményekbei mély hatását s puszta történetét, akár pedig dús bányászatán alapuló terebélyes érdemeit, miket főkép az osztrák királyok alatt bőven aratott, tekintjük, lehetlen azt hazánk' főjelességü városainak sorába nem igtatnom. És ezen okért méltó, hogy felőle jelen lapokban megemlékezzünk.

Hogy Selmecz a tótoktul vette eredetét, kitetszik hajdani „Bánya" tót nevéből, mert régentén egyszerün csak „Bányának" hivatott, mi tót szó, — s ezen neve illyképen fordul elő Kún László királynak 1275-dik évben költ oklevelében, melly szerint ottani sz. Miklós templomát bizonyos szerzetnek adományozá. Később a 14-dik század' közepe táján „Szebnicz"nek kezdett hivatni, melly nevezetét ezen történettől kölcsönözé:

Egy juhász a hegyek' oldalában nyájat legeltetvén, két, a verőfényen melegedő s játszadozó gyikot pillanta meg, mit midőn figyelmetesen megszemlélt volna, ragyogó ércz tünt szemébe, mellyet önerejével a kőből ki nem vájhatván, a városban lakó bányászszászokat hívá segélyül, — a kik kijövén, gazdag ezüstércznek bukkantak, s helyén mai napig is ásatik az ércz. Mindazáltal a tót juhász semmi jutalomban sem részesült, miért is lakótársaitól kinevetteték, illyképen: „ginim wsecko, sebe nic", azaz: másoknak mindent, magának semmit. S igy ragadt Bányára a Szebenicz név, melly később elferdíttetvén lett belőle a német Schemnitz, s a magyar Selmecz. A két gyík örök emlékül a város' czimerébe véteték föl, ollyképen, hogy a paizson fölül egymásnak szemébe nézvén, paizson alul farkaik összefonódnának.

Innen van az, hogy a régi oklevelekben Selmeczbánya majd Bányának, majd Szebniczenek, majd pedig Schemnitznek iratik.

Mikor épült Selmecz, azt bizonynyal meghatározni nem lehet. Igaz, Selmecznek lakosai s oklevelei ezt mondják: „Selmecz épült 745-ik, Körmöczbánya 770-dik, Beszterczebánya pedig 1345-dik évben, — tehát Selmecz idősebb Körmöczbányánál 25, Beszterczebányánál pedig 600 évvel. Mindazáltal Selmecz' építtetése ezen 745-dik évre nem tétethető s ezen okiratoknak hinni nem igen lehet, már csak azért sem, mert tudjuk hogy Beszterczebánya 1222-dik év' táján keletkezett 2-dik András' uralkodása alatt, a midőn több német szállítmányok telepedtek hazánkba, András' leánya a szent Erzse Lajos thuringi grófhoz férjhez menvén, s e szerint a magyarok a németekkel némileg összebarátkozván. De Körmöczbányáról is azt mondja Bombardi (topographiai regni Hung.) hogy a bányavárosok' legrégiebbike Körmöczbánya s nem Selmecz, — már pedig többen Körmöczbánya' eredetét Kálmán király' idejére tevén, világos, hogy az 770-dik évben, mint a selmecziek állítják, nem épülhetett s Bombardi szerint Selmecznél régibb levén, kitetszik, hogy Selmecz sem keletkezhetett 745-ben.

Való ugyan az, hogy már szent István' idejében mivelék a magyarok a bányákat, legalább mivelteték azokat, mert Balbi Bohuszláv cseh iró Udalrik' fiának Brzetislávnak tetteit elősorolván, tisztán említi, hogy Brzetisláv Morvában megver-

> ki a németet azért mert német; csak akkor nevetik ki, ha mi ostobaságot követ el, de egyenlő igazságszeretettel ugyanezt teszik a benszülött franczia imbecilles-ekkel is, kiket sohasem kürtölnek ki, nemzetiségi tekintetekből, ügyes embereknek. Mert a franczia semmitől sem iszonyodik ugy, mint a nevetségessé lételtől... Ön édes Tüskey Emma, Franczia országban kritikájával hamar a Corsaire satan és Charivari martalékául esett volna; sőt még fába is metszették volna, mint Lola Montezt és más illy faju nevezetességeket. — A párisi igen szeret nevetni!

vén a lengyeleket, a foglyokat részint apjához Csehországba küldötte, részint pedig a magyaroknak bányamivelésre eladta; — de vajjon ezen lengyelek épen Selmeczre küldettek-e, — nem bizonyos. Sőt olly történetirók is találkoznak, kiknek véleménye szerint Nagy Károly a lázongó szászokat legyőzvén, nehogy honunkban új forradalmakat teremtsenek, őket hazánk' fölvidékére szállíttatta s a selmeczieket alkalmasint ezen okból indultak ki, — de ezt ismét igen bajos hinni, mert az akkoron még elég erős s neki bőszült avarok bizonyára ellene szegültek volna ügyekezetének. Nem levén tehát bebizonyítva Selmecznek mikor épülése, azt feszegetni annál kevesbbé tartom tisztemnek, minthogy jelen lapok a hölgyek' számára levén szentelve, illy tudákos értekezés nálok könnyen unalommá válhatnék, — miért is pusztán története' előadásához fogok.

Időközben, a magyar első királyok alatt beszivárogván honunkba a szászok, részben Selmecz tájára' is letelepültek s az ott lakozó tótokkal egyetemben a bányamiveléssel foglalatoskodtak. A tótoknál az ernyedetlen kitürés és kevéssel megelégedés lön a főtulajdon, — a szászok ellenben tudománynyal s szigoru rendtartással jelölék ki magukat. A különböző szokások csakhamar előidézék a surlódásokat s az idegenkedést, — a szászoknak boldogulta megszülte az irigységet s ez megtermé a gyülöléget, melly aztán a számtalan czivakodásoknak és háborgásoknak kútfejévé lön.

Legelőbb is a tótok, bizván sokaságukban, veték el a keztyüt, s a szászok között nagy sanyaruságot okozván, azoknak nagyobb részét kivándorlásra kényszeriték. A kiszorított németek három csapatra oszolván, egyike a „Sachsenstein" nevü erősséget épité a Garam' partján, mellyet a tótok csufságból, földjének mostohasága miatt „Hladomjer"nek azaz éhenhalónak neveztek. És ez a mai napig is létező Hladomér helységnek eredete.

A második csapat Zsarnóczát alapitá s ez is nevét a tótoktul vette, mert jobb szántóföldje levén, az ott meghonosult szászok felől azt mondogatták a tótok, hogy „zseru vicze" azaz: falnak többet, s még ma is Zsarnócza tótul igy neveztetik: Zsarnovicze.

A harmadik csapat kirándulván Selmeczről, a tótokhoz megvetéssel ezen szavakat kiáltá: „nagdeme mi szebe chlebi" azaz: majd találunk mi magunknak kenyeret" mire a tótok nagy hahotára fakadtak s a távozó szászokat „szebechlebi" nevezettel illették s azon helységet is, a mellyet Korponán alul ezen csapat épitett, Szebechlebinek elnevezték. Innen származott Szebeklebit mezővárosnak neve.

De a tótoknak ezen fényes dicsősége csakhamar homályosodni kezde, mert királyaink' pártfogása mellett több német-szállítványok érkezvén hazánkba, a Selmeczen megmaradt szászok is megerősödének, megsokasodának s a tótokat minden tekintetben felülmulták.

Most kezdődének az iszonyatos üldözések és vérengzések, s a tót nép a németek előtt olly utálatossá s gyülöltté lett, hogy közölük egy egyén sem vétetheték a polgárok' sorába, sem pedig egy czéhbe sem iktattathaték, s e viszálkodás' lángja még az osztrák' királyok alatt is hatalmasan fönlobogott, s a város' jegyzőkönyveiben több nevetséges példákra találunk. Igy 1551-diki sept.' 12-kén hozott végzés' nyomán a varga czéhnek meghagyaték, hogy keblébe egy tótot se merjen fölvenni: (anno 1551 die septembris ist den Schustern zugelassen worden, dasz sie zur Verhütung mehreres Zanks, keinen Wenden in ihre Zeche nehmen sollen), s 1554-ben bizonyos Szlatki nevü varga, a czéhbe bevétetvén s ez a viszálkodás' magvait elszórván, a városi tanács január 19-kén hozott itélete szerint a vargaczéhet azzal büntette meg, hogy Szlatkit a többi mesterek' iszonyu boszuságára a czéhben megtürni parancsolá. —Illy gyülölség miatt Selmecz többször véres jeleneteknek lön tanuja, — s végre, midőn a gyakori panaszokat sem a városi tanács, sem pedig a királyok nem győznék elintézgetni, a bécsi békekötés megerősítésével az ország' rendei magán ügyekre is több figyelmet fordithatlak, s az 1608. 13-dik kor. előtti t. czikk által a selmeczi németek s tótok' viszályait is elintézték, ezeket minden hivatalokra a németekkel egyaránt alkalmasok s képeseknek itélvén.

Alig kezde fejleni a selmeczi bányászat' virága, a midőn a tatárok Sajónál a magyar hadat tönkre tevén, e városba is berontottak, a polgárság' nagy részét felkonczolák s a bányászok' lakait fölperzselvén, a bányamivelésnek majd végét szakitották. — A mogolok' elvonulta után a hegyek s erdőkből visszakerült szászok megkezdették ugyan újolag mesterségüket, de az 1245-diki járvány és éhség ismét kimondhatatlan csapást tön közöttük, s csak 4-dik Bélának különös pártfogásával sikerült Selmeczet a végpusztulástól megmenteni. Bizonyos az, hogy 4-dik Béla az országot megnépesiteni ohajtván, a szászokat nagy igéretekkel csalogatá hazánkba s őket nagy szabadságokkal ruházá fel. Ennek következtében újolag vándorlának be külföldiek, közölük sokan Selmeczre telepedtek s ide nem férvén, a Hodrusbánya, Schüttersberg és Fuchsloch nevü külrészeit alapiták. 4-dik Béla volt azon király, ki a bányászok' szabadságait német nyelven fogalmazott oklevelekkel biztositotta, s őt több királyok követték e példában. Megszilárdulván pedig a bányászat' hasznának eszméje a magyarok között, királyaink nem győzték a bányavárosokat szabadalmakkal és jó-

téteményekkel tetézni. Kiemelendők ezek között Kún László, 1-sö Károly s fökép 1-sö Lajos, ki Selmeczet 1360-dik év' husvét utáni 6-dik vasárnapján kelt oklevele szerint Grad, Kherling, Sigelsberg, Sekil, Goldbach, Kis Iblye és Dilna falvakkal megajándékozá, melly utóbbi később 1468-ban Selmecztől külön válván, szab. kir. várossá lett Béla bánya név alatt. — Gazdagíták továbbá Selmeczet szabadalmakkal Zsigmond 1405 és 1425-dikben, Hunyady János kormányzó 1447-ben 1-sö Mátyás 1461. és 1469-ben, nem különben 2-dik Ulászló 1496, 1500 és 1507-ben, ugy szinte 2-dik Lajos 1520-ban, melly okoknál fogva nem lehet csodálkoznunk azon, hogy a selmeczieki' büszkesége magas pontra hágott.

Igy gyarapodék Selmecz' jóléte, s virágzása szakonkint szebben szebben fejledezék, a midőn Albert király' halálával egymásután iszonyu csapások sujtanák lakosait. Ugyanis két pártra szakadván a magyar nemzet, királytalan hazájában, némellyek az özvegy Erzsébethez s ennek kisdedéhez, Lászlóhoz hajolának, mások ismét Ulászló lengyel királyt hivák be. Erzse nem bizván önnön erejében, a körmönfont és vitéz Giskrát hivá be segélyül Csehországból s öt a felvidék' fökapitányává tette. A bányavárosok félvén Giskrának hatalmától, avagy, mint némellyek akarják, önkényt a királynéhoz szítván, ennek pártjára állottak, ellenben az Ulászló párt Hunyady Jánossal és Rozgonyiakkal dicsekvék. Rozgonyi Simon, az egri püspök, a kisded Lászlónak s Erzsének heves ellene volt, mert még veszprémi püspöksége idejében Erzsébethez az esztergomi érsekségért folyamodván, ez kérelmét megtagadá, érsekké Szécsy Dénest tette s Rozgonyinak büszkén válaszolá, hogy: „mig Erzse él, addig Simon érsek nem lehet", mire a haragra gyúladt püspök felhevülvén, „jól van — ugymond — de mig Rozgonyi Simon él, addig Erzse nem uralkodik." És Rozgonyi a királyné' pártjának rémitő ostorává lett. Megértvén pedig, hogy a selmecziek a királynét pénzzel, aranynyal s fegyverekkel tetemesen segítik elő, maga mellé vévén Cseh Lászlót, 1442-diki pünköst táján egy vasárnapon négyezernyi magyar-lengyel csapattal a város' közelébe vonódik, s épen midőn reggel a szent misére harangoznának, beront a kapukon, a lakokat felgyujtatja, az egyházba szorult sokaságot lemészároltatja, az egyházakat kincseiktől megfosztja, a szent ereklyéket elviteti s olly pusztítást tön a rémült lakosok között, minőt Selmecz a tatárjáráskor sem tapasztalt. A távolabb fekvő bányászok nagy későn föleszmélvén, fegyvert ragadtak, de önnön romlásukra, mert a gyertyalángba repülő pille' sorsában osztoztak. Igy a dúlongók martalékkal gazdagon megrakodván, Léván keresztül visszatérének, a pusztulás' iszonyu nyomdokit hagyván magok után. E csapás annyira megrongálá a selmeczi polgárok' vagyonát, hogy ezek egész éven át a vidéken koldulni kénytelenítteténck, — melly szerencsétlenséget a bekövetkezett évi földrengés a legfőbb fokig csigázott, halomra rombolván az egész várost. —

Azt irják némelly történetirók, hogy a régi város ledölvén az említettem földingás' következtében, a lakosok kedvezőbb helynek találván a völgybeni lakást, a hegyről lefelé gördült falakból a hegy alatt új várost építének, s ez lenne a mai Selmeczbánya. De mások tagadják, hogy valaha valami régi Selmecz lett volna, s azon régi falakat, a mellyeknek nyomai még máig is meglátszanak, valami régi erősség' jeleinek állítják. — Legalább Parschicz Kristóf, a selmeczi iskolák' egyik hajdani tanítója, a „megyék története" czimü kéziratában ezeket mondja: „a szomszéd Scharfenberg nevü hegyen fölépíttetett egy őrtorony az ellenség' kémlése végett, — más szomszédhegyen pedig némelly régi várnak düledéki látszanak, a mellyek bibásan valamelly régi Selmecz' maradványinak állíttatnak." Maga Richter József iró is tagadja, hogy az ugynevezett Ó Selmeczen egyházak lettek volna, már pedig Rozgonyi Simonról világosan emlékezik a történet, hogy ő az egyházakat is kiraboltatta s igy ha volt is valamelly Ó Selmecz, annak elveszte régibb korra esik. (Vége jövőre.)

SELMECZBÁNYÁNAK TÖRTÉNETE

BENCZÚR MIKLÓSTÓL.

(Vége.)

Nem hagyhatom említés nélkül azon czivakodásokat és viszálkodásokat, mellyek a selmeczieki és Saskő várának főnökei között századokon át dúlongtak. Legiszonyatosabb ostora volt a selmeczieknek ezek között Zubonyai László, Nagy Lajos' idejében, ki annyira sanyargatá a szorgalmas német polgárokat, hogy ezek a nagy királyhoz már mintegy kétségbe esetten folyamodnának igazságszolgáltatásért, és csak a hatalmas uralkodónak közbenjöttével lehete a bajt elhárítani. — Ezen Zubonyainak történetet szándokom levén egy külön beszélyben e lapokba iktatnom, most sorsáról hallgatni akarok.

Meghalálozván Lajos király, a saskőiek megújíták rablásaikat s kivált Zsigmondnak hanyag kormánya alatt annyira nekibátorodtak, hogy a selmecziek nem vagyonuk, de éltük' fentartására kényteleníttettek gondot fordítani. Kehler Péter, saskői főnök feldulván a város' javait s falvait, ezért őt a királynál bevádolák, de az eszes várnagy a király' tanácsosit megvesztegetvén s Zsigmondnak az egész ügyet más oldalról festvén, orvoslást nem nyertek, s ezért nem tehettek egyebet védelmükre, öt izben tett ünnepélyes óvásnál. — 1469-dik évben Uppory László' várnagysága alatt a viszálkodások ismét főfokra hágtak, mig Mátyás király, a százados bajt orvoslandó, a panaszoknak elintézésére, Körmöcz, Beszterczebánya, Újbánya, Bakabánya és Bélabánya' követeit, nem különben Mühlstein Vitust, Zólyom, Horváth Pétert, Lipcse várak' parancsnokit és Koscheticz Stanislót meg nem bizná. Ezen birák' itélete igy hangzik: „Die Herren von der Schebnitz und Gemein, alle Gerechtigkeit haben süllen, in Welden, Wysmath, Eckern, Strewchen, Wegen und Stegen, als sie die vormahls gehabt habn, und zal Herr Uppory Laszlaw, nu und zukunftigen Zeiten niechts handelen noch thuen in keinerley Weyse." Mi magyarul ide megy ki: „A selmeczi urak s közönség teljes joggal éljenek az erdőben, mezőben, szántóföldeken, ligetekben, utakon és ösvényeken, épen ugy mint annakelőtte: Uppory László ur pedig ezentul mit sem tehessen." —

Nagyon fájlalák továbbá a selmecziek Beatrix királynénak azon jogaikba vágó tettét, miszerint ő Selmecz' falvait, mellyeket annakelőtte a saskőiek hatalmukba keritettek, bizonyos Domján, vagy mint mások irják, Demian nevü saskői várnagynak adományozá, s e szerint az elrablott vagyont visszaadás helyett örökre elidegenítette. És nem tudni mi okból, maga Mátyás is, bejárván látogatásképen a bányavárosokat s ez utjában Selmeczet is megtekintvén, a könyörgő polgárok' sérelmeit nem orvosolta.

Mátyás' halálával az utána következett erélytelen királyok alatt a hon' jóléte alább süllyedvén, Selmecz' bajai is mindinkább mélyebb gyökeret vertek s annyira megszilárdulának, hogy a polgárok a gyakori panasztételekre ráunván, arra kérték Ulászlót, hogy ha a bajokat megszüntetni s őket megvédeni nem képes, hatalmazza fel őket olly joggal, melly szerint elleneiket önhatalmukkal megzabolázhassák, melly kérelmüket a gyáva király igazságosnak találván, 1501-ben kelt oklevelével őket illy védelemre s visszatorlásra felhatalmazta. Hanem a szerencse itt is mostohául nyilatkozott irántuk, mert a csatára kelt polgárok a ragadozó nemes urak' csapatitól megveretvén, illy felkelésektől kedvük elesett. Ismét tehát panaszok hangzottak a királyi udvarban, és valahára csakugyan megkezdettek a birói vizsgálatok Radványi György' elnöklete alatt. — De a baj sokkal mélyebben hatott már, mintsem hogy azt olly zavaros időkben orvosolni lehetett volna.

S ki hinné, hogy ezen vészteli idők közepett is a szorgalmatos német polgárok' tevékenysége legkevésbbé sem ernyedett a bányák' mivelése körül, sőt többszöri kiraboltatásaik' daczára is irigylendő, tehetős helyzetbe tevék magukat. Nagy érdemeket szereztek maguknak a bányák' ápolásában Scheider Péter és Tenzler Mátyás 1498—1503-ig, Piesch Siegfrid, — továbbá 1504-dik évtől fogva a vagyonos és minden méltóságokban bővelkedő Thurzó János, ki Thurzó Eleket és Györgyöt maga mellé vevén, a bányászat' méltóságát magas fokra emelé s kivált midőn ezen három férfiu a Fugger kereskedőket (kik később roppant kincseik által a grófi czimet is elnyerék) is társaságába vette volna, a bányamivelés' virágzata teljes fejlődésnek indult s azt még a mohácsi gyászos veszély sem vala képes lehervasztani, s a selmeczi polgárok később is a polgári csaták' viszályiban eszesen és körmönfontan viselék magukat.

Mindjárt a mohácsi nap után föltámadván bennük az atyafiság' szeretete, hajdani földieikhez, a németekhez hajolának, Ferdinánd' pártjára állottak s a szapolyapártiaknak erélyes elleneivé lettek. Igy midőn Szulejman 1529-ben, Bécset megvívandó, az országba jött Szapolyait a királyságban megerősíté s oltalmára Haszszan béget 3000-nyi törökséggel hagyá. Mig tehát a nagy úr Bécs alatt táborozék, Haszszan s Szapolyai a bányavárosok felé törtek ki s 1-sö Géza által épített szent Benedek' zárdáját ostrom alá fogták. A selmecziek, ezen káros szándéknak gátot vetendők, 500 polgárt fölfegyver-

keztetnek s társaságukba vevén az Új és Bakabányaiakat, minekelőtte a megerősített zárda bekerítetett volna, azt meglehetős csapattal megerősíték s az ellent a falaktól hatalmasan visszaverék. A zárda' ostromának hirére, Ferdinánd' híve Thurzó Elek a megszorultak' segedelmére sietvén, az ostromot feloldá, de a selmeczieket őt addig a várba be nem bocsátották, mig az őrizetet gazdagon meg nem jutalmazá. Illy események által intetvén a selmeczieket, a körüllevő hegyekre várdákat építének, hogy az ellenség' mozdulatait távulról észrevehessék és veszély' idejében menedékhelyet találhassanak. E végett a városi tanács várnagyi hivatalt is állíta föl, s a várparancsnok szoros esküvel kötelezé magát a várat ugy s addig védeni, a mint és meddig a tanács akarandja. Ezen szorgos gondoskodások által Selmecz a 16-dik században megóváték a vész ellen, de midőn az alkotmányos szabadságért vívott nemzetnek csatái bekövetkezének, Selmecz a többi bányavárosokkal egyetemben mindig meghódolt a lázadóknak. Legelőbb is Bocskay István tüzvén ki a lázadás' lobogóját, Rhédey Ferencz vezérlete alatt elküldé a híres hajdukat a felvidék' meghódítására, kik is Nyitrát bevevén és megerősítvén, vizáradásként elboríták a bányavárosokat s a selmecziek be nem várván az ostromot, tömérdek kincscsel vásárlák meg a kegyelmet s nem merték magukat Bocskay' hatalma alól elvonni, mig 1606-ban a bécsi béke meg nem köttetnék. — De a harczok' zivatara ismét előviharzott Bethlen Gábor' támadásával, s ámbár Selmecz ekkor elég kiméletet tapasztalt a lázadóktól, még sem maradhatott sebhelyek nélkül, mert az volt a pártfőnökök' törekvése, hogy a bányákat hatalmukba kerítvén, belőlük a hadi költségek' födözésére minél több kincset csikarjanak, s ha nem is dúlattak föl a magán polgárok' lakai és birtokai,—de a kincstárak szorgosan kiürítettek. — Okulván ekként önnön tapasztalásukon a selmecziek, midőn Rákóczy György 1644-ben a svédekkel szövetkezendő II-dik Ferdinánd ellen fegyvert fogott, önkényt veték alá magukat a nagyobb hatalomnak s igy a bajt sokban megkevesbíték.

A német ministertanácsnak visszaélései s a vallásbeli surlódások által előidézett tökölifóle lázadás kitörvén, s az elégületlenek 14-dik Lajos franczia király által gyámolíttatván, 1678-ban felső Magyarországon villámsebesen kiterjeszteték hatalmukat, s Tököly, ki Teleky Mihály' helyére lön vezérré megválasztva, egyesülvén Boham francz tábornokkal, Murányt, Beszterczét, Körmöczöt elfoglalván s Privigyet és Németlipcsét fölégetvén, Selmeczet is, melly őt (kivált a szorongattatott evangelikusok) tárt karokkal fogadá, — őrizettel biztosította s ezen győzedelmét Selmecz 180,000 db. vert aranynyal jutalmazá, annyit szedvén föl t. i. a közkincstárból az elégületlenek. Melly roppant kincs a lázadók' kedvét és bátorságát igenigen felbiztatta. De a győzők' szerencséjének egére csakhamar föllegek is tornyosulának. Wurm császári vezér ugyanis fájlalván a bányavárosok' kincseit, hogy illy segélyforrástól megfoszsza Tökölit, maga mellé csatolá Dunewald és Pálffy Károly tábornokokat s a Pozsony felé tartó kuruczokat Szent Keresztnél megtámadá. Több orákig tartott a kétes csata, a megtámadottak a szűk völgyből kifelé kergették már a császáriakat, a midőn új német csapatok érkezvén, a lázadókat hátban megtámadják s csakhamar szerte üzik. Tököli Besztercze felé irányzá futását, s hogy Selmeczet biztosítsa maga részére, három tanácsnokot, u. m. Reuter Mihályt, Schneider Tóbiást és Zwittinger Jánost, — nem különben három bányafelügyelőt: Kaizer Mátyást, Wenger Ferdinándot és Schader Jánost magával túszul vivé. Sokan gyanusítják Tökölit, s mintegy vétekül tulajdonítják neki, hogy ő a bányavárosokat e tájban a törököknek el akarta volna adni. Ezt meg kell érteni: 1678-ban Leopold Szelepcsényit, Schwarzenberget és Noszticzot békebiztosokul Nagyszombatba küldé, hova egyezkedés végett Tököli részéről Szalay Pál indult vala. Tököli hallván a császáriak' fönhangzó követeléseit, hogy rájok ijeszszen s őket engedékenyebbekké tegye, a budai pasával a bányavárosok iránt némi szóváltásokat tétetett ugyan, de azokat valóságosan átadni soha sem volt szándéka.

Nem sikerülvén ezen, nagyszombati békeegyesség, 1679-dik évben a villongások ismét megújultak s a császáriak Balassa Imrének, Tököli' hü követőjének nógrád megyei várát Dévént ostrom alá fogták. Megtudván ezt a rettenetes Balassa, magához vevé a híres Josua atyát, Bakossy és Szepessy Pál kurucz hadnagyokat, a szorongatott vár' segedelmére sietett, azonban ez, mielőtt ura segíthette volna, bevétetett. Nehogy tehát a kuruczok hijában fáradozzanak, a különben is méregre forradt Balassától a bányavárosokra vezettettek. A torkos lázadók tavaszhó' 22-kén reggeli 8 órakor rontván Selmeczre, azt egész délutáni 5 óráig rabolták, a vert és veretlen roppant mennyiségü aranyat és ezüstöt elragadozák, a kincstárakat fölverék, a gazdag polgárok' vagyonát eltulajdoníták, s midőn már többet elragadni fölöslegesnek tartottak volna, lassan utnak indulának, s nem messze a várostól a martalékon megosztakozának. Ezen bajhoz járult még az ezen évi járvány, melly Selmecznek felét elpusztítá, mi miatt a bányamivelés majd megszünt. Ez év Selmecznek legkeserübb, legkeményebb évei közé tartozik.

Méltán panaszkodhatának a selmecziek, hogy Balassa által történt kiraboltatásuk egyenesen csak a császáriak' hanyagságának tulajdonítható,

kik a várost őrizet nélkül hagyák. Nehogy tehát Leopold több illy szemrehányásokat hallani kényteleníttessék, Selmeczet őrizettel rakatá meg s parancsnokul Traun grófot tevé.

Bevévén azonban Tököli Fülek várát, Selmecznek vevé utját, hogy a bányákat hatalmába kerítse, mire Selmeczen nagy zaj támadott. Traun bizván magában, a bajra nem sokat ügyelt, hanem kéjhölgyek' karjai között feledé gondjait. E közben a tököliek a Selmecz' éjszaki részén fekvő várdát elfoglalván, a várost megrohanással fenyegették. A vész hirül adatik Traunnak, — de ez szerelmi mámorában mire sem ügyelt, s még ekkor sem tudott azon hölgytől elválni, kinél mulatozott. Midőn tehát a polgárok fegyvert ragadva, hangos roszalásra fakadtak volna, Traun is föleszmélt s kirontott a tökölickre, de szerencsétlenül, mert a hegy' tetején egy lövés' következtében elesvén, hada megveretett és Selmecz megadta magát. A polgárok a legszelidebb bánásmódban részesülének s Tököli csak a bánya' jövedelmeit szedeté föl. Igaz, a polgárok nem annyira szabad ajánlásképen mint kivánságnak következtében a győztes vitézeknek többszörös zsoldot fizettek, mi azonban még nem volt nagy baj, épségben hagyatván birtokuk.

A törököknek **1683**-ban Bécs alatt történt megveretetésével, leáldozván Tökölinek szerencsecsillaga, Selmecz a többi bányavárosokkal együtt Leopold' birtokába került.

Hanem a vészben forgott alkotmány mellett fegyvert ragadván II-dik Rákóczy Ferencz **1703**-dik évi septemb'r' vége felé két oldalról támadák meg a kuruczok a bányavárosokat; az egyik csapat a Garam vize' mentében fölfelé dúlongván, Körmöczöt és Beszterczebányát foglalá el, — a másik Nógrád és Hont megyékből Korpona és Selmecz felé sietett s meghódítá azokat. Es Selmecznek ugyan meg kellett járnia, mert alig távozék az egyik kuruczcsapat, már ott terme a másik, s kiki kiványa volna zsebeit megtölteni az elhirhedt aranyakkal, minek következtében a polgárok' zsaroltatásinak nem lön vége hossza. De még a jámbor szászok' öltözete sem maradhatott érintetlenül, mert a pajzán magyarok a német szabásu ruhát úton útfélen lerángaták a polgárokról s ugyancsak elkopogtatták a német föveggel födött fejet, s megütlegelték a sarkantyutlan saruju lábakat. — Hanem Schlick császári vezér megvervén Rákóczy' vezérét Ocskayt s Léva várát bevevén, a kuruczok a bányavárosokat magukra hagyák és Schlicknek helyet engedtek. A császáriak azután Zólyom várát foglalák el s Beszterczének tartának. Megballván azonban Bercsényi Miklós, Rákóczy' hü vezére Ocskay' megverettetését, Losoncz felé sietett s innen vigyázott Schlick' lépteire, s midőn Beszterczérei távozását megértette volna, a Főrész nevü hegyszoroson átkelt és Leszkócz mellett tábort ütött. Innen aztán serege' velejével, magához vevén Ocskay és Berthóty hadnagyokat, Zólyomra ütött, — a császáriakat összetöré s a várat hatalmába vette, — melly győzedelemre, a Beszterczén tobzódó Schlick megrémülvén, a bányavárosokból kisurrant. Erre aztán a városok sorra követeket küldöttek Bercsényihez, kegyelemért esedezvén, Selmecz azonban ezek között utósó volt, miért is az erélyes vezértől keményen megdorgáltattak. —

Megszilárdítván hatalmát Selmeczen Rákóczy, a bányák' felügyelőjévé báró Hellenbachot tevé, a kinek szorgos gondoskodása által a bányászat hatalmasan virágzott. Megemlítendő az e tájban a bányászok között kitört lázadás. Rákóczy több millió ftra rugó rézpénzt veretett s a bányászlegényeket ezzel kivánta fizetni, mire ezek neki bőszülvén, haragjokban a munkát félben szakasztották, mert — ugymond — ők aranyat és ezüstöt ásván, méltán követelhetik, — hogy aranynyal és ezüsttel fizettessenek. A zendülés csak több polgárnak halálával csillapíttathatott le, erővel elnyomván azt Rákóczy' századosa, Neumann. Emlékezetes továbbá Selmecz a császári és rákóczypártbeli követeknek itteni békealkudozásiról (**1704**) s összejövetelérőt. Az egyezkedés előbb Gyöngyösön kezdetett el, majd october felé Rákóczynak kivánatára Selmeczre tétetett át. Megjelentek ekkor ide Leopold' részéről Szécsényi György, kalocsai érsek, — Kohári István, Lamberg Zsigmond, Szirmay István itélőmester és báró Seiler alkanczellár; Rákóczy' részéről ellenben Bercsényi Miklós, Károlyi Sándor, Jánoky Zsigmond kanczellár és Ráday Pál titoknok, végtére Németalföld' részéről Bruininc, Angolhon' részéről pedig Stepney. — A tanakodások egész october' közepéig halasztattak, de megértvén az elégületlenek, hogy Leopold a békeajánlás' színe alatt csak időt kiván nyerni, a felek minden süker nélkül eloszlottak, ámbátor jól tudta azt Rákóczy, hogy a császári sereg sokban erősödött, mióta az a francz hadakat Hochstadtnál tönkre tevé. Rákóczy azonban mindaddig ura lön a bányavárosoknak, mig seregét Heister a trencsini nevezetes ütközetben (**1708**) széllyel nem verte.

Ezóta Selmecz nem látott többé ellenséget, az **1710**-dik évi járványt kivéve, melly **6000** lakost ragadott el.

Selmecz' bányászatán igen sokat segített 3-dik Károly király s annyira feküdt szivén sorsa, hogy a spanyol örökösödési háboruba elegyedvén, midőn az országtól eltávoznék, nem győzé azt anyjának, Lórának pártfogásába ajánlani, s visszatérvén a háboruból, a legczélszerűbb intézkedéseket tételé. Miért is az elhalt Ta-

vonath kamrai gróf helyére Tyrolból a szorgalmas és tudományos sternbachi bárót Wenczel Józsefet hivá be, ki polgári háboruk által okozott sebeket és bajokat orvosolá, s ez elhalván, helyét a szintén nagy érdemü Mitrovszky János báróval foglaltatá el **1735**-ben.

Bekövetkezvén idővel az osztrák örökösödési háboru, II-dik Máriának roppant pénzösszegekre vala szüksége, — miért is a bányákat általában megfeszített erővel mivelteté s **1760**-ban az europai nevezetességü bányászegyetemet állitá föl. S ezen gondoskodása nem is lön süker nélküli, mert Delius k. tanácsos szerint **1740**-dik évtől **1773**-ig Selmecz többet jövedelmezett **70** millió ezüst forintnál. Első Ferencz **1809**-ben az egyetemhez az erdőszeti tanodát is csatolá s jelenleg Selmecz olly tökélylyel miveli bányáit, hogy e tekintetben a világhirü szász bányászatnak sem enged.

Selmecz vidéke zordon, — magas és kopár hegyek környezik azt s a város rendetlenül van elszórva ezek tövében. Nevezetesebb hegycsúcsai: Kornberg, Szitna, Hechelstein, Paradicsom és a Kalvária hegy, országszerte híres búcsujáró remek helyével. Ezen hegyek, mikből ásatik a dús ércz, alkottatvák porphyrból, csillámpálakőből (Glimmerschiefer), agyagpálakőből, kovamárványból és fekete csillámkőből. Levegője a sok olvasztó műhelyokozta gőzök miatt egésségtelen, — a nép pedig sápadt s betegeskedő, — sőt találtatnak elég golyvás emberek is. A város á'l tulajdonképen: Selmeczből és négy külvárosból. Ezek nevei: Hodruschbánya, (Fényes Elek szerint) **2368** lakossal; — Schüstersberg, **805** lak. Steffeltó **1323** lak. Szigliberg **2305** lak. — mihez kell adni a selmeczi lakosoknak **8214** lélekre menő számát. Ezen összes népesség között van **33** reformatus, **2942** lutherana vallásu, a többi mind cath. A lakosok három osztályra oszlanak: a bányászpolgárokra, kik sok előnyökkel birnak (Waldbürger); mesteremberekre és kereskedőkre; végre a bányászlegényekre (Knappen) kiknek száma körülbelül **5000** tesz. Jelenleg a bányákból valami **10,000** ember kapja élelmét s ezek évenkint egyremásra **500** mázsa ezüstöt es **4** mázsa aranyat ásnak. Hajdanta Selmecz bányái olly tökélylyel nem mivelteltek, mint jelenleg, mégis p. o. **1690**-ikben a kiásott arany **1872** márkát tett,—az ezüst pedig **607** mázsát, mellyből **2·851,815** ezüst forint veretett. **1672**-dik évtől pedig egész **1680**-ig évenkint Selmecz bányáiból körülbelül **2138** mázsa ezüst és **26** mázsa arany nyeretett, mi szinte hihetetlen s ezért a régi iróktól Amerika kincseinél is előbbre tétetik. Ehhez meggondolván még azt is, hogy akkoron a pénz tíz annyi értékü levén [1]), mint most, lehetetlen mindenkinek el nem ismernie Selmecznek roppant fontosságát, s akkoron a magyar eseményekrei erős hatását. Ezen iszonyatos mennyiségü pénz, fájdalom leginkább **14**-dik Lajos francz királylyal viselt hadakozásokra költetett el, s Magyarhonban csak az maradott, mit a kuruczok elragadoztak.

Különben Selmecz erős és szép cseréppipáiról nevezetes.

Fekszik Hont megyében, — a földközi tengernek szine fölött **2172** lábnyira, — Kassához **29**, Pesthez pedig **20** mérföldre.

1) A pénznek akkori becse ki tetszik csak abból is, hogy a tökölipártiak **1678**-ban **14**-dik Lajos francz királytól segélyül **500** ezer ftot kapván, ennek annyira megörültek, hogy hálából emlékpénzt is verettenek, — mellynek egyik részén az adakozónak arczképe illy körirattal: Vivat Ludovicus XIV, rex Galliae; — másik részén pedig ezen szavak: patronus et protector Hung. valának láthatók.

DELEJTŰ.

A tudomány, anyagi érdekek és szépirodalom közlönye.

Jeligé: Csak az a nemzet vész el, mely önmagát elhagyja.

1859. 5. szám.

Selmec földtani és ipar tekintetben.

I.

Selmec Hont megyében fekszik, a leghirnevesb, s régi sz. kir. város Magyarhonban, határának darlás (trachitos) tájéka, valószinleg egy nagyszerű tüzhegyi (Vulkan) tölcsér — krater, — mely mint egy hatalmas darlagyürüzet (Trachytring) veszi ki magát. Ezen gyürüzet komolyabb vizsgálódás után, egy meg nem szakadt egészet képez; s helyében találtatnak gyurmag (Porphyr), horzsa szivag, (Bimst. tuff) özönlei képlet, (Diluvialgebilde) s alig találni egyetlen helyütt zöldegyet (Grünstein). Ellenben ittott a darlaterületen találtatik gyurmag is: de csak a belső szélének közelében.

Az éjszakkeleti gyürüzetnek éjszaki részén, a külső fejlőzeten találtatik egy harmadik rétegzet, barna szenet és homokkövet tartalmazó kerülékes idomu mélyület (Ellipt. Vertiefung), mely három oldalról darlától környezteték, és csak éjszakról — hol már vége van a darla határának — környezteték mészkö- és máglától. Omlás által származhatott inkább, mint a szélek kiemelkedése által.

A darla gyürüzet áll darla-siva-magla (Trachyt, Syenit, Granit) sziklanemből, területe pedig horzsa-vizözönle-agyagból.

Selmec Körmöctől három mfd. távolra van délre; hatra Besztercebányától délkeletre; Budapesttől s Pozsonytól husz mérföldre. A földközi tenger szine felett 2172 láb magasságra; tehát 195 lábbal magasabban fekszik Budapestnél. Lege — bárha a bányákból kifolyó viz, és a hutákból emelkedő füst, és gőz némi rosz hatással látszik is lenni — egészséges; a lakosok vidorok, piros képüek; s az sem áll: hogy többnyire golyvások lennének.

Áll a város a tulajdonképeni Selmecből, az utcák és házak a hegyek miatt nagyon szabálytalanok; ugy, hogy 1000 s több lépésnyire is állnak egymástól, kertek, hegyek s erdők által választvák el. — Daczára mind ezeknek, este az ily elszórt házaktól jövő világosság — házi világitás — nagyszerü benyomást tesz a vizsgálgató idegenre. A hely ös idők óta Bányának nevezteteti, s egyszersmind Sebenicának. Selmec név származik ezen cseh szótól Zimnice, mely éppen annyit jelent, mint a magyar bánya (Grube). Az első lakosok morvák voltak, 715-ben épitették a várost, melynek emlékei még ma is fenn vannak, s melyet Ó-Selmecnek neveztek, vagy közönségesen Ó-városnak. Éjszakról délre 500-nyi hossza; volt két főpiaca, s öt orödéje (Bastion). A város — Selmec — e szerint 25 évvel régibb Körmöcnél, s 600-al Besztercénél. Idővel szászok is telepedtek le, de kiket a vendek (tótok) csak hamar kiszoritottak. Van egy okmány 1751-ről, melynél fogva a cipészeknek meg volt tiltva tótokat (vendeket) a céhbe felvenni, kikerülendők a civakodásokat. Azonban még is 1808-ban országgyülés elébe került e tárgy, s határoztatott: „hogy a szászok és tótok együtt éljenek."

A várost környező hegyek, honnan gyönyörü kilátások vannak, következők: A kupidomu kalvaria hegy (Calv. berg), melyet képez olajla-dus-somla (olivienreich Basalt). Itt van egy Somla-részleg (Basalt-Parthie) a város (Selmec) és Diln (Bélabánya) közt, mely somla darabjai által tünik ki. A zöldegy szivag (Grünsteintuff) elhuzódik a selmeci huta körül, Iliatól egészen a kohóig, közel a kalvaria hegyéhez 400—1000 öl hosszu szalagot képezvén. Rendesen laza s elmorzsolható a zöldkő elemeiből áll, s lemez lenyomatok, valamint barna köszén is vannak benne. Egész biztossággal nem lehet meghatározni határait, t. i. hol a darla és zoldhegy végződnek.

Azon részleg (Parthie), mely a kalvariahegytől a Rossgrunder tó közeléig huzódik, csak helyenkint tartalmaz valóságos zöldegy szivagot, hanem leginkább ahoz hasonló sziklanemet; világos, homokos kovagot (Beudant szerint: roche arénacée quartzeuse) melyet a vöröskutnál talált, s tulnyomó földessárga vastartalmu Breccie, melynek alapja kék vacar (blaue Letten) van itt s hegy közelében fekete széntartalmu agyagpala is.

A csucsos tetejü kalvaria hegyen levő szép épület, épült 1774-től 1751-ig egy jezsuita közbenjárása által, a polgárok és bányász legények összeadott pénzgyüjtelékéből. Van egy rajza is az épületnek Meszner Tamástól — rézmetszvény.

Kornberg költséges vizcsatornával, mely a vizet a szt. háromsági gépre vezeti, Zsitna délre, Steplichoffel átellenben, hol még most is láthatók egy régi vár romjai. — A kopasz és sziklás Hechelstein, mely a pestis idején menhelyül szolgált a lakosoknak. A paradicsom hegy (Paradiesberg). Alkrészei ezen hegyeknek: a nemes érceket magában foglaló gyurmag (Porphir), melyben a termékarany, hajszál s lemezes alakban látható. Zinopl vegyülék most sötét, majd világos vörös jaspisból, melyben találtatik arany, ezüst, ólom, horgany, kovand. Az ezüst érc; termék ezüst, válfajai: üvegérc, vörös, fehér ezüstfényle; barna fehérérc (Federerz) ezüst tartalmu mezőpát-fényle: ólom, réz, vasérc; higany; kerekérc (Spiesglas) mireny, kén, vitriol.

Selmectől nem messze Ilia-nál van egy részleg, mely zöldegy-szivagból (Grünsteintuff) áll, s található benne a Selmeciensis Tubicaulis példány, mely által nevezetessé lett.

A darla szivagban (Trachyttuff) csiszlapala és

félopal, Mocsár faluhoz közel lemezes lenyomatokban találtatnak.

Selmec város lakosai számát lehet 17000-re tenni, melynek $^4/_5$-de rom. katk.; $^1/_5$-de ágost hitü, 33 helv. hitü. Ezen tót és német ajku lakosok, három osztályba sorozhatók. Az elsőhez tartoznak a bányász polgárok (Waldbürger), kiknek kötelességökben áll a bányamiveltetésben részt venni; minél fogva ők különös kiváltságokkal birnak; a második osztályhoz tartoznak: a kereskedelmet, ipart értő polgárok; a harmadikhoz a bányász legények (Knappen); mintegy 5000-en lehetnek. Itt van a kincstári grófsági hivatal, melynek elnöke a főgróf, és nyolc cs. kir. tanácsnok, elnöki ranggal. Itt van a nagy bányászi academia, cs. kir. posta és sóhivatal.

A város alapját egy élőfához lehet hasonlitani, s az azon lévő galyak- és ágakhoz. Gyökül vehető a szent Antal felé vivő ut, az alsó kapuig. Van itt egy tó, melynek vize csatornán folyik le, s mellette több zúzmüvek (Pochwerke). Fatörzseül vehetni az alkaputóli tért egyenes vonalban egész a völgyig, hol több utcák vannak: az alutca a kamrakapuig, s innen a székesegyházig az alsó küzdtér (Ringplatz) sat. — Ezen a téren — Ringplatz — tartatik a hetivásár csötörtök és szombaton.

Nevezetesb kapui: alkapu délre, kamrakapu éjszakra, a kül és bel Dilnkapu keletre, az uj kapu éjszakra. Jelesebb épületei: a régi vár az uj kapunál, itt volt Ó-Selmec, nők templomával, ütő-órával, haranggal, fegyencek házával, s fegyvertárral! az uj vár a kamra udvar mögött, négyszög épület ütő órával, mely vészharangul is használtatik. A feljárás hozzá a bécsi vagy vindschachti kapu felől nyilik, régen itt 12 db. ágyu volt, melyet ünnepélykor elsütögettek. A nagyobbikon felmetszve: „Selmec városában öntetett, kit megtalálok, nem novot 1533.“ A templomok: tót v. kath. templom épült 1443-ban; aztán a német, egykor a jezuitáké volt, Sz.-Miklós káptalanjából készült. A mariaschneei templom közel a kath. temetkező helyéhez, mely Mátyás király alatt épült, itt isteni tisztelet ritkán találtatik. A főtemplommal átellenben van az ágost. hitvallásuak temploma nyugotra; a vöröskuti templomnál van az ev. főgymnasiuma — hajdan lyceum. — Megemlitendő még itt: a kamraház, az uj vár alján a kamragróf lakhelye. Ezen szép épületben van egy könyomda, pénztár, számadóhivatal, probirgaden iroda; Brenngaden, hol az ezüst granuláltatik; az igazgató lakása és irodája. Hajdán volt itt Scheidgaden, de mely 1738-ban Körmöcre tétetett át vizszüke miatt. A magas ház a sóhivatallal együtt. A hellenbachi ház. Az ev. templomon tul van egy toronyka, a melyben minden reggel két órakor tőkáznak (erdélyi szójárás) egy fa dorekán, melynek hossza 2′, szélessége 6″ s jobb hangzás végett ki van furva három helyütt; bizonyos ütemre kótyáznak rajta, a bányász legényeket felköltendők; ógés alkalmával tüz-jelt adnak rajta. A bányász legények hat századba be vannak osztva, ünnepélykor fejér egyenruhában jelennek meg; van zenekaruk is.

A bányatermelés.

A selmeciek fő élelmöket a bányamivelésben találják, mely kimerithetlen. Delius cs. kir. bányatanácsos és tanár kiszámitotta: hogy 1740-től 1770-ig 70 millio arany és ezüst frtra ment a bányatermelés — nyereség; — jelenleg is 100000 márka — 500 mázsa — ezüstöt, s mintegy 4 mázsa aranyat adnak évenkint, de ide beszámitandók a Selmec környékén levő minden bányák; ezek jótékonyságát élvezi mintegy tiz ezer ember, bányász legény. — De az is tény, hogy a selmeci bányatermelés nagy tőkélylyel s eszélylyel és erélylyel folytattatik; s a hires saxoniai se mulja felül. Roppant ércmüvek, éjjel nappal tüz, s viz segélyével működnek itt, s ezek által az érceket s a vizet a bányákból — iszonyu mélységből — fölhuzzák. Ezen erőmüvek mozgásba hozására szükségelt vizmennyiség összegyüjtetik a hegytorkolatokban, vagy a hegy gerincén, vagy földalatti csatornákban vezettetik a kitüzött célhoz. — A mivelésben levő bányák fele részét kamarai költséggel dolgozzák; másik felét pedig magánosak, de kik a fát és lőport a kamrától tartozván beszerezni: miáltal költségük nagyobbodván, csak is a nagyobb terménynyel kinálkozó bánya-üregeket (Schacht) müvelik.

A bányák ezen renddel következnek:

1., Az alkapunál a Sz.-háromsági rakna (Erbstollen) torkolata. Maga a rakna — alagut vizszintes feneke — az uj kapunál, Kornberg alatt találtatik. Volt itt jeles vizmügép, melyet Zipser Mátyás bányász ispán készitett, ki egyszersmind a bánya menetek, folyosókról is térképet adott ki. 2., A Glanzbergi rakna. 3., A Szt.-háromkirály rakna, éppen a bécsi kapun kivül. 4., Packer rakna, s e fölött 5., a Teréz bányaüreg. Balra e fölött. 6., az Amalia üreg. 7., Ferdinand üreg; itt hajdan nevezetes léggép — Luftmaschine — is volt, de most használaton kivül áll. 8., Maximilian bányaüreg közel Windschachthoz, peremmel van ellátva. Van itt nagy kerék mü, mely által a fémet fölhuzzák a bányákból; a lőportár ide közel esik. 9., Mátyás bányaüreg. 10., Az édenhegynél: az uj bányaüreg, 11., A kül Dilnkapu mellett van a Mihály bányaüreg, ólombánya. 12., Windschachtnál van a Ferenc bányaüreg, melyben 18 éven át éjjel nappal dolgoznak. Hossza egyenes vonalban több egy magyar mérföldnél; ez alatt van a József bányaüreg, mely egy pár száz öllel alantabb fekszik; viz levezetésre használják. — Gazdag bányaüreg erek voltak régentén itt: mivel 3—4000 márka ezüstöt is szolgáltattak. (Egy márka = 16 lathoz). Leggazdagabb bányaüreg (Fényes szerint) István, mely évenkint 20000 frt. tiszta nyereséget ad. Ezüst, aranyon kivül ásnak itt rezet, vasat, ónt sat. és főznek vitriolt. — A polgárok ipart üznek; leghiresbek a pipacsinálók: mivel a selmeci cseréppipa a legjobbnak tartatik egész honunkban.

Selmec nevezetesb történelmeit illetőleg, megjegyzendők itt a következők: hogy már I-ső István

király alatt a bányatermelés virágzó állapotban volt. IV. Béla kir. alatt a tatároktól sokat szenvedett a város. A bánya-üregek összeomlottak a nagy tűzvész miatt, s 1245-ig romban hevertek; mig ugyancsak Béla kir. a szászokat visszaédesgetvén, ujolag megkezdeté velök a bányamivelést : szabadság levelet adott nekiek német nyelven szerkesztve, mely akkor igen feltünt, mivel az ily okmányok latin vagy görög nyelven adattak ki. I-sö Lajos 1355-ben ajándékozott 6 várost Selmecnek : Gerad, Karlik, Siegelsberg, Seken, Kalpak, Diln-t.(Bélabányát). Sigmond kir. alatt a husziták nagy dulást tettek. Erzsébet alatt Giskra fő bányafelügyelővé tétetett; 1440-ben egy nagy harang öntetett; 1442-ben Rozgonyi népe zaklatta a várost, minek okául azt hozzák föl, hogy Erzsébet királynő Rozgonyi püspökké fölavatásában nem egyezett belé; 1443-ban nagy földingás volt. II-ik Lajos a bányatermelést elősegitendő : a szegényebb polgároknak moratoria levelet adott ki; nehogy őket a hitelezők rögtön kivetkőztessék mindenekből. Rudolf 1572-ben kir. várossá tette. Ó-Selmecen a temetőben hamv-vederek — urnák — találtattak, borzasztó nagy ember csontvázakkal. A felső piacon emeltek az elődök egy szökőkutat; az ujabb ivadékok azon alul a pestis emlékére a Sz.-háromság oszlopát emeltették; szép és becses mű; de most romlásnak indult. 1680-ban a polgárok a várost fallal körítették be, mely 40000 frtba került. Az uj vártól a kamra kapuig még most is látszanak maradványai a régi falaknak : miből kitünik, hogy az egész város fallal volt kerítve.

Nagy Soma.

DELEJTŰ.

A tudomány, anyagi érdekek és szépirodalom közlönye.

Jelige: Csak az a nemzet vész el, mely önmagát elhagyja.

1859. 17. szám.

Selmec földtani és ipar tekintetben. *)

II.

A selmeci nagy bányászacademia körülbelől 1750-ben alapittatott Maria Therézia királynő által; rendeztetett 1766-ban: midőn az négy osztályba osztatott be. — A bányászok számára előadott tárgyak következők:

I-sö év; első félévben: általános v. betümennyiségtan; fennsö mennyiségtan, fekvésrajz.

Előadó tanárok: cs.kir. bányászati tanácsos Jenny Károly, Pöschl Eduard urak. Segédtanárok: Hühl József, Reichardt Leonard urak.

Második félévben: Erömü- s természettan, ábrázoló mértan.

Előadják: cs. kir. b. tan. Pöschl Eduard, Jenny Károly urak. Segédek: Hühl József, Reichardt Leonard urak.

II-ik év; második félévben: Ásványtan, épitészet; egész év alatt árnyalati- s távlati rajz.

Előadják: cs. k. b. t. Pettkó János, Pöschl Eduard urak. Segédek: Paulini Sándor, Hühl József urak.

Első félévben: vegytan; előadja Curter József tanár ur. Segéd tanár: Méhes Rezsö.

III-ik év; első félévben: föld- s ösléntan; az erdöszetből kivonat, épitészeti rajz.

Előadják: cs. kir. b. t. Pettko János, Pöschl Eduard, Schwarz Frigyes urak. Segéd tanárok: Paulini Sándor, Hühl József, Makonyi Soma urak.

Második félévben: bányászat, irálytan, géptani rajz.

Előadják: cs. k. b. t. Pöschl József, Faller Gusztáv tanár urak. Segédek: Reichardt Leonard. Sturm Frigyes urak.

IV-ik év első felében: föld- s bányamérés, géptan s bányajog.

Előadják: cs. k. b. t. Faller Gusztáv ur. Segéd tanár: Sturm Frigyes ur. A bányajogot az igazgatóságnál levő egyik hivatalnok adja elő ideiglenesen.

Második félévben: kohászat, számadástan (Dopia) előadják: Curter József tanár ur. Segéd: Méhes Rezsö ur.

Erdöszeti tantárgyak.

Az erdöszök számára.

Az erdöszetet hallgató ifjuság az első évben együtt hallgatja a bányász ifjusággal a tantárgyakat.

II-ik év; első felében: Életmüves vegytan, természetrajz.

Előadja: Curter József tanár ur. Segéd: Méhes Rezsö ur.

Második félévben: épitészet, számvitel, árnyalati- s távlati rajz egész év alatt.

Előadó: cs. k. b. t. Pöschl Eduard t. ur. Segéd: Reichardt Leonhardt ur.

III. év első felében: erdöszeti, növény- s termeléstan s épitészeti rajz.

Előadják: cs. k. b. t. Schwarz Frigyes, Pöschl Eduard tan. urak. Segédek: Makonyi Soma, Reichardt Leonhardt urak.

Második félévben: gyakorlati mértan, becslés (taxatio), erdöjog, irálytan, gépészeti rajz. Előadják a fenebbiek.

Rendkivüli tantárgyak.

Előadatnak: csütörtökön és vasárnap.

Vegytan.

Hallgatják a kohászatra készülő ifjak, van számukra rendezve egy elkülönzött s jól felszerelt vegy-kémde (Chem. Labor) a hol gyakorlatilag működnek azok.

Ezen nagyszerü intézet kitünöségét emeli az is, hogy a tanerök mind celebritások a tudomány terén; jeles szakférfiak! Hát ha még ide gondoljuk a jól felszerelt s szakok szerint rendezett természet-ásványtani szertárakat (museumokat) nagyszerü vegy-kémdét (chem. labor) jó karban tartott növénykertet. Mindazok arra szolgálnak, hogy ezen cs. kir. intézet „honunk büszkeségévé“ váljék; s külföld előtt is tekintélynek

*) Lásd a „Delejtü“ 5. számát.

ismertessék el : mi hogy ugy van, már abból is kiderül, hogy sok külföldi ifjuság látogatja meg évenkint az intézetet, s folytatandja itt szakmáját.

Dacára mindezeknek, még is ugy lehet észrevenni, hogy az ifjuság száma évenkint csökken, minek oka talán a megszaporodni kezdett realiskolák s öszmüintézetekben keresendő.

A selmeci ev. főgymnasium.

Örömmel telik el az ember keble, midőn látja, hogy a honban létező magasb tanodák s reálok küzdelmi idejükön tul vannak; s többé nem fennmaradhatásukért küzdenek : hanem a babérért, melyet a keblökben képződött tanoncok tudományokbani előhaladásuk- s jó erkölcsükkel nyertek, s vivtak ki számukra.

De fájdalom! vannak e honban még magasb tanodák, melyeknek létök kétes; küzdelmük folytonos csak a fennmaradhatásért is! Állanak ugyan azok, de „egykori nagyságuk emlékhireként.“ Kérdezi a t. olvasó talán, hogyan, lehetséges-e : hogy ilyen tanodák is léteznének? hiszen mi azokról semmit sem tudunk?! Pedig ugy van! Szép honunk, két ellenirányu — külön — zugában levő protestans tanodákat értem én. A Máramaros-szigethit és selmecbányait. Az elsőre fölmosolygott már a tavasz éltető napsugara; a tanodaügy élén ösmeretes jellemü, buzgó, tevékeny szellemü hazafi áll, id. gr. Teleki Domokos ur: e névhez sikert, áldást szoktunk csatolni; „a remény tehát érett valósággá fejlik,“ hogy Szigethen főgymnasium leszen; mely nagyszerü hivatásának, céljának megfelelend. Ott tehát nyugodtan lehet nézni a jövő elibe. De kérdem; igy áll-e a dolog Selmecen? szomoruan kell bevallanom, hogy „nem,“ pedig a selmeci főgymnasium hivatása, célja nem kevésbbé nagyszerü, szent : mint a szigetié! Ide sereglenek 2—300-ankint az ifjak; s kik azok? kérdezi a t. olvasó! Ezek nagyobbára idegen ajkuak, — tótok, németek — de kik a társadalmi viszonyokból fejlődő nyelvszükségességét belátván; a magyar nyelvet, mint minden viszonyok közt szükségeset, megtanulni, elsajátitani kivánják! S célt is érnek : mivel vannak olyan tanoncok, kik az év kezdetével anyanyelvükön kivül egyebet nem tudtak; s már az év közepe felé, képesek magyarul felmondani a tantárgyakat. Itt tehát a szent célt a tanoda megközeliti! De hogy azt tehesse soká és folytonosan, szükségeltetnék itt is az ügy élére egy tekintélyes, áldozatkész, siker fölött biztositó, buzgó honfi, gondnok! Egy ilyen, összhangzatosan az egyházzal — presbyteriummal — képes volna letenni az alapot, melyen szilárdul megállna a most alapjában megrendült épület!? Igen : mivel csak egyes adományok, s külföldről kapott segélypénzből fizetheti szegényesen a tanárokat.

Hazafiak, tiszt. prot. férfiak! karoljátok föl ez ügyet; nem provincialis, de közérdekü ügy — a hon ügye ez!? Az idő itt van: tisztába kell jöni egyszer már az ügy iránt is; itt tovább huzni, halogatni a dolgot, bünös hanyagság volna! Selmec helyzeténél fogva kivivta magának az előnyt, a szülék egyetemes bizalmát! Tények igazolják: hogy itt van, s lesz a vidék növendékeinek központja — köztanodája. — Beszterce is megállhat; de ugy látszik az ő hivatása legföljebb algymnasium v. alreállá válni; tovább nehezen haladhat! Ily minőségben üdvözöljük öt; s ennyivel be kell érnie!?

De Selmec, hol nagy bányászacademia is van; inkább is megfelelhet kitüzött céljának; itt lehet nagyban is bemutatni a természettani, természetrajzi tárgyakat; hol annyi nevezetes, s gazdag gyüjtemények vannak rendelkezésére — használhatására — az intézetnek! Azért hát lelkes honfiak! ne vonjátok meg segéd kezeiteket ezen „epedő, gyászba öltözött anyától, a selm. ev. főgymnasiumtól.“ Tenmagatoknak, a jövő nemzedéknek, s igy közvetve a honnak tesztek szolgálatot, midőn a tanodát pártoljátok!?

De kérdezhetné megint valaki : hogyan lehetne ezt is pártolni, midőn most a pesti s mások is pártolásért esdenek! A felelet már ki volt mondva : a Prot. egyh. és iskolai lapban. E lap tiszt. szerkesztője egy közelebbi cikkében megfejtette a nehéz feladatot elméletileg; de gyakorlatilag is meg van már az vitatva; terv van már készitve, csak életbe kell azt léptetnie! Léptessük hát életbe azt, de hamar; mig az ujév elért! Adjunk ujévi ajándékot legalább is a két „epedőbb anyáknak“ a pesti prot. seminariumnak és a selmeci ev. főgymnasiumnak. Ők, mint gyöngéden szerető anyák, szivvéröket is szeretetteiknek adandják! Hogy ezt lehessen tenni, ismétlem : léptessük életbe a „Domesticat illető tervet,“ kötelezzük magunkat legalább is tiz évre kivétel nélkül minden protestansok évenkinti egy forint öt krajcár — uj pénzben — befizetésére a prot. egyház domesticai cassába. Ekkor lelkes honfiak! lesz prot. pesti seminarium; lesz selmeci ev. főgymnasium; s igy tovább más intézetek felvirágoztatása.

Vajha gyönge szózatom ne lenne a pusztában elhangzó üres hang! vajha az ujév örömet tartósat adna a prot. egyház minden tagjainak! s az adni is fog minden esetre, de fő „feltét mi nélkül nem“ : hogy saját ügyünkbe, saját célaink elérésére adjunk mi is magunknak nehány megtakargatott filléreinkből egy forint öt krajcárt tiz évre!?

Három millio tiszt. protestans honfiak, testvérek! itt a menyegző napja; nyujtsatok kezet; kössük meg e frigyet legalább is tiz évre! igy nyugodtak lehettek : mert a prot. figyerekek sorsa biztositva lesz: ők tanulhatnak, képeztetik magukat, s lehetnek a honnak jó polgárai, támaszai!! Csak igy; máskép nem is!; különben tengődünk, senyvedünk, s talán el is veszünk!

De isten ettől őrzend : ha elég erősnek- és önzésteleneknek bizonyitandjuk be magunkat!

Megemlitendő még itt: hogy Selmecen van a kath. atyafiaknak nyolc osztályu nyilvános főgymnasiumok. Itt a tannyelv kirekesztőleg német.

Nagy Soma.

BUDAPESTI SZEMLE.

SZERKESZTI ÉS KIADJA

CSENGERY ANTAL.

XLI. FÜZET.

PEST,
EMICH GUSZTÁV, M. AKAD. NYOMDASZ.

1861

— Jul. 29. Nyelv- és széptudományi összes ülés. — Mindenekelőtt olvastatott azon bizottság jelentése, mely, a helytartótanács fölhivása folytán, a selmeczi bányász akademiánál a magyar tanitási nyelv behozatala ügyében, véleményadás végett, ki volt küldve.

Oly szellemben tön jelentést, a mint reméltük.

Azon pontra nézve, lehetne-e a selmeczi bányász és erdészeti akadémián a tudományokat magyar nyelven adni elé, a bizottság véleménye a következőkben öszpontosul:

A melléktudományokat illetőleg, mint a mathematikai szakok összes csoportja, a természetrajz a legszélesebb értelemben, a vegytan, physica, az erő és géptan, melyek nem kizárólag a bányászati tanintézetnél, hanem a polytechnicumban s nagyrészt a főreál-iskolákban is eléadatnak, legcsekélyebb fenakadás nincsen, mert e szakok némelyikét tekintve, irodalmunkban a legfelsőbb körü tanitásra jó munkákkal is dicsekedhetünk, a melyeknél pedig ily munka talán hiányzanék, vannak a középtanitási körre szántak közt is olyanok, melyek alapján a magyar nyelv birtokában levő tanár az ottani szükséglethez alkalmazott kéziratott nehézség nélkül készithetne. A szoros értelemben vett szaktudományokat tekintve pedig, például a bányatant, a bányamértant, a kohótant és az erdészeti szaktudomány ágait, ha mindjárt kész könyvekre nem utalhatunk is, ha mindjárt teljes idevágó műszótárt nem mutathatunk is, annyit bizvást mondhatunk, hogy bányaműszótáraink már is vannak, melyekben foglalt mükifejezések nyomán a magyar szaktanár az érintett tudományokat is eléadhatja magyar nyelven akár a következő iskolai évben. Említi a bizottság, hogy 1848-ban a magyar ministerium is nyomatott ki hivatalos használat végett egy bányaműszótárt, hogy ennek segitsége mellett már akkor lehetséges volt magyar nyelven vinni a bányaügyek összegét, a mint erről a bányászati levéltárban őrzött ügyiratok kezeskednek. Továbbá a bizottsági

tagok egyikének biztos tudomása van arról, hogy itt Pesten egy jeles gyakorló bányász bányatanon dolgozik, melyben a műszókat illetőleg szintén az imént említett szótárra támaszkodik s azt jó sikerrel használja.

A mi a kérdés másik részét, egy új műszótár készitését illeti: a bizottság szintén üdvösnek tartja, egy ily teljes bányászati és erdészeti műszótárnak, az akademia eszközlése mellett leendő előállitását, s azt hiszi, hogy erre nézve néhány szakemberből álló bizottság volna kinevezendő oly meghagyással, hogy az országból gyakorlati embereket vehessen maga mellé. Ez azonban nem oly vállalat, melyet rögtönözni lehetne, vagy a mely a magyar tanitással lényegesen összefüggene, úgy hogy még ezt azonnal megkezdhetni, a szótár kiállítása talán két évet is igénybe venne.

E bizottsági vélemény elfogadtatván, a helytartó tanácshoz felterjesztetni határoztatott. A mi azonban a bányászati és erdészeti műszótárt illeti: megjegyzi az akademia, hogy annak létesitését épen az illető tudományok magyar nyelven tanitása és mivelése fogja szükségkép maga után vonni. Az oktatás és irodalom hozza létre, miveli és tökéletesiti a tudományos műszókat, melyeket aztán a szótáriró csak registrál. Ez a fejlődés természetes menete. Műszókat a tudománynak szótáriró előlegesen nem octroyálhat. Oly természetes ez, hogy már gr. Dessewffy József tisztán kifejté e század elején. Kimondá közelebb meghiusult ellenkező törekvések után, a magyar akademia is; s a fenforgó esetben is ragaszkodik e nézetéhez. Ha mindazáltal a helytartó tanács csakugyan szükségesnek vélné az érintett műszótár előállitását: nem nagy feladat lesz azt, az eddigi előzmények alapján, a bányászat segéd tudományainak magyar tanintézeteinkben és akademiánkban virágzása mellett, mielőbb elkészíteni.

STATISTIKAI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

STATISTIKAI BIZOTTMÁNYA.

ELSŐ KÖTET.

I. FÜZET.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, OSTERLAMM, PFEIFER PESTI KÖNYVÁRUSOKNÁL.

M. DCCC. LXI.

III.

KÖZLEMÉNYEK A HAZAI BÁNYÁSZAT KÖRÉBŐL.

SELMECZBÁNYA.

Faller Gusztáv tanártól.

Selmeczbányának, Hodrusbánya, Sztefulto, felső és alsó Rókalyuk és Schütrisberg nevü külvárosaival együtt 14,925 lakosa van. Földirati szélessége 48° 26′ 50″; földirati hossza 36° 34′ 56″, közepes magassága a tenger szine felett 1900 bécsi láb. Selmeczbányát híressé teszi bányászata, mely évszázadok óta virágzik, s a bányászati akademia, mely 1762-ben Mária Terézia kormánya alatt alapíttaték.

1616-ban már 315 bányamivelötársulat létezett Selmeczbányán, s jelenleg maga a kincstári bányászat több mint $3^3/_4$ négyszeg mfldnyi területet foglal el.

A nyereség igen változó volt; s a bányamivelés hol több, hol kevesebb hasznot hajtott. Egészben véve mindeddig az államnak nemcsak közvetlen hasznot, t. i. kész nyereséget hajtott, de sok közvetett, nemzetgazdászati tekintetből igen fontos, elönyöket is hozott. A nyert fémmennyiség a különböző időkben a következő volt:

1569-ben beváltottak:

ezüstben: 20870 márkát 19 pizetumot*)

aranyban: 203 márkát $^5/_6$ pizetumot.

*) 48 pizetum = 1 lat.

1611—1671-ig egyedül a sz. háromságról nevezett altárna (Erbstollen) 3 millió frtba került. De azután az Ispotály-, s különösen a Biebertelér (Biebersgang) megnyitása után 3 év alatt nemcsak azon költséget helyrehozták, de még azonfelül 3 millió frtnyi kész nyereségre is szert tettek.

1690—1693-ig nyeretett :

ezüstben . . . . 2,851,515 frt,
aranyban . . . . 132,425 arany.

1693—1740-ig a bányamívelés igen rosz viszonyok között volt, sőt gyakran majdnem egészen felhagytak vele, s csak Hell Máté főgépmester erélyének és hozzátudásának köszönhetni, hogy az folyamatban maradt napjainkig.

1740—1759-ig nyeretett :

ezüstben . . . . 1,219,700 márka,
aranyban. . . . 38,757 márka.

1790—1858-ig nyeretett :

ezüstben . . . . 1,793,733 márka,
aranyban. . . . 39,960 márka,
ólomban . . . . 592,411 mázsa,

mely összes nyereségnek pénzbeli értéke 63,876,816 frt.

Az utolsó három évben, 1858, 1859 s 1860-ban a magánosok és a k. kincstár bányáiban nyeretett :

aranyban . . . . 3,590 márka,
ezüstben. . . . . 103,188 márka,
ólomban. . . . . 55,617 mázsa,
rézben . . . . . 6,389 mázsa,

mely összes nyereségnek pénzbeli értéke 5,202,871 forint osztr. ért.

A hegység, melyben az érczek előfordúlnak, syenitből, zöldkőből és agyagporphyrból áll. E sziklafajokat mindenfelől a trachyt környezi övszerüleg. Nyugatról keletre, a Garan völgyétől Hodrusbányán és Selmeczen keresztül az érczes hegység keleti határszéléig, a trachythoz 100 ölnél vastagabb, vaskéneggel (Pyrit) átjárt, agyagtelep csatlakozik; erre aztán a syenit következik, mely a hodrusbányai völgyön keresztül keletre a Zipser-aknán túlig elnyúlik. A syenithez a selmeczbányai érczes zöldkő csatlakozik, s végre kelet felé fehéres

vaskéneggel átjárt agyag, melyhez a trachyt csatlakozik, képezi az érczes hegyvonal határát.

Az érczes fekvetek (Lager), melyek a leírt hegységben előfordúlnak, két rendbeliek, t. i. vagy a zöldkőben, vagy a syenitben vannak. A selmeczi telérek a zöldkőben fordúlnak elő, a hodrusbányai telérek pedig a syenitképlethez tartoznak. A zöldkőbeli fekvetek csaknem egyenközüleg csapnak 2—3 órányi szöglet alatt, meredekül dőlnek délkeletre, s csapási görbéik olyanok, hogy azok, ha eddigelé ismeretes végpontjaik húrok által összekapcsoltatnak, állandóan a fekűbe esnek.

Ezen egyenközü csapás a syenitben előforduló hodrusbányai teléreknél eltünik. Ott a leghatalmasabb telérek a felső környékben inkább keletre csapnak s lankásabban dőlnek délre. Odább nyugatra a trachyt közelében a telérek vonala megint éjszaknak fordul s a telérek keletre dőlnek. A nemesfémtartalom mind a selmeczi, mind a hodrusi telérekben szakaszonkint s többnyire oszloposan (säulenförmig) fordúl elő. A fekvetek közöl a következők említésre méltók, mind érctartalmok, csapási és dőlési kiterjedésök, mind pedig vastagságuk miatt.

A. A zöldkőbeli fekvetek.

1) Az úgynevezett Zöld-telér (Grünergang). Ez a selmeczi fekvethuzam legszélső délkeleti végén van; csapása 3 óra 4°, dőlése délkeleti, és pedig 80°, s vastagsága gyakran 6 öl; kitöltő közete feloldott fehéres agyag, melyben az ezüstérczek, mint ezüstkéneg (argentit), veresezüstércz (Pyragyrit) fordulnak elő.

A vájás e telérben igen nyereséges, főleg a 39 öl mély Ferencz-, és 110 öl mély Máriamennybemenetele-akna közt, és pedig az eddigi legnagyobb mélységben, az 5-dik belnén (Lauf) és alatta 100 ölnyi hosszúságban. Néhány év óta a Zöld-telért éjszakkelet felé is feltárják, s ezen feltárati vájásban (Aufschluszbau), de még inkább a megnyitandó mélységben gazdag töretekre (Anbrüche) remélnek akadni.

2) Az István-telér az előbbitől 150 ölnyire nyugatra

esik *), csapása 2 – 3 óra; majdnem függőleges s helyenként sok szakadékaival együtt 12 ölnyi vastagságot ér. Keleti részét, mely azt a Zöld-telérrel kapcsolja össze, Reggeli telérnek nevezik. Ennek kitöltő kőzete agyagos kvarczos, s benne ridegezüstércz (Polybasit, Stefanit) fordul elő. Déli részében az István-telért berekesztő zöldkő gyakran ezüsttartalmú vaskéneggel van átjárva, minélfogva a fekvettel határos része a vájásra érdemes. E telérben gyakran ezüstkéneg (Argentit) és hajezüst is előfordúl. — Az István-telért a 106 öl mély István-aknából vájják 100 ölnyi hosszúságban.

3) A János-telér az István-telértől 350 ölnyire nyugatra esik, csapása 2 óra 10 fok, legnagyobb vastagsága 4 öl, dőlése délkeleti, 60 fok. E fekvetet agyag, mészpát és ezüstérczek töltik ki; de előfordul benne kvarcz is, mely ridegezüstérczet foglal magában. Vájása a Miksa-akna, Zsigmond-akna és Pacher-tárnai bányaosztályoknál történik. A Miksa-akna a János-telér feküjében, a Zsigmond-akna pedig annak fedüjében van; az elsőnek 164 ölnyi mélység mellett 8, az utóbbinak 178 ölnyi mélység mellett 11 vájásszintje (Bauhorizont) van.

4) Az Ispotály-telér körülbelől 215 ölnyivel odább nyugatra van, csapása 2—3 óra, dőlése délkeleti s felsőbb részeiben 45°, a mélységben 70°, vastagsága gyakran több öl. E telér éjszakkeleti része az aranytartalmu ólomképlethez tartozik; vereses szinü kvarczos kőzet tölti ki, melyben finoman elhintett természarany, ólomérczek, horgkéneg (Sphalerit) s néha rézkéneg (Chalkopyrit) fordúl elő. Ellenben a telér délnyugati részében, a szélaknai környékben gyakran egészen feloldott, agyagos kőzetben aranytartalmú ezüstérczek fordulnak elő. E fekvetet több kincstári bányaosztály: a Károly-, Ferdinánd-, Miksa-, Endre-, Zsigmond-aknánál, Pacher-tárna, vagyis Erzsébet-aknánál, s végre a bányatársulati Mihály-tárnai bányában vájják. Ez aknák 130—215 öl mélyek, a fedűbe vannak hajtva, s az Ispotály-telért körülbelől 100 ölnyi közepes mélységben keresztben találják s 9—11

*) A fekvetek egymástóli távolságai a II. József-császár-altárna szintjére vonatkoznak.

vájásszintjök van. Hajdan még több akna volt, melyek jelenleg már beomlottak. Csapása mentén az Ispotály-telér egy mértföldnyi, dőlése mentén pedig 280 ölnyi terjedelemben van föltárva. Az Ispotály-telér terjedelme, érczgazdagsága s nemesfémtartalma tekintetében az első helyet foglalja el a selmeczi telérek közt.

5) A Farkas-telér az Ispotály- és Bieber-telérek közt a déli részen, már a szélaknai környékben van; a többi telérektől eltérőleg 17 óra szerint csap, s dőlése 35 és 50 fok közt változik. Kitöltő közete igen kemény kvarcz, mely aranytartalmú ezüstérczeket foglal magában. E telérre a Krisztina- és Ferdinánd-aknák irányozvák.

6) A Bieber-telér 265 ölnyire nyugatra esik az Ispotálytelértől; csapása 2 és 3 óra közt esik, dőlése délkeleti, 45 fok. E fekvet néhol 20 öl vastag; agyag s feloldott zöldkő meg kvarcz és mészpát töltik ki; az ezüstérczek leginkább fedőjén találkoztak, noha déli nyulványában magának a telérnek vastagságában is minden irányban és szabálytalanul elszórt igen nemesfémű szakadékokat (Trümmer) találtak. Éjszakkelet felé a Bieber-telér más jellemet ölt magára, a Mihály- és György-tárnák közt az aranytartalmu ólom-képlethez tartozik. Csapása mentén 3000, dőlése mentén pedig 290 ölnyi terjedelemben ismeretes. Déli részében a telér a 190 öl mély szigliszbergi s a 165 öl mély Königsegg-aknák által vájatik; amannak 11 belnéje, emennek 9 vájásszintje van. 1748-ban e részből hetenkint 1000 márka aranytartalmu ezüstöt nyertek. Odább éjszakra a 219 öl mély Amália-akna s a 92 öl mély Fűz-akna (Weidenschacht) van, amaz 8, emez 7 belnével.

7. A Teréz-telér legtávolabbra esik nyugatra; csapása 2—3 óra, dőlése éjszak felé visszás, dél felé pedig 75—80 fok. Csapása mentén 2400, dőlése mentén 209 ölnyi terjedelemben van feltárva.

8) Az Ökörfej-telér (Ochsenkopfengang) az előbbitől 310 ölnyire nyugatra, a hegynek túlsó lejtőjén van, csapása 2—3 óra; nyugat felé a selmeczi zöldkőbeli telérek határját képezi.

B. A syenitben előforduló fekvetek.

1) A Mária-égbemeneteléről nevezett, vagyis Kiszlatelér e fekvetek legnyugatibb határját képezi; csapása 3 óra 6°, dőlése nyugati 70°, tehát a többi hodrusbányai fekvetekével egészen ellenkező. Kvarcz és mészpát tölti ki, s kőzetében kevés ércz fordul elő. Csapása mentén 200, dőlése mentén 38 ölnyi terjedelemben vájatik.

2) A Kolloredo-telér az előbbitől 360 ölnyire esik; csapása 2—4 óra, dőlése délkeleti 30°, kitöltő kőzete lyikacsos kvarcz, melyben az ezüstkéneg fészkenkint fordúl elő. Csapása mentén 600, dőlése mentén a II. József-császár-altárna talpa felett 150 ölnyi terjedelemben vájatik.

3) Az Antal-telér csak a hodrusbányai fővölgynek déli oldalán ismeretes; csapása 1—2 óra, dőlése keleti 32°; a Kolloredo-telértől 250 ölnyire keletre esik; kitöltő kőzete mészpát, néha kvarcz; a ridegezüstércz fészkekben, szálakban és csomókban fordúl elő benne. E telér két lapra (Blätter) oszlik; a fedőlapban kevés, a keskenyebb fekülapban több ércz van. Csapása mentén 450, az altárna felett dőlése mentén 140 ölnyi terjedelemben vájatik.

4) A császár-tárnai vagy keresztelő sz. János-telér a Rudolf-aknától keletre 160 ölnyi távolságban az altárnát üti keresztül; csapása 1—2 óra, dőlése keleti. A II. József-császár-altárnánál délre 105 ölnyi hosszúságban van feltárva; a körülbelől 46 öllel magasabb Császár-tárnában dél felé 230 ölnyire követték, de nem sokat találtak benne.

5) A Nepomuk-János-telér, csapása 4 és 5 óra közt, dőlése 26—30°; ebben helylyel közzel többet találtak, mint a határos keresztelő sz. János-telérben.

6) A Vadaskert-telér (Thiergartner-gang) 500 ölnyire keletre esik a Császártárnai telértől; dőlése keleti, csapása 2 óra csak felsőbb részeiben, a II. József-császár-altárna fölött, és pedig ettől 70 ölnyire éjszakra ismeretes.

7) Az Antal-telér odább keletre van, csapása 2 óra, több lapra oszlik; sok érczet találtak benne.

8) A Brenner-tárna-telér odább keletre esik, csapása 2 óra 13°, dőlése keleti 45°. Ebben szép amethyst-jegöczöket s gazdag érczeket találtak.

9) A Sötéthely-telérek (Finsterortergänge), melyek hajdan igen gazdagok voltak.

10) A Miklós-telér sokkal szegényebb.

11) A József-telér, melyben részint zúzó, részint dús érczeket találnak.

12) A régi Mindszentek-telére (Altallerheiligengang), mely a zöldkő határszélén van, csapása 6 óra 8°, dölése keleti 16°—25°, vastagsága néhol 21 öl. E telér igen régi; 3 lapra oszlik s kétfelé ágadzik.

A selmeczi bányászatnál a vizet régóta részint altárnák, részint emelő gépek segítségével távolították el. A mint a vájás mélyebbre és mélyebbre hatott, az altárnákat is mind nagyobb mélységben építették. Az altárnák közől legrégibb a Bieber-altárna; ez 3000 ölnyi hosszúságú, szintje mélyebb mint az Istenáldása bányáig levő valamennyi szélaknai bánya, s többnyire a Bieber- és Ispotály-telérek mentén hajtatott. Építtetése igen régi. A Krisztina-akna-bányánál az altárna oldalán még az 1400 évszám olvasható. E tárna torkolata Sztefultóban, a nagy Károlyakna-górcz közelében van. A legmagasb hegypont 122 ölnyire a torkolat fölött, a legmélyebb altárna 174 ölnyire a torkolat alatt van. — A Háromság altárna 25 öllel mélyebben van az előbbinél s 149 ölnyire a legmélyebb altárna felett. Torkolata Selmecz alatt sz. Antal-kapunál van; hossza 5000 ölnyi; 1549 aug. 19. jelentették ki altárnává. Szintje mélyebb mindazon bányáknál, melyek Selmecztől Szigliszbergig vannak. A Ferencz-császár-altárnát 1494-ben kezdék épiteni s 1637-ig, tehát 143 év alatt 984 ölnyi hosszuságra épitették. Eredeti rendeltetése az volt, hogy a hodrusi bányák alatt járjon; de utóbb midőn a felső bieber-tárnai bányák gazdagsága növekedett s tetemes mélységök miatt a viz eltávolitása nagy költségbe került, 1747. decz. 13. elhatározák, hogy ez altárnát tovább épitsék Szélakna felé, s 1765 okt. 9. az összeköttetést végrehajták, és pedig 1570 öl hosszu vágat által. 1751-ben Ferencz császár nevéről nevezték el, midőn a császár Selmeczbányát meglátogatta. Ez altárna egész hossza szárnykiterjedésével s azon nyúlványaival együtt, melyek a fekveteket követik, 17,000 ölet, egyenes vonalban pedig a Hodrusbányán levő

Új-Lipót-akna melletti torkolattól kezdve a Szélaknán levő Szigliszbergi aknáig több mint 3000 ölet tesz. A felső hodrusi és valamennyi selmeczi bánya alatt jár s mind a felcsapó mind pedig a meritett vizek levezetésére szolgál.

A legmélyebb altárna az, mely II. József császárról neveztetik, s mely egyremásra 80 ölnyire van a Ferencz-császár-tárna alatt.

A selmeczi bányamivelésnek mind hosszára mind mélységére való igen terjedelmes volta mellett a viztartás és vizigazdaság nagyon fontos. Jelenleg a viz eltávolitása végett a felső-bieber-tárnai igazgatási járásban 6 vizoszlop-gép van, melyek 170 lóerővel dolgoznak s egy percz alatt 77.$_5$ köbláb vizet emelnek ki a mélységből. A Zsigmond-aknában levő régi gépnek kivételével, a többiek mind a mult évtizedben épittettek Hellwig Ferdinánd cs. k. gép-felügyelő által. E gépek a legjelesebb efféle művekhez tartoznak; egy Vichnén, kettő Hodrásbányán s három Selmeczbányán van. A Zsigmond-aknában levő vizgép 24.$_{66}$ lóerővel épült 1759-ben Hell Máté által; egy perczben 11.$_2$ köbláb vizet emel 584 lábnyi magasságra; az Endre-aknában lévő gép 45.$_3$ lóerővel épült, 1854-ben; egy percz alatt 12.$_2$ köbláb vizet emel 575 lábnyi magasságra; a Lipót-aknában levő gép 66.$_5$ lóerőre épült 1857-ben, perczenként 27.$_4$ köbláb vizet 303.$_2$ lábnyi magasságra emel; a Zipser akna gépe Hodrusbányán 1852-ben készült 20.$_6$ lóerőre, perczenként 9.$_5$ köbláb vizet 525.$_5$ lábnyi magasságra emel; sz új Antal-tárna gépe Hodrusbányán 9.$_2$ lóerőre 1855-ben, végre a régi Antal-tárna gépe Vichnyén 5 lóerőre épült 1856-ban. A két utóbbi gép lejtős aknában van, melyet tovább mélyesztenek, hajtóhengereik 42 és 48 foknyi szöglet alatt hajlott állásban vannak, s 12.$_6$ és 4.$_6$ köbláb vizet emelnek.

A vizek eltávolitása azonkivül, hogy más czélokra fordítható becses vizerőt feleméstt, évenkint több mint 21,000 frtnyi költséget okoz. A szükségelt felcsapó viznek mennyisége, melyet nagyobbrészt a tavak szolgáltatnak, 420 lábnyi átlagos esés mellett, 112 köblábat tesz perczenként. E becses vizerő, ha a bányamivelés akadályai el leendenek hárit-

va az érczek kihozatalára s a nedves elkészitésre fog alkalmaztatni, miáltal egyfelöl a kihozatal olcsóbb s másfelöl a nedves bányanyermény nagyobb lesz.

A MAGYAR

ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK

1847. AUGUSTUS 11—17.

SOPRONBAN TARTOTT VIII. NAGYGYŰLÉSÉNEK

TÖRTÉNETI VÁZLATA

ÉS

MUNKÁLATAI.

A NAGYGYŰLÉS MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE ÉS KIADTA

HALÁSZ GEJZA.

PEST,
NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV
M. AKAD. NYOMDÁSZNÁL.
1863.

4.

Selmeczbánya környékének természetrajzi nevezetességeiről.

Pettko János.

Selmeczbánya környéke mindenek felett igen bő és kellemetes éldeletet nyújt a természetbuvárnak: kétes fajú állatok, melyek ezer meg ezer év előtt népesítették a vidéket, sziklákban hagyott maradványaik és nyomaik által hajdani ottlétöket bizonyossá, valódi alakjokat pedig legalább sejdíthetővé tették; különös alkotású, ezredek előtt ugyanott termett növények, melyek széles e világon már sehol sem, és távol rokonaik most legfelebb a forró éghajlatban találtatnak, megkövülve oly tökéletesen tartattak meg mostanáig, hogy a legfinomabb sejtszövetjök is a nagyító üveg alatt csuda tisztán kivehető; számtalan, a vidéken termett ásványok között van sok olyan, mely másutt sehol sem találtatik, és mind szépségre, mind vegytani tartalomra nézve különös figyelemre méltó; végre a vidéknek földismei alkotása nem csak hazánknak, hanem az egész Tellusnak (földünknek) főbb nevezetességei közé tartozik. — Bizonyságul a következők szolgálandanak.

Az állatok országából nevezetes az általam múlt évben Hlinnik közelében felfedezett koponya, mely az úgynevezett édesvíz-kovarczban (Süszwasserquarz) igen különös módra hagyta ott voltának nyomait: a midőn t. i. a kovarczba beburkoltatott volna, egyúttal valamennyi, még a legapróbb ürességei is azzal teltek meg, maga a csont pedig később elenyészett. Ennek következtében ott, hol az állat koponyájában agyvelő, vagy üreg vala, most tömött kovarcz, a hol pedig csont vala, most üreg van; így a belső fülnek csigája példányunkban mint tömött és szabadon álló csiga alakú test látható, holott az eredetileg nem egyéb, mint egy ugyanazon alakú üreg vala, egy tömött és kemény csontnak közepette; a hol a fogak voltak, ott most példányunkban üregek vannak, s melyeknek némelyeiben a fogaknak chalcedonná vált inyhúsa még igen tisztán látható stb. — Koponyának ilynemű megtartása egyetlen példa a világon, melynek hasonlóját az ősállattan (Palaeontologia) nem ismer. — Kopeczky Benedek és Majer Hermann tanárok ezen koponyát valamely ismeretlen bogárevőnek tulajdonítják.

A növények országából ugyanazon kovarczban a sok nádszálat, melyek Unger szerint a most Olaszországban termő „Arundo donax"-hoz leginkább hasonlítnak, a sok fatörzsöket, melyek főképen coniferákhoz tartoznak, a sok levél lenyomatot stb. csak röviden említem, hogy annál inkább tűntethessek ki egy igen különös alkotású törzsöket, melyet közelebbről Ilia helységnél, Selmecztől egy órányi távolságban találtam fel. Ez főképen abban különbözik minden nálunk termő vastagabb törzsökű növényektől, hogy az edényes kötetek nem az úgynevezett évkarikákba rendezvék, hanem elszórvák; mindegyike külön-külön csővet képez, melynek közepén a vízarányos vágásban C betűhöz hasonlító rajzolatot láthatni. Ez szorosan egymás mellett álló edényekből van alkotva, és nyílt oldalát a középpontnak fordítja; körülötte közönséges sejtszövet van, mely ismét tömöttebb, a kérget képviselő szövet által van bekerítve. Hasonló növényeknek, melyek Szász- és Csehországban az úgynevezett vörös fövénykőben (rothes todtliegendes) találtatnak, Cotta „*Tubicaulis*" ne-

vet adott, de a mi példányunk ezen nemnek mindenesetre egy új faja, mely abban is különbözik amazoktól, hogy sokkal fiatalabb t. i. harmadrendű képletben találtatik. Az élő növények között ezen nemhez, mint tudjuk, a *törzsökös páfrányok* (Farren) legközelebb állanak.

A vidéknek nevezetesb ásványai közül *Euchroit és Libetenit*, két igen csinosan jegesedett és majdnem kizárólag csak Libetbányán található réz ércz régóta ismeretes, és az ásvány gyűjtőknél nagybecsben áll; *Tetradymitet* csak Zsubkón találhatni. — Az úgynevezett *Manganocalcit* eddig csak Selmeczen fordult elő: *Diaspor* és *Hauerit* pedig csak újabb időben gerjesztettek nagy figyelmet. Az első háromszínűsége miatt lett nevezetessé, melyet az úgynevezett dichroscop által igen tisztán kivehetni; bányásztanácsos Haidinger két év előtt terjedelmesen értekezett róla. A második taval találtatott Kalinkán Adler által, és sokáig mind Selmeczbányán, mind Bécsben limonittá változott pyritnak tartatott, míg végre fiatal barátom Hauer Ferencz új fajra ismert benne, a mi alkalmat ada Haidinger bánya-tanácsosnak, ezen ásványt az ő és a természetrajzban érdemeket szerzett atyja neve szerint Haueritnak nevezni.

A vidék földismei alkotásának megismerése sok időt és sok fáradságot kíván. Eleinte szabálytalannak és igen összetettnek s bonyolódottnak látszik; csak lassanként és csak imitt-amott tünik fel a folytatott vizsgálásnál némely szabályszerűség, míg végre, a számos észrevételek összeállításánál egyszerre és mintegy varázs pálczával mélyebb belátást nyer az ember ezen vidéknek valódi alkotásába; és azt nem csak meglepőleg szabályosnak, hanem felette egyszerűnek is találja.

Selmecz vidéke földismei tekintetben t. i. nem egyéb, mint egy, a föld kérgének emelése által származott óriási terjedelmű torkolat, németeknél „Erhebungskrater". — Lássuk először az emelési torkolatoknak divatos theoriáját, és alkalmazzuk azt azután Selmeczbánya vidékére.

Az emelési torkolatok egy kört képező, egymás mellett álló és összefüggő hegyekből, vagyis inkább gyűrűforma hegyláncból állanak, s az által jőnek létre, hogy a földnek kérge az alatta működő erők által fölfelé tolatván, eleinte csak alacsony boltozat formára emelkedik, míg végre a folytatott emelésnek ellent nem állhatván, széthasadozik; ez által rést nyernek az emelő gőzök, s a boltozat közepének szétdarabolt romjai, nagyságukhoz mérve, vagy a mélységbe sülyednek, vagy pedig a kirohanó gőzök által kifelé, a fölemelt partokra hányatnak. Az összeroskadt középpontban néha ezredekig fenmarad a föld gyomrának külsejével való összeköttetése, és tűzokádó hegy képeztetik; így környezi Monte Somma gyűrűképen a Vezúvot: ez tűzokádó, amaz emelési torkolatnak tekintendő. Máskor az említett összeköttetés félbeszakad, úgy, hogy az olvasztott fölfelé törekvő és meredő kőtömegek által a nyílás örökre bedugul. Ez esetben vannak Rocca Monfina Olaszországban és honunkban Selmecz vidéke. Mind a kettő abban egyezik meg egymással, hogy a középet elfoglaló sziklák lényegesen más természetűek, mint a környező emelési torkolatnak részei: az előbbiek különféle porphyr, az utóbbiak pedig különféle trachyt nemekből állanak: De különböznek egymástól abban, hogy Rocca Monfinánál a középponti porphyr sziklák, Selmecz vidékén pedig a környező darlabérczek emelkednek magasabbra; továbbá, hogy Selmecz vidékén mind a környező trachyt, mind pedig a középponti porphyr részint másféle kövek által is pótoltatnak, és hogy az emelési torkolat hasonlíthatatlanúl nagyobbszerű: Selmeczbánya, Körmöczbánya, Újbánya, Sz.-Kereszt, Zsarnócza, a vihnyei és szklennói fürdők, az oly nevezetes Hlinnik s több más helységek benne fekszenek, s átmérője legalább 5 vagy 6 mértföldnyi hosszú. Most a Garam folyó által két félkörre van osztva. Az éjszakinak egy részét az általam ez évben közrebocsátott Körmöcz tájának földismei abroszán láthatni, valamint a szikláknak nemeit is, melyek a torkolatnak mind partjain, mind közepén találtatnak. A környező trachyt között stb. Körmöczbányán az érczdús dioritra

akadunk, valamint általellenben Selmeczbányán is; a középponti porphyrok mellett pedig, hozzájok számítván az úgynevezett malomkövet is, imitt-amott a gyöngykövet (Perlstein) látjuk, és mind a kettőt különféle vulkáni gyülevényektől (conglomerat) kísértetve. Igen nevezetes, hogy itt kovarcz sziklák is nagy és összefüggő kiterjedésben találtatnak, ugyanazon sziklák, melyekben a sok megkövült előbb láttuk nád, fa és más növény, sőt emlősállat is bennünket arról értesít, hogy ezen kovarcz éppen olyan módon származott meleg forrásokból, mint származnak hasonló kövek most is Island szigetén az ismeretes Gaiserekből. A vihnyei és szklennói meleg-fürdők, tehát csak csekély maradványai azon nagyszerű meleg forrásoknak, melyekkel a torkolatnak régenten bővelkednie kellett.

Három helyen, úgy mint Jastraba, Mocsár és Tepla mellett közopál társaságában azon nevezetes fenőpala is találtatik, mely csak nem egészen infusoriumok maradványaiból áll. Végre az ugyanezen torkolatban találtató fövénykövek kőszén rétegekkel együtt nem fognak meglepni, ha meggondoljuk, hogy a Garam vize, minekutána Falna helységnél a torkolatba berontott volna, ebben mind addig egy nagy tavat képezett, míg ez elfolyás Újbányán alól lassan-lassan nem sikerült.

ARCHAEOLOGIAI

KÖZLEMÉNYEK,

A HAZAI MŰEMLÉKEK ISMERETÉNEK ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

ARCHAEOLOGIAI BIZOTTMÁNYA.

V. KÖTET.

(ÚJ FOLYAM. III. KÖTET.)

TÖBB RÉZTÁBLÁVAL ÉS FAMETSZVÉNYNYEL.

PEST.

EGGENBERGER FERDINÁND MAGYAR AKADEMIAI KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXV.

JELENTÉS
A BÁNYAVÁROSOKBA TETT RÉGÉSZETI KIRÁNDULÁSRÓL.
HENSZLMANN IMRÉTÓL.

I.

Selmecz-Bánya.

Magyarország bányavárosai közt Selmecz a legelső helyet foglalja el, valamint régisége, úgy fontosságára nézve; tanusítják ezt egész tekintete, a történetére vonatkozó fönmaradt okmányok, végre korábbi jelentékeny életét világosan előtüntető emlék-maradékai. —

Selmecznek története két korszakra oszlik, melynek választhatárát a Tatárjárás képezi, a hagyomány egyik variatiója a régibb várost a mostanitól egészen különválasztván, egy szomszéd magasabb hegyre helyezi, és nem is hija Selmecznek, hanem Vanniának, e névtől származtatván a tót és magyar „bánya" szót, valamint Caesar egyéni neve átment a császár appellativum szóba. *)

Nem valószínűtlen, hogy már a rómaiak korában, sőt Pannoniába való érkeztöket is megelőzőleg a Quadok bányászattal foglalkoztak Selmecz táján, de vajjon azért városunk régibb Vannia nevét Vannius, quad király vagy herczeg nevétől, kell származtatnunk? Ennek elhatározására alig elegendők ezen ügyre vonatkozó történeti adataink. Egyébiránt ki e tekintetben tüzetesebb felvilágosítást kíván, keresheti ezt Kachelmann János „Geschichte der ungrischen Bergstaedte und ihrer Umgebung" czímű könyvében, melynek első, 1853-ban Selmeczen megjelent, füzete a város történetét tárgyalja a magyar honfoglalásáig, második, 1855-ben szinte Selmeczen nyomtatott, füzete pedig ugyanazt folytatja egészen a vegyes házakból származó királyoknak kormányozásáig. Sajnos, hogy szerző, a részvét hiánya miatt érdekes munkáját eddig nem folytatta, nem végezhette be.

---

*) Tacitus Annal. II. 63. „Barbari . . . Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum." Régenten a Marus és Cusus folyamot a Marossal és Körössel fordították, újabban legalább az előbbire a Morva, March, folyóban ráismernek; az utóbbi folyó nincsen még bizonyosan meghatározva, de tudva van, hogy a Quadok tartománya a Tiszáig terjedett. Vannius e tartománybar. 21-töl 51-ig Krisztus után uralkodott. 51-ben a rómaiak elüzték Tac. Ann. XII. 29. „Per idem tempus Vannius Suevis a Druso Caesare impositus, pellitur regno; prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus; mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis superventus." A névtelen 37-ik fejezetében Selmecz *Bana* név alatt fordúl elő, azon öt tábor vagy vár (castra) közt, melyet Zuardua, Cadusas és Huba észak-nyugati hadjáratukban elfoglalták. Fejér III. 1. 205." . . . „Istud etiam non est praetereundum silentio, quod summam praedictae pecuniae, per tres anni vices, videlicet in festo Paschatis, sancti regis — — de redditibus, qui nobis in *Bana*" (Selmecz-Bánya juxta Fejér) „solent provenire, statuimus annuatim persolvendam? A. Ch. 1217. Andreas II. pro magistri pincern. dignitate, in gratiam Laurentii, secum in terram sacram profecturi resignata, Alexandro Comiti 300 marcas e proventibus fodinalibus addicit." Más okiratot, mely szerint a mostani Selmecz a Tatárjárás előtt Bana-nak neveztetett l. alább hol sz. Miklós templomáról van szó. Kachelmann I. 16. l. „Ich aber wage zu behaupten, dass der aelteste, diplomatische Name der Stadt Schemnitz — „Vania" — wie er im XIII. Jdt. vor und nach dem Einfalle der Mongolen vorkommt, aus welchem das slavische *Baňa* und das magyarische *Bánya* entstanden, mit seiner römischen Endung, nur vom quadischen Könige *Vannius* herrühre" és 38. l. „weil eine Grube slavisch *gama, jama* heisst; u. wenn das noch im XIII. Jdt. gebraeuchliche Vania, wie jeder andere Name, seinen Grund haben muss, so vermag man denselben nirgends, als im quadischen Vannius aufzufinden, dessen Bergbauunternehmungen zwischen diesen hohen Gebirgen auch gegen feindliche Uiberfaelle ziemlich gesichert waren."

Régészeti tekintetben IV. Béla kormánya ideje, még pedig a Tatárjárás utáni korában, azon pont, melyen legelőször is biztosan megállapodhatunk; mert, elnézve a régibb város csaknem egészen szétmáló maradékaitól, e ponton találkozunk legelőször azon bányászati és városi rendezéssel, melyet a selmecziek maguk szabtak maguknak törvényül, német nyelven, és melyet Béla király csak megerősített. Valószínűleg ezen legrégibb ismert rendezés még régebben alapult, s az előbbit csak az utóbbinak bővítése és újra megállapításaként kell tekintenünk, mire alkalmat adhatott a régi városnak, a tatárok általi elpusztítása után, keletkező új városnak népesítése. E népesítés pedig leginkább Misnia tájából ide került szászok által lett eszközölve; mire a Sebnitz név is utal, melyet a misniai erdőnek egyik kis városkája és folyója épen úgy visel, mint viseli azt Selmecz város a fentebb érintett okmányban, hol német nyelven nem Schemnitz, hanem Sebnitznek *) vagy Schebnitznek iratik, s így csak később történt a *b*-nek felcserélése az *m*-mel, mely a philologiában oly gyakran fordúl elő.

A hagyomány kétféle; az egyik szerint az újabb város még a Tatárjárás előtt, a másik szerint csak ezen esemény után kezdett épülni mostani helyén.

A fentebb érintett okmány, melyet legpontosabban közöl Kachelmann 2-ik füzete végén, több tekintetben nevezetes: először is a legrégebbek egyike levén, melyben a magyar szabad királyi városok joga és kiváltsága lett megállapítva, másodszor a legrégibb mely a bányavárosok rendelkezési joga és szabadalmáról ád felvilágosítást.

Párhúzamosan jár ezen, a XIII-ik század második felének még megkezdete előtt kelt okmánynyal Selmecz városának két építészeti emléke, mely a XIII-ik század második felében keletkezett.

Az egyik az úgynevezett ó-várban létező sz. Mihály arkangyalnak szentelt temetői kápolna, a második a városban levő német templom legrégibb maradványa.

A *kápolna* régibb magánál a várnál, melyben jelenleg áll, tanusítja ezt nem csak stylje, de még inkább összeköttetésének módja a várnak falaival. Ha ez utóbbinak főkapuján bemegyünk, balra és igen közel e kapuhoz fél kerék apsis idomú és a Selmecz táján otthonos zöld porphyr terméskőből szerkezett építményt veszünk észre; ebbe a XVI-ik században renaissance stylű ablak illesztetett. Ezen ablak béllete dúsan van diszítve, hasonló ékesítést látunk az igen alacsony ellyptikai zárívén is, két kezdő pontján egy-egy delphin alak díszlik. De ily ablak semmiképen nem illik az ódon tekintetű épület eredeti részéhez, mert amaz a XVI-ik, ez a XIII-ik század maradványa. Bemenvén a kápolnába, a vár udvarára nyíló köríves ajtaján, itt korunkig folytatott számtalan újítást látunk, mikhez renaissance stylű későbbi gerinczezete is tartozik. Az újítások mindnyája egy mást segítette az eredeti épületet kivetkeztetni ódon alakjából, mi leginkább sikerült egy újabb téglafalnak, mely az egészet keresztül hasítván, a kápolna keletfelé kiterjedése iránt teljes kétségben hagy. De e kétséget eloszlatja az építmény alsó osztálya; mert a kápolna kettős: felső része az isteni tiszteletnek szolgált, míg alsó osztálya csont-tartalék (ossuarium, Karner, Beinhaus) volt. Jelenleg a vizsgálat csak úgy sikerül, ha hosszú lábtón leereszkedünk a földalatti üregbe; hol tökéletes kerekded kápolna-féle épületben állunk; közepén négy oldalú erős pillér emelkedik, s ennek, csak egyszerű lemez és kajácsból álló, vállkövéből megint nyolcz erős egyszerű heveder-ív száll fel a felső kápolna padozatának hordozása végett; e nyolcz heveder ívnek másik vége a körfalból kiszökő nyolcz gyámkövön nyugszik. Az egésznek tekintete oly zord és dísz nélküli tömörségű, hogy itt teljesített isteni tiszteletről szó nem lehet, hanem van szó alkápolnáról, melybe régenten szokás volt a kápolna kőrnyékén felásott sírok csontjait összegyűjteni és másod ízben eltemetni. Másrészt

*) A rajna vidékén szinte Sevnitz város névvel találkozunk.

ugyanezen alsó helyiség magyarázza a felsőnek hajdani alakját is, s ez nem volt egyéb, hasonló tökéletes körnél. Később, midőn a várat a kettős kápolna körül építették, ide jutott e várnak egyik, a bemenetet védő bástya tornya, és ugyan e toronynak összekötése a kápolna falaival annyira nehezítette, kivált a felső kápolna felismerését, hogy a fentebb adott magyarázat legelőször is deríti fel a temetési kettős kápolnának minéműségét. Ezen épület keletkezését, alsó helyisége építészeti tagjainak stylje után, a XIII-ik századba, még pedig azon korba helyezem, midőn a selmecziek, a Tatárjárás után, leszállottak a magasabban fekvő régebb városból, és a völgynek ezen emelkedettebb helyén új temetőhelyet rendeztek el.

Egy Bél által (IV. 628.) idézett okmány nyomán 1480-ban bizonyos Zygenpacher Mihály, selmeczi polgár, alapítványt tesz sz. Mihály kápolnája számára, minek nyomán Bél hiszi, hogy e kápolna sokkal később keletkezett mint a közelében álló sz. szűz temploma „sacellum S. Michaelis Archangeli, longapost templi exordia aetate, positum, tam demum intercidisse, cum parochialis aedis praerogativa, ex temporum quae inierant inimicitia, sensim exolevit." De a kápolna stylje sokkal ódonabb levén a temploménál, az előbbinek régibb keletkezte minden kétségen túl van; ellenben elhanyagolására nézve Bélnek igaza van; ez alkalmasint azon időben kezdődik, miben a templom erőddé lett átváltoztatva.

A mai német ajkú katholikus templomnak eredetére vonatkozólag Kachelmann 2-dik fejezete 140. 141 és 142-ik lapján a következőt olvassuk:

„Midőn a selmecziek régibb hegyi lakásukról leszállottak és új városukat a völgyben mindinkább kiterjesztették, a közel erdőben sz. Miklós püspök és martyrnak szentelt templomkát építettek." — „Nem sokára V. István után a selmecziek a Miklós kápolnához zárdát építettek, és mindkettejét, az esztergomi érsek és káptalan tudtával, Reynald mester, akkori plébánusok által átadattak a Domonkos rendbelieknek 1275-ben. Ezen adományozást később a király is megerősíti." Az átadási okiratot Bél Mátyás IV. 632. a következőkben adja: „Nos Halmannus, iudex, et duodecim jurati, universique cives *Banenses*, significamus omnibus, praesentes litteras inspicientibus, quod cum feria sexta, infra octavas Epiphaniarum, in ecclesia parochiali, in honorem videlicet B. Virginis de *Bana*, fratres de ordine Praedicatorum, quos frater *Petrus*, Prior Provincialis eorundem, ad hoc specialiter destinaverat, et capellam *S. Nicolai* de *Bana*, quam ex donatione bonae memoriae Domini *Stephani* (V) Regis, iure patronatus, et nostro iure aedificationis possidebamus, Magistro *Renaldo*, Plebano de eadem civitate, iure consecrationis, nominatae ecclesiae annexam restituentes; facta restitutione, in eodem loco, ad petitionem et instantiam nostram, et Fratrum Praedicatorum, ius quod in praefata Capella habebat, ablato almutio de capite, tradendo ad manus fratrum et dicendo: *Investio vos ex nunc Capella B. Nicolai, quam vobis dono et confero perpetuo possidendam.* Nos quoque, quid-quid in ea Capella iuris habebamus, sicuti prius, ita et nunc, donamus, dedimus et contulimus ipsis, consentientes et approbantes donationem et collationem Magistri Plebani supradicti. In cuius rei testimonium, duximus sigillum nostrum praesentibus apponendum. Datum in *Bana*, Anno Domini Millesimo Duentesimo, septuagesimo quinto." 1442-ben a templom leégett, és a domokosok elszegényedvén, a templomot és zárdát odahagyták, mit szinte Bél (635. l.) következő régi feljegyzés után tanusít: „Solch Closter haben die Brüder Ordinis Dominici, eine lange Zeit, mit alle seiner Zugehörung, inne gehabt, bis so lang dasselbe in Abnehmen ist kommen: haben auch die Aecker, Felder und Weingarten zum meisten Theil versetzet und verkaufft; Zu einzigen abgestorben, weggezogen, und zuletzt solch Closter gantz öde gelassen. „Mária királyné, már is Belgiumot lakván, az egyházat és zárdát újra felépítette 1532-ig s ide tette át sz. Erzsébet ispotályának lakosait. 1671-ben Lipót császár az építményeket

a jezsuitáknak ajándékozta, de az épületek csakhamar, 1680-ban, újra leégtek. A jezsuitarend feloszlatása után a templom a piaristáké lett, s ezektől származott át a városra, melynek német ajkú lakosainak jelenleg szolgál egyházul.

Ezen régi domokos templom sokféleképen elferdítve jutott ránk, midőn ezt részint a jezsuiták, részint a piaristák, részint a város, újra és újra megváltoztatták és átépítették, azonban mindíg megtartván az eredeti falakat, és kivéve a keleti végét, kiterjedését is. E megmaradt falak után itélve, a templom mellékhajói eredetileg félkörű apsidiolokkal bírtak, melyeknek egyike, az északi, maiglan fenáll. Az északi apsidiol zöldelő porphyr faragott kőből igen rendesen van alkotva; talapzatát egyszerű kajácsos tag végzi; mi a félkörű alakkal együtt, nagy régiségre mutat. Keletfelé a szentély falán az északi apsidiol falszerkezetének folytatását látjuk, de itt már is a talapzat párkányzata dúsabb tagozást mutat; a hoszszentélynek végső észak-keleti támja szintén meg van, úgy az egykor három oldalú zárásnak ferde, északi, fala is; de ennek sarkán már hibázik a tám, s e tám helyén túl újabb a fal, valamint a déli mellékhajó apsidiolja is eltűnt. A szentély belsejében, a hoszszentély fölött új alacsony kúpocska emeltetett, s ez a hajdani szentély zárásától egyenes új fallal választatott el; e falra, az oltár mögött, kis kamra következik, melynek egész tekintete szintén a régi három oldalú szentély-zárást erősíti. Egy, az említett ferde falba kivésett fülkének dísze eredetét a XV-ik század végén vagy a XVI-nak kezdetén árulja el. A szentély előtt a hoszhajón csak keveset kiszökő kereszthajót látunk, melynek mind három osztályát még az eredeti boltozat fedi. Nevezetes ezen boltozaton diagonal gerincze, mely nem egyéb egyszerű hevedernél; hol e heveder egymást a középponton metszi, ott kis kerék zárkövet látunk betéve. A kereszt-gerinczek ezen egyszerű alakítása valamint nagy régiségre mutat, úgy másrészt idoma miatt, igen feltűnő. Rendesen a román és kora csúcsíves styl legrégibb gerincze a pálcza, vagyis fél henger alakját mutatja, úgy, hogy Magyarországon, a selmeczieket kivéve, heveder idomú kereszt-gerinczet nem ismerek: másrészt ugyanezen alakzat előfordúl a fentebb taglalt temetési kápolnának alsó osztályában is, mi a két építménynek egykorúságát sejtetheti velünk; végre ezen különös és a rendestől eltérő alakítás, ha annak hasonlóját Németországban bírjuk feltalálni, alkalmat szolgáland a Tatárjárás után Selmeczre érkezett gyarmatosok eredeti hazáját közelebbről meghatározhatni, s így a történelem hallgatását pótolhatni a régészet tanuságával. — A templomnak hajdan ikertornya volt, két alsó csarnokában a gerinczeknek, a kereszthajóéihoz hasonló alakítását látjuk; miből világos, hogy ezen ikertorony is az eredeti elrendezéshez tartozik, daczára annak, hogy régi felső része csaknem egészen eltűnt. Az egyház eredeti kiterjedését, az ikertoronyig bizonyosnak tekinthetvén, a templomot a tágasabbak közzé számíthatjuk, s innen következtethetjük megint, hogy valamint Kassán, úgy Selmeczen is a domokos szerzet ily nagy templommal bírván, a város községe itt elegendő helyet talált az isteni tiszteletben részt vehetni, s ezért eleinte saját parochialis templomra nem volt elkerülhetlen szüksége.

Nem tudom ezen megelégedhetésnek, vagy Selmecz városa csak lassúbb és fokonkénti felvirágzásának, vagy pedig a XIII-ik és XV-ik század közt fölépült templomok nyom nélküli eltűnésének kell-e tulajdonítanunk azon körülményt, mely szerint az e városban fenmaradt többi régibb egyháznak építését nem lehet vissza vinni a XV-ik századon túl; úgy jelesen e századba tartozik a régi várnak hajdani, a tót ajkúak Mária Schnee nevű, s végre sz. Erzsébet ispotálya melletti templomának eredete, mely négyen és a fent taglalt kettőn kivül Selmeczen más középkori egyháznak még legkisebb maradéka sem ismeretes; ámbár Bél még egy hetedikről tesz említést, sz. Andráséról, melyet közel a tótajkúak templomához helyez, de mely alkalmasint a mostani városházának teszi részét.

Selmecz úgynevezett régi vára közepén hajdan *Máriának* temploma állott, me-

lyet később erőddé alakítottak át, s így átidomítva jutott ránk a középkor ezen eredetileg más czélra emelt emléke.

Az épület háromhajós, egy tornyos, három oldalú szentély zárással ellátott csarnok-templom volt, mely legrégebben a XV-ik század másik felében megkezdetvén, csak igen lassan épült fel; mert az átalakítás 1559-ben történvén, az egyház még ekkor sem volt kész. Nem volt kész tornya; mert belső falai feltűnőleg gyöngék, úgy, hogy azokat csak ideigleneseknek, vagy pedig az átalakítás alkalmával rakottaknak tekinthetni, de nem készült el boltozata sem; mert csakis a gerinczek gyámköveit falazták be, s e gyámkövek sem készültek el egészen. Mindkét mellékhajóban e gyámkövek a csúcsíves styl legutolsó korának jellegeit viselik magukon. Az északi hajóban a gyámkő díszesítését három egymás felett fekirányosan fekvő fa-pálcza sorozat teszi, a pálczák végei egymáson keresztül nőnek; a gyámkő alján két-két késő idomú paizs látható, melyre czímert vésni rá nem értek. A déli hajóban a pálcza idomú gerinczek egymást nem fekirányos, hanem kissé diagonalra hajló függőleges irányban keresztezik, a czímer-paizsok pedig hiányoznak. Az építkezésre vonatkozó évszámnak csak egyikét ismerem, s ez a régi sekrestye ajtó feletti, melyet vagy 1495-nek, vagy 1497-nek kell olvasnunk; s így már ezen évszám maga is elegendő azok czáfolatára, kik *ezen* templom felépítését a XIII-ik századba helyezik. Egyébiránt nem lehetetlen, hogy a XV-ik század temploma más, régibbnek helyét elfoglalta, de bizonyos, hogy a még fenálló épületben a régibbnek még maradéka sem lelhető fel. A nyugati főkapuzat nincs többé helyén; midőn a szentélyt tömör fallal választották el egész magasságában a hosszhajótól, a főkapú bélletét ide vitték át, e kapunak csúcsán is a tagok keresztezését látjuk. A főkapú fa ajtaját megint más helyen kell keresnünk, t. i. ott, hol a toronycsarnok a középhajótól lett elválasztva. Az ajtó szárnyán nincs többé a régi lakatos mű; de ez mégis oly világos nyomokat hagyott a fában, hogy régi idomát még tökéletesen kivehetni, és igen csinosnak mondhatni. Legnevezetesebb azonban a régi templom maradványai közt ama csiga-lépcső, mely a hosszhajó és hosszszentély déli találkozó pontján az egyház egész magasságát keresztülfutja. Az első emeletre vezető része díszesebb a második emeletre vezetőénél; amaz szabad oldalán két, emez csak egy oszlopkát mutatván, mely valamint alól az egyes lepcsőt és kartámukat hordja, úgy viszont felül e két rész által hordatva, megint a magasabb lépcső és kartám hordása végett felszáll. Ezen egész alkotásnak tekintete meglepőleg ékes és könnyüded, az oszlopkák, a késő csúcs-íves styl szellemében tekervék. A szabad kartám magasságában s által ellenben azzal a fal ki van vájva, s itt alkalmasint falécz létezett, melybe a felmenők fogózkodhattak; e kivájás ismét díszes párkányzattal van szegélyezve, úgy, hogy e lépcsőt, a kassai sz. Erzsébet templomában létezővel együtt, a legékesebbnek mondhatjuk Magyarországon. E lépcső, alkalmasint páholyféle karzatra vezetett, mely a hossz-szentélyre nyilván, gazdagabb családnak szolgált ülőhelyéül az isteni tisztelet alatt. A lépcső, mindenesetre, egykorú az eredeti építéssel, és nem származik a későbbi átalakítás idejéből, s hogy azt már készítése idejében is jelesnek tartották, tanusítja azon körülmény, mely szerint csaknem minden faragott köve készítőjének mester- vagy legény jelét viseli. Általán megjegyzendő, hogy ilyféle jelekben bővelkedik az egész templom. Az egykori szentélynek jelenleg alsó osztályában még két régi helyéből kivett kolossalis fából faragott szent nő látható, melynek stylje a XV-ik század végét, vagy a XVI-ik elejét elárulja.

A XVI-ik század közepe táján a töröktől félelem elterjedvén egész hazánkban, a selmeczieket is megszállotta, kik több kisebb-nagyobb erődöket építettek városukban, és két templomot is alakítottak át erőddé, nevezetesen a sz. Erzsébet-féle ispotályét és az óvárnak egyházát. Ezen utóbbiban az átalakítás a következőkben történt: a két mellékhajót, a szentélyt és a toronycsarnokot négy választó fallal elválasztották a közép hajótól,

mely, boltozata még nem levén kész, az épület szabad ég alatti udvarát képezi, a két mellékhajó mindegyike három-három emeletre osztatott, az alsóban ugyanannyi dongaboltos kamra látható, a hány osztálya volt a hajónak; az északi felső emelet szinte több helyiségre volt felosztva, a déli pedig nagyobb termet képezett, a harmadik emelet felosztása többé nem világos. A szentélyt szinte több emeletre osztották, melynek felsőbbjét kisebb várkápolnaként használták. A felső emeletek közti közlekedést az udvart körülfutó szabad folyosó eszközelte. Így változtatták át az egykori templomot lakházzá s ez utóbbit ismét csinosították falképekkel, melyek nyomát legjobban a déli szárnyban, vagyis a déli hajó fölötti teremben, és az ehhez vezető ékes csigalépcső házában láthatni. Valamennyi falfestmény renaissance stylű, következőleg az átalakítással együtt készült; közte még két virágékkel bekeretelt felirati táblát láthatni, a keleti ablak fölött pedig két geniust. A színhangulat a zöld-vörös. A lépcső házban a talapzat fölött virágos guirland van festve, úgy szinte a kőválaszték is ki van jelölve.

De mind ezen átváltoztatás a templomot még csak lakpalotává tette, hogy pedig ez egyszersmind erődöt is képezzen, erre még más átalakításon kellett keresztül esnie. E szerint a hosszhajó négy sarkához magasban a szokásos négy toronykát illeszték, melyből a támadókra lelehetett lőni, továbbá a templom kiszökő támjai közt új falat vittek fel durva kőtöredékből, és e falban keskeny folyosókat hagytak, melyeken ismét lőrésekhez lehetett jutni. Ezen elrendezés által a hajdani templom nagy ablakai be lettek falazva, s így a lakhelyiségek világítása csak a szabad ég alatti közép udvarból jöhetett; végre a főkapu két támja közt nagy ívet falaztak, és az eredeti fal közt rés maradott a támadók forró víz leöntése általi távolítása, és a vonó híd felakasztása végett.

Ekképen maga a templom lett kis erőddé, de ezen templom már azelőtt is erősített helyen állott, mely a régi várnak nevét ma is viseli. E várat erős kerítő, hat épszögű vagy kerék toronynyal ellátott, fal képezi, mely egykorú a templommal. Többi társai közt legerősebb és legnagyobb a város felé álló négyszögű torony, valóságos donjon vagy Berchfried, mely közt és a délnyugati szögleten levő kerek torony közt a várkapu nyílik. Ezen erősebb torony meggátolta a kapuhozi közeledést és azon keresztül a városba menekülhettek a vár védői, ha az ellenség az erődöt netalán az ellenkező oldalról elfoglalta volna. Az erős torony két egymás feletti kamrájában oly gerinczetet látunk, melynek alakzata tanusítja, hogy a torony egykorúlag a templommal épült fel; s innen megint világos, hogy itt az eredeti erősség a közepére épített templom védelmére szolgált; és hogy később csak is a szükség a templomot magát ezen erődnek részévé tehette.

A templomban és valószínűleg a körülötte hajdan elterjedő színtéren is sírkövek léteztek, melyeket újabb tatarozás alkalmával, a fenmaradt épületek falaiba alkalmaztak. Legrégibbjök, melyen barát van kivésve, a bemenet sikátorában látható; későbbiek ennél a templom keleti kőfalába falazottak, ú. m. Cerndeli. kamara grófé, ki 1471-ben, és Renatus György plébánusé, ki 1516-ban halt meg.

Nevezetes még a templom földszínti része egyik kamrájának gyűjteménye, melyben a várban talált régi fegyvereket és házszerszámot őriznek. Többek közt itt igen csínosan égetett, sok színű díszszel ékes kályha-fiókot láthatni, mely párját ritkítja hazánkban.

Nem előbbi, sőt utóbbi az ó-várénál, legrégibb részeiben, a város főterén álló, jelenleg a *tót ajkú katholikusok, Katalinnak szentelt temploma*, daczára, hogy Bél (IV. 631), régi feljegyzet nyomán, mely Kraysel Péterről mint 1445-ben plebánusról tesz említést, ezt mondja: „unde colligas — forte Sigismundi temporibus aedem fuisse positam.“

Ezen eredetileg csak kápolna alakban emelt épület, a helyiség úgy hozván magával, rosszúl lett keletelve; mert három oldalú szentély-zárása nem, a szokás szerint, keletre. hanem délre néz. A kápolna rendeltetés mellett nemcsak a csekély kiterjedés, hanem

a torony hiánya és azon körülmény is szóll, miszerint keleti oldalán csúcsíves kapuzatot találunk a templom jelenlegi középhajójában, tehát belsejében; tanuságául annak, hogy eredetileg az épületnek csak egy hajója volt, s következőleg e kapu közvetlenül az utczáról vezetett a kápolnába, később az egyházat tágították, s ez akkor történt, mikor az ó-vár temploma, mely parochialis volt, erőddé átalakulván, új parochialis templomra volt szükség, még pedig magában a városban; s e tekintetben mondja Bél is: „colitur ut templum parochiale, quem honorem tunc accepit cum arx vetus aedem B. V. Mariae abolevit." Bizonyítja ezt a kápolna főbemenete fölött feljegyzett 1555-ki esztendő, mely mellett, ezen alkalommal az ország és a város czímere is tűzetett fel. Az ó-vár templomának átalakítása 1559-ben befejeztetvén, a tágított kápolnát ekkor már több mint három év óta használhatták templomnak; mely idő alatt az erőddé átalakítást is lehetett befejezni.

A tágítást úgy eszközölték, hogy a kápolna oldal zárfalait lebontván, az új zárfalat a támak leginkább kiszökő felületéig vitték ki, így minden oldalon három-három osztályt nyertek, melyek két mellékhajónak megfeleltek, és a támak már most a templom belsejébe vonatván, beltámakká lettek; de ezenkívül a tágítás még a két oldalhajó felső emeletén alkalmazott karzatok által is növekedett. A régi kápolna már magában sem volt magas, az újabb oldalhajóknak tehát rendkivülileg alacsonyaknak kellett válniok; innen van aztán, hogy ablakaik, mi nálunk talán az egyetlen egy példa, angolországi ablakalakzásra emlékeztetnek; azonban itt nincsen közvetlen utánzás, hanem csak hasonló körülmények közt ugyanazon stylnek hasonló módosítása, két különböző tartományban. Az angol styl ismeretes épületei általános csekély magasságáról; miért is templomai mellékhajóinak ablakai sem részesülhettek azon magassági kifejlődésben, melyet ezen épitészeti tag másutt nyert, s így a szükséges felületi kiterjedést bővített szélességgel kellett pótolni, és e nagyobb szélességet megint a continensen szokottnál több osztályra feldarabolni.

Selmeczen is az alacsony mellékhajó csakis széles ablakokat engedett meg, és azok feldarabolását tette szükségessé.

Ha az utánzás közvetlen lett volna, ennek az akkori időben Angliában divó úgynevezett függőleges, perpendicular módra kellett volna történnie; azonban e mód nem alkalmaztatott; hanem inkább a Francziaországban már előbb keletkezett flamboyant vagy is halhólyag idomot alkalmaztak ablak-diszítményül. De ezért a franczia szerkezetet sem használták közvetlen mintául; mert ily esetben a támakat kifelé meg kellett volna hosszabbítani, és kiszökéseikről íveket vinni a középhajó felé, azaz ívtámakat alkalmazni. Midőn ez sem történt, világos, hogy itt a mellékhajó hozzáadásával csak alkalmazkodás, és illetőleg tágítás lett czélba véve. De ezen alkalmazkodás is, oly időbe esvén, melyben az úgynevezett renaissance már nagyon is elharapódzott, a csúcsíves alakzás mellett már renaissance félét is találunk használva: jelesen azon külső kapuzatban, mely a régi csúcsíves főhajó bejárásnak megfelelőleg később az egyik mellékhajó elébe lett alkalmazva. Még később előcsarnokot építettek a főhomlokzat elébe, és a szentély felett faornyot emeltek, egy úgynevezett *Dachreitert*.

Magában a templomban figyelemre méltó a főhajó boltozatának csínos gerinczezete, mely alakos gyámkövön emelkedik, a mellszobrokat vastag vakolat-réteg födi, úgy, hogy műértékükről biztos itéletet hozni nem lehet, annyit azonban mégis mondhatni, hogy ruházatuk az egykorú német iskolák apró szögletes redőzetére nincsen törve: minden alak alatt szalag (Spruchband) mutatkozik; de ennek betűit is a vakolat-réteg borítja. Az előcsarnokban nagy, a sz. szűzet gyermekével ábrázoló festett fafaragvány áll, mely, a XV-ik század végén, vagy a XVI-ik elején készűlvén, emlékeztet több hasonló, ugyanezen időből származó, beszterczei faragványra. A főoltár mellett régi keresztelő medenczét látunk, melynek készülésénél a csúcs-íves styl az úgynevezett renaissanceal küzdött. Végre figyelemre méltó a keleti bemenetnél levő oltár predellájának csínos fafaragványa is.

Hasonló erősítési változtatáson, mint az ó-vár templomé volt, ment át sz. Erzsébet templomkája is; ez szinte a XV-ik század második felében építtetett, s része volt oly ispotálynak, mely az elaggott vagy rokkant bánya-míveseket magába fogadta. Az ispotály nyom nélkül elveszett, de fenáll kápolnája, (ámbár ez sem régi minéműségében és rendeltetésével), az antali kapun kivűl és a völgy csaknem legalacsonyabb pontján. Az épület eredetileg az intézet lakóinak isteni tiszteletére szolgált, három osztályos, torony nélküli és egyszerű szentélylyel ellátott kápolna voltában, az egykorú kápolnák szokásos rendezésétől nem tért el; boltozata, alkalmasint nem készült el soha, és mi feltűnő, szentély zárásának sarkai nem lettek ellátva támakkal. Nem sokára az ó-vári templom átalakítása után, e templomkát is erőddé tették, nagy ablakait befalazták, azokban lőréseket nemcsak puskák, hanem ágyúk számára hagyván, még pedig azon oldalon, honnan a török ellenség jöttét gyanították. De e város részében kapura is levén szükség, a kápolna középső osztályát azzá alakították, midőn két zárfalát alól áttörték, a fal felső részének hordozására csúcsíves nyílásokat készítettek, s az átjárást beboltozták. Ugyan ekkor átvitték, minek hasonló példáját már fentebb az ó-vár templománál láttuk, a nyugati főkapu bélletét is az átjárásba, hol ez most bemenetűl az épület nyugati részébe szolgál; átellenben ezen bemenettel más kis újabb kapu vezet a jelenleg lak- és tárhelyül szolgáló építmény keleti részébe. A nyugati bejárás fölötti 1574-ki évszám ezen átalakításnak időpontját ismerteti velünk.

Az Erzsébetféle ispotály és az ó-vár közt állott más kis, az úgynevezett „Maria Schnee“ kápolna *), mely építészi stylje után itélve, a fent érintett kápolnánál még újabb korúnak tetszik, kivált ha szentélye halhólyag idomú gerinczezetű, egyébiránt csínos, boltozatát tekintjük. E kápolna eredetileg igen kicsiny volt, s csak később lett nagyobbá a nyugat felé hozzáadott két osztályával. A meghosszabbítást azon körülmény árulja el, miszerint a régibb, az észak- és dél-nyugati sarkon álló diagonal irányú tám még most is kiszökik két hossz-zárfalából, de elárulja ezen hosszabbítást a mostani egész hosszhajó boltozata is, mely a bányavárosok számos, a XVI-ik századból származó boltozatok módjára, igen vékony kereszt gerinczezettel van ellátva. E nézettel nem ellenkezik a mostani nyugati valamivel, hanem még sem a XV-ik század második felénél régibb, kapunak alakzása; mert ezen kapu bélletét átvihették a kurtább régi kápolnától, a meghosszabbítottnak nyugati zárfalába, s ez volna ily kapu átvitelnek harmadik példája Selmeczen. Kápolnánk meghosszabbítása valószínűleg akkor történt, mikor a szükség sz. Erzsébetének erősített kapuvá átalakítását követelte, tehát 1570 és 1580 közt, ugyan akkor, mikor a két kápolna közt az új várat is emelték.

Eddig két selmeczi erősítéssel megismerkedtünk: az úgynevezett ó-várral, melyben a hajdani parochialis templomot erőddé alakították át, és sz. Erzsébet egyházának szintén erőddé átalakításával; e kettőhöz járul még azok közt fekvő két erősített helyiség: ú. m. az új váracs és a városnak jelenlegi alsó majorja.

A népmonda az új váracsot egy dúsgazdag kisasszony, Roeselin Borbálával, építeti, ki megborzadván a lakháza előtt elébb itt állott akasztófa tekintetétől, a várostól szabadságot nyert az igazság ezen középkori jelének elhordására, és e helyett a fenálló váracs építésére. Azonban a kisasszony 1575-ben halt meg, és a váracs csak 1580 körül épült

*) Bél IV. 632. „Est, et exsequiis dicata aedes, quam B. Virginis *in monte*, seu *ad nives*, nomine dedicatam, atque Romanae illius imitatione, ita vocatam accepimus. Diutius, inculta squaluit: forte, ob inuisam, eius aetatis hominibus, mortalitatis recordationem: dum anno, septimi (sexti?) decimi seculi, *sexagesimo quarto*, turri primum, solido educta opere, honestaretur; atque tribus fere lustris postea, hoc est 1670 et amplior redderetur, et sacris ornatibus instructior.

fel; másrészt világos, hogy az erősítések láncolatába egyik szemeként beillesztetvén, eredetét nem véletlen esetnek, hanem valóságos rendszernek köszöni. Területe csekély, nem egyéb magában álló négyszögű toronynál, melynek minden sarkához egy-egy kisebb hengeralakú tornyocska csatlakozik, de a nagyobb torony fallal volt összekötve az ó-várral; e falnak maradékai még ma is láthatók a váracs közelében.

A városnak alsó majorja az új váracs és sz. Erzsébet erősített templomkája közt fekszik a völgyben. E major több nagyobb kisebb épületből áll, melynek mindnyáját lőrésekkel ellátott fal csatol egymáshoz. A főépületek elébe két erősebb hengeralakú tornyot emeltek azon oldalon, melyről az Ipolyságról netalán jövő törököt várták. Az egész épületösszeg hajdan a gazdag Rothahn család birtoka volt, melynek egyik tagjától, Rubigal Tódortól, Ferdinánd császár 1548-ban az úgynevezett rókalyuk melletti bányát vette.

A város ellenkező oldalán az erősítések, sőt a környező falak nyomai is eltűntek; de mind e mellett nem tehetni fel, hogy itt olyanok soha sem léteztek. Egészben véve a selmeczi erősítési rendszer nem tesz tanuságot szerzőjének vagy szerzőinek különös járatosságáról a hadépitészetben; de midőn az egész várost, az azt környező hegyek túlemelkedése miatt czélszerűen erősíteni nem lehetett, az elkülönített, de mégis elég közel egymás mellett fekvő erősítésekből jó kereszt tüzet voltak képesek irányozni az ezen oldalról közelgő ellenségre.

Templomain és erősítésein kívül Selmecz nem bír nevezetesebb régi középülettel, de vannak még néhány polgár házai, melyek nem csak a város néhai gazdagságáról, hanem arról is tesznek tanuságot, mint változott tulajdonosaik ízlése a divat parancsolatai alatt. A főtéren álló magányos házak általán nagyobbak, tágasabbak a nem bánya városok lakházaiknál. Az utóbbiak rendesen csak három ablak szélességgel bírtak, és még ma is régi városaink nagyobb házainál nem ritkán könyen kimutathatni, mint keletkeztek azok több régi házak összeszerkesztéséből. Ellenben Selmeczen a régi házak már eredetileg is voltak tágasabbak, szélesebbek; mit részint feltünő nagyságú pitvaruk, és ugyanazon régi béllettel ellátott s az utczára szolgáló ablakaik nagyobb mint hármas száma bizonyít. Nagyobb vagyonosságról az is tesz tanuságot, hogy a helyiségek rendesen, még a felső emeleteken is be vannak boltozva, s hogy e boltozatok költségességét emelték sürü diszítményei, vagy legalább csínosabb gerinczete, hogy a lakszobák nem ritkán valódi teremek, végre hogy a kapuk, ajtók és ablakok bélletei többnyire díszesen vannak faragva terméskőből. Feltünő jelesen a főtéren egy kapubéllet, mely, mint felirata mondja, 1538-ban készült. Ezen és a templomok tanusága szerint a csúcsíves styl továbbá tartotta fel magát Selmeczben, mint akár minő más magyar városban. A renaissance ellenben csak elég későn ütötte fel itt tanyáját; első nyomai ugyanis a XVI-ik század csak második felében mutatkoznak, de még későbbi uralkodása alatt is feltűnik az egyéb cúcs-íves styl, kivált néhány igen csinos lakatos munkában.

E szerint Selmecznek története elég világosan kiolvasható épületeiből.

1. A város legrégibb korában abban csak is a szükségleti, kevésbbé tartós anyaggal élő építészet volt otthonos, ez barbár kornak jele. A quadok és az azokra következő nemzetiségek semmi építészeti emléket nem hagytak reánk.

2. Selmecznek jobb kora csak a tatárjárás után áll be; most kezdik a bányászat után megvagyonosodott jövevények először is emlékszerü épületeket emelni; minő a fenmaradt sz. Mihályféle kápolna az ó-várban, és a domokosok temploma, mind kettejét a XIII-ik század harmadik negyedébe tehetjük.

3. Ettől fogva a felvirágzás fenakadtnak tetszik; mert semmi épitészeti emlék sem maradt fen, mely ilyenért tanuskodnék.

4. Ellenben az emlékszerü épitészetnek fénykorát, valamint átalán Magyaror-

ságon, úgy nevezetesen Selmeczen is a XV-ik században kell keresnünk. Szükséges, hogy az épitészeti lendületet nevezetesebb, hosszabb ideig tartó jólét és vagyonosság előzze meg, ha tehát Selmeczen a XV-ik század második felében az ó-vár nagyobb kiterjedésű, sz. Katalin és a városnak sz. Erzsébet templomát és ispotályát, és a szűznek kápolnáját látjuk emelkedni, ebből biztosan következtethetjük, hogy az idevaló bányászat már is a XV-ik század első felében nagyobb virágzásnak indúlt, és hogy eredményének feltűnését talán csak Giskra és cseh hadainak háborgásai akadályozták.

5. A csínosabb középületek emelkedése lassan-lassan befolyást gyakorol a polgári épitészetre is, s ime Selmeczen is emelkednek a XV-ik század vége felé és a XVI-ik században tágasabb és díszesebb magán lakházak. A divat lassabban haladván nálunk, mint másutt, a renaissance mód csak a XVI-ik század vége felé kezdi kiszorítani a régibb csúcs-íves stylt; de az előbbinek munkái is mindíg nagyobb vagyonosságról tanuskodnak, mely Selmecznek nem levén sem kereskedése, sem mezőgazdasága, egyedűl a bányamívelésnek tulajdonítható.

6. A bányászat még a XVI-ik században is jól jövedelmezvén, midőn másutt Magyarországon a török világ nagyban csökkenti a jólétet; Selmecz magát körülövezi költséges erősítéssel, s azzal magától távol tartja az országos ellenséget.

7. A XVII-ik század semmi emlékszerűt nem szült Selmeczen. A török uralkodás az országban, de még inkább a benső pártoskodás elnyomja még a bányászati ipart is.

8. Újabb időben a bányászat ismét gazdagítja a várost, de az ízlés teljes hiányában, ez csak is elhíresedett ugyan, de azért semmi épitészeti érdekű, kalváriáját bírja épiteni. —

9. Napjainkban Selmecz városa csak régibb fényesebb korának hagyományain élősködik. Az emlékszerű követ a tégla, a stylszerű épitészeti alakot a stylszerűtlenség váltotta fel; s így mind a mit épitenek, ismét csak is a szükséglet követelésének megfelelésére céloz.

MAGYARORSZAGI

NÉPSZOKÁSOK.

ÖSSZEGYÜJTÉ

RÉSŐ ENSEL SÁNDOR.

PESTEN,

EMICH GUSZTÁV M. AKAD. NYOMDÁSZ.

1867.

Selmeczi bányász-akademikus fölavatása.

Azon ifjoncz, kit Selmeczen a bányász-akademiába fölvesznek, jogositva van, sőt kötelességében áll, bányász-öltönyt hordani, s ekkor azon tisztes nevet kapja „Fux“ vagyis róka. Mikor fenn van az uj ruha, a 2-od, 3-ad és 4-ed éves rókák megkeresik, s fölavatásra elviszik valamely ivóházba, ott italt kérnek, s az uj fölavatandó börtáskáját oldaláról leoldják, annak egyik szijját egy, másikát másik veszi kezébe, kifeszitik bizonyos magosságra, és az uj Fuxnak ezen kell keresztül ugrálnia, kezében teli kancsóval mindaddig, mig kancsó borát kortyonkint, egy-egy ugrás után egy kortyot számitva, ki nem itta. Ez próbája annak is, nem lesz e szédelgős a fiu. Azután dalolnak és dőzsölnek.

Ha akademikus hal meg, éjjel temetik el fáklya világánál, melyekre czimerek a bányászat jelvényeivel akasztvák.

A negyedéves akademikus tartozik vándorlást tenni több bányába, és hogy hol merre járt, arról bizonyitványokat szerezni, mely vándorlás befejezte után a gyakorlati bányászok sorába vétetik föl.

Megjelenik minden hónap tizedikén, harmadfél nagy nyolczadrét ívnyi tartalommal; időnként fametszetű ábrákkal illusztrálva.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY.

HAVI FOLYÓIRAT

KÖZÉRDEKŰ ISMERETEK TERJESZTÉSÉRE.

E folyóiratot a társulat tagjai az évdíj fejében kapják; nem tagok részére a 30 ívből álló egész évfolyam előfizetési ára 5 forint.

XI. KÖTET. 1879. JANUÁR. 113-IK FÜZET.

II. A II. JÓZSEF-ALTÁRNA MEGNYITÁSÁNAK ÜNNEPÉLYÉRŐL.

A II. József-altárnának fővágata 1878 szeptember 5-én d. u. 3 órakor szerencsésen átlyukasztatván *, ezen annyira nevezetes eseménynek megünneplése határoztatott el, mi azonban a kormányban bekövetkezett változás miatt több mint egy hónappal későbbre tüzethetett ki, úgy hogy a Selmeczről szétküldött meghivások 1878 október 20-, 21- és 22-ét jelölték ki.

A k. m. Természettudományi Társulat is kapván meghivást, Dr. Hidegh

* Lásd „Term. tud. Közlöny" X. kötet, 110-ik füzet, 1878 október. Dérer Mihály tól: „A II. József-altárna Selmeczen".

Kálmán és én voltunk bejelentve mint a Társulat képviselői, s e megbizatásból kifolyólag van szerencsém az ünnepélyt részleteiben megismertetni.

Október 20-án a vendégek zöme, s ezek között a kormány hivatalos képviselői, B. Splényi Béla miniszteri- és Belházy János osztálytanácsos, valamint a többi fővárosi vendég (vagy tizenketten) dél tájban érkezvén meg, ezen fél napot az akadémiai intézetek megtekintésével töltötte el, mi egyszersmind ismerkedési alkalmúl is szolgált. A Bányász-Akadémia egész berendezése, mióta a magyar kormány intézkedése alatt áll, örvendetes lendületet kapott, akár a tanerőket, akár az intézetek felszerelését, akár az azok nehányában tapasztalt müködést tekintsük. Legtovább vette a vendégsereg figyelmét igénybe a chemiai s physikai intézet, a mechanikai műhely és a vaskohászati laboratorium. A chemiai tanteremben helyet foglaltunk s Schenek tanár urat felkértük, hogy az általa és Farbaky tanár úrral együtt feltalált hydrürgáz-készüléket mutassa be, mit ő egy rögtönzött kerekded előadásban meg is tett. Selmecznek csak rövid idő óta van gáza, azelőtt a laboratorium e hiányt felette érezte, és a két akademiai tanárnak sikerült egy önszabályozású készüléket hozni létre, mely a chemiai laboratoriumban világításra és hevítésre, Farbaky úr vezetése alatt álló gépműhelyben pedig a világításon kivül egy gázmótor hajtására is szolgál. Ezen készülék már magában véve is szép látvány, de felette hasznos oly tan-intézetekben, melyek gázzal nem rendelkeznek*, és kár, hogy nincs iparos vállalkozó, ki e találmány elárúsítását a kellő módon magára vállalná. Az utolsó javítások után jelenleg Selmeczen egy helybeli bádogos által készítve kerül egy készülék.:

10—15 lángra 150 frtba, hozzá ventilator (Bécsből Stumpe) 75 frt. = 225 frt.

30—40 lángra 240 frt., hozzá ventilator (Bécsből Stumpe) 100 frt. = 340 frt.

40—100 lángra 300 frt., hozzá ventilator (Bécsből Stumpe) 120 frt. = 420 frt.

A hydrür-folyadék (ligroin) Wageman-tól van Bécsből. Tömöttségének kellene 0.660-nak lenni, ekkor legjobb az eredmény, de ha nagyobb, akkor az eredmény is gyengébb. 1 lat hydrür ad körülbelül 1 köbláb gázt. Egy fél kilo hydrür Bécsben 22 frt., ad pedig 28—30 köbláb gázt. Az égők fogyasztanak a hydrürből $2\frac{1}{4}$ köblábat, a kőszéngázból 5—6 köblábat egy óra alatt, ez az előnye a hydrürgáznak.

A láng absolut tiszta, legkevésbbé sem támadja meg a platinát. Hősége azonban nem oly nagy mint a kőszéngázé, ezt tapasztaltam az olvadási kisérleteimnél, s onnét magyarázható ki, hogy nincs benne szabad hydrogén mint ez utóbbiban.*

Árnyékoldala az, hogy nehéz egyenlő forrpontú és a kellő tömöttséggel biró hydrürt kapni a gyárból; másik, hogy a hideget nem türi; az egész vezetésnek a helyiség fütött részében kell elhelyezve lenni. A gázzal tehát nem versenyezhet, a mennyiben utcza világításra nem való, de a lakott helyiségekben használható nagy előnynyel, mert lángja igen szép, és nagy tisztasága miatt Schenek ur még most is hozzá fordul néha, noha egy év óta a gáz már hozzá is be van vezetve. A gáznál olcsóbb.

A vaskohászati laboratorium igen czélszerűen el van különítve az egyéb fémkohászatitól s külön tanárra bízva, ez Kerpely Antal, kinek működése az ország határain túl is dicséretesen ismeretes. Intézete egészen új, az az Akadémia régibb növendékeit mint ujdonság nagyban meglepte. A vas- és aczélkészítésre vonatkozó terményeknek hosszú sorát nemcsak honunkból, hanem a

*Be van vezetve Keszthelyen a gazdasági intézet chemiai laboratoriumában, Léván a gyógyszertárban.

* Birom Schenek úr igéretét, hogy ezen új szerkezetében a készüléket megfogja ismertetni Budapesten a m. orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlése alkalmával 1879 nyarán. Régibb szerkezetében annak idején a bányászati s kohászati lapokban meg volt ismeretve. (Term. tud. Közl. VIII-ik köt. 73. l.)

külföld nevezetesebb gyáraiból együtt láttuk ott, valamint a vaskohászati és aczélkészítési mintákat szépen és nem fukar kézzel kiállított állapotban.

Általában észrevehető, hogy a bányász-akadémia tudományos intézetei a gyakorlati bányászat és kohászattal érintkeznek, ezeknek tudományos alapú vezetői a systematikusokhoz oly kérdéseket intéznek, melyek megoldása a gyakorlatnak s a tudománynak is előnyére válik. Ennek következtében Selmecz egy kis önálló központtá nőtte ki magát, mit nem kevéssé istápol azon körülmény is, hogy külföldi szakemberek gyakorta látogatják, s alig van akár Amerika, akár Ausztráliának nagyobb bányászati vállalata, melynek emberei Selmeczet is fel ne keresték volna. Az akadémia nem vonz oda többé tanulót külföldről, de tudósok és bányászok folyvást látogatják.

Selmeczen van egy természettudományi s egy geologiai társulat, melyek ugyan külön lapot nem adnak ki, de mint tudományos eszmecserére alkalmasak, üdvözlendők. Van egy technikai szaklapja is „Bányászati és Kohászati lapok".

Október 21-én volt a tulajdonképeni ünnepély, a II. József-altárna megnyitásának befejezése. Az átlyukasztás ugyan véghez ment, még pedig fényes sikerrel, mi Gretzmacher Gyula úr bányamérnök ügyességére vall, ki az irányt véglegesen igazította ki, a közfalat azonban meghagyták s annak végleges eltávolítása a mai napra volt fentartva. Reggel 8 órakor megindult a vendégsereg a kamaraháztól, és egy hosszú kocsisorban Hodrusbányára ment, megtévén e gyöngyörű tájon fenyves erdőben a hegyek nagyon egyenetlen felületén azon utat, melyen a II. József-altárna egyenes talpán diadal-menetben volt visszatérendő.

Selmecz városát nyugot-felé Hodrusbányától a Paradicsom-Tanát hegygerincz választja el, s ennek nyergéig kellett előbb elég lankásan felemelkedni, hogy a Vereskútnál a meredek utat az ő szoros kanyargásaiban le a Lill-aknáig, mint megállapodási helyünkig, megtehessük. A vendégsereg igen kedvező idő mellett fenyőgallyas sátorban gyülekezett, s annak egy része megnézte azon kőzetgyüjteményt, melyet Cseh Lajos úr, hodrusbányai bányatiszt, ki az altárnai munkálatokat ezen oldalról vezette, nagy szorgalommal és ügyességgel hozott össze, úgy hogy ezen gyüjtemény a hivatalos gyüjteménynek alapját képezi, melyet idővel az egész II. József-altárnán eszközlött gyüjtéssel fog kiegészíteni, és így pótolva lesz a régiek mulasztása, kik e százados művek keresztülvitelénél ezen teendőről végkép megfelejtkeztek. Ezen mulasztás nagyságát igen érezzük akkor, ha e nagy műnek kőzettani visszonyaira gondolunk, de annál nagyobb örömmel kell üdvözölnünk e szép kezdetet. A gyüjtemény nemcsak a II. József-altárnai, hanem a felületen előforduló kőzetekre is kiterjeszkedik, az tehát minden geologra nézve felette fontos, mert a legbiztosabb és legtanúlságosabb tájékozást szolgáltatja.

Az ünnepély részletei akként lettek megállapítva, hogy a vendégsereg előbb a sátrakban villás-reggelizvén, a Lill-aknán bocsáttaték le az újonnan e czélra készített kason. Ezen kas erős vasszerkezetű s egyszerre 4—5 ember foglalhatott rajta helyet. 200 méternyi mélységre kellett leereszkedni, mi 4—5 perczet vett igénybe. Vagy 102 ember ment le ezen a módon a Lill-aknán, sokkal csekélyebb szám a keletre eső szomszéd Zipser-aknán. A II. József-altárnán a Lill-aknától kezdve keletre lóvonatú vasút van, s a megérkezettek azon szállíttattak tovább keleti irányban. Az altárna ezen egész része ki volt világítva, és a vágat egyenes vonalában olykor igen nagy távolba eső fénypontok tünedeztek elő.

A II. József-altárna összes hosszúsága több mint 2 osztrák mértföld =16538 méter. Selmecztől nyugoti irányban megy, s a Garamvölgyben Zsarnóczától délre a balparton Voznicz hely-

ség fölött lyukad ki. A Garam partjától indúlt meg a munka, s utoljára maradt az a rész, mely Hodrusbányát és Selmeczbányát volt hivatva a víztől megszabadítani. Munkába vették a selmeczbányai és a hodrusbányai oldalról ; a magas Tanát-hegy, mi egyszersmind vizválasztó gyanánt is szerepel, volt a földalatti találkozás helye, és az a fal, mely ma volt véglegesen eltávolítandó, közel a Tanát gerincze alatt állott.

Ezen vájatvég felé ment a vendégsereg s útjában gyönyörködhetett először sokáig a szép, ú. n. szyenit-kőzetben, mely a Lill-aknától a Zipser-aknáig (1530 méter) szakadatlanúl tart, s később hol palák, hol kovásodott mészkő, hol fiatalabb kvarczтrachyt-zöldkő által váltatott fel. Nem egyszer ércz-erek vagy a kőzet általános érczesülése hoztak változatosságot az egyöntetűségbe ; a bányamérnöki táblán pedig időről időre lehetett látni három adatot: először a fejünk feletti külszín magasságát a tenger felett ; másodszor a talpunk alatti magasságot a tenger felett, s harmadszor a távolságot az altárna szádájától a Garam bal partján.

A legérdekesebb pontok egyike a II. József-altárnában például az a tábla, mely a Tanát-hegy lánczgerincze alatt van felfüggesztve ezen felirással:

„A Tanáthegy Nadkamen nevű nyerge a tenger felett 890·691 méter.

Ugyanitt a II. József-altárna talpa a tenger felett 222·004 méter.

Táv az altárna szádájától a Garam partján 12976·400 méter.“

Ettől a ponttól a mai vájatvég, a lerobbantandó sziklafal, keletre vagy 50 méterre esett.

A robbantáshoz a lyukak már megvoltak ; azokat dynamittal megtöltötték és elektrikus szikrával 18 lövés egyszerre dördült el, minek a kellő távolságba helyezett vendégsereg először is az erős hangban és viszhangban, de másodszor abban tapasztalta hatását, hogy vagy 100 méternyi távolságban minden láng elaludt; a légnyomás sokaknak a kalapját is lekapta. A kivilágított altárna tökéletesen sötét lett. A gyufákkal a kézi lámpákat ugyan meggyújtották, de az egész altárna kivilágításában többé nem gyöngyörködhettünk. Mindenki a lebontott válaszfal felé sietett. Itt találkozás volt azokkal, kik a selmeczi oldalról jöttek. A dynamit savanyú és sűrű füstjének daczára felhasználtuk az alkalmat emlékül ezen végső válaszfalnak a kőzetéből is vinni; zöldkő (augit-anorthit-trachyt) az, és így megfelel mint kőzet a Tanát-hegy tetejét képező anyagnak, csakhogy fenn normál állapotban van ; zöldkővé alúlról fölfelé változott, de nem tartott a módosító tényezők befolyása egészen fel a tetőig.

A válaszfalon túl keletre már Selmecz közelebbi környékében voltunk s az Andrásaknán kiszáltunk s a találkozási helyig, a Zsigmond-aknáig, a szabadban mentünk, míg a vendégek legnagyobb része a Zsigmond-aknán huzatta fel magát hasonló kas-készülékben mint a Lill-aknánál.

A Zsigmond-akna tágas gépházában összegyültünk, hol a hivatalos felolvasások következtek, melyek a bevégzett műnek történeti, technikai és pénzügyi viszonyaival ismertettek meg ; az elsőt tartotta Platzer Ferencz helyettes hivatalfőnök Szélaknán, a másodikat Richter Gusztáv Ferencz-József-aknai bányatiszt.

Platzer úr megemlíti az előnyöket, melyeket a bevégzett mű a bányászat lendítésére gyakorol, nevezetesen hogy az a vízemeléstől megmenekül, mely évenkint több mint 100.000 frt., költséget okozott. Az utóbbi években minden erőt az altárna emésztett fel, ezután ismét az ércz-termelés felé lehet azt majd fordítani. Előadja történelmi fejlődését és végre Péch Antal, miniszteri tanácsos és bányaigazgató erélyes és buzgó vezetése mellett váratlanúl gyorsan bekövetkezett befejezését.

Richter úr előadása különösen a géppelfurás előnyének és sikerének számokra alapított ecsetelése miatt a szakemberre nézve felette fontos. A géppel fúrás a jelenkor találmánya.

1861-ben a Mont Cenis-alagútnál nyert először nagyobb alkalmazást és a bámulatos eredmény a technikai világot meglepte. A Mont-Cenis-alagút hossza 12233.5 m. 1872-ben követte egy még nagyobb alagút vágása, a Szt.-Gotthard-hegyi, melynek hossza 14920 méter. 1878 julius 8-ikán É.-Amerikában a „Sutro"-altárna is géppel fúrva végeztetett be; hossza 6147 m. s vele elérték a híres „Comstock" ezüst telért.

A II. József altárna hossza 16538·5 méter, tehát a leghosszabb.

Richter táblázatos kimutatásai között érdekes az, mely a különbséget kimutatja a kézzel és a géppel eszközölt fúrás között; az eredmény az, hogy kézzel a legkedvezőbb körülmények között alig lehetséges felét végezni annak a munkának, melyet a fúrógép teljesít. Egy másik táblázatban összehasonlítja az eredményeket, melyeket a selmeczi fúrógépekkel kaptak naponkint, a Mont-Cenis és Szt.-Gotthard vasúti alagútaknál elért napi átlagokkal. A fúróeszközök egy részét a kincstári vasgyár készítette Rohniczon, más részét Kachelmann gyára Vihnyén. Előadását következő megjegyzéssel rekeszti be: „A munka bevégzése után megelégedéssel tekinthetünk vissza egész folyamára: az átélt küzdelmek, izgalmas idők és veszélyek emléke most már csak megnyugtató érzést kelt bennünk, és azon reménynyel kecsegtet, hogy sikerült bebizonyítanunk, miszerint hazai bányászati értelmiségünk nem áll alantabb bármely nemzeténél; hogy fúró gépekkeli üzemünk eredményei vetélkednek az ilynemű legsikerültebb külhoni eredményekkel; és elvégre, hogy honi fúró-eszközeink a külhoni legjobb fúró-eszközökkel bátran versenyezhetnek."

Hogy fúrás gépekkel a föld nagy mélyében levő altárnán, egészen más és sokkal nehezebb mint nyitott vasúti alagútnál, az világos. Mennyi kisérletnek, mennyi kitartásnak s az első importált géppéldányok mennyi változtatásának kellett bekövetkezni, mig végre az értelmet és buzgalmat az ünnepelt fényes eredmény koronázhatta; öntudatosan mondhatjuk, hogy ez kizárólag honi szakembereink érdeme!

A két érdekes és köztetszéssel fogadott előadás kinyomva még azon este szétosztatott a vendégek között. Emlékére érem is veretett, mit a pénztárnál mindenki megvehetett. Van ezüst és bronz. Az egyik oldalán Ő Felsége mellképe, a másikon ezen körirat: „II. József nevű altárna Selmeczen." 1782—1878, a megkezdés és bevégzés éve, áll a középen egymás alatt.

Az előadás után a pénzügyi miniszterium nevében B. Splényi Béla miniszteri tanácsos az eredmény feletti megelégedését nyilvánította, és kezdve a selmeczi bányászat jelen igazgatójától mindenkinek részletesen köszönetet mondott addig is, míg alkalom nyilik az elismerésnek más kifejezést is adni.

Erre este köz-áldomás ugyancsak a Zsigmond-akna különböző helyiségeiben, melyek nem csekély nehézséggel, de kiváló ügyességgel alakíttattak át ily szokatlan alkalomra. A felköszöntések legérdekesebbike az volt, melyet a mű spiritus mótorja P é c h igazgató úr mondott azokra, kiknek egybevágó működése ezen sok ágazatú eredmény sikerültét lehetővé tette. Ez élénk képet nyújtott arról, hogy ha egy tevékeny jeles szakember áll a dolgok élén, és organumaira buzdítólag tud hatni, az ilyen vezetés mellett mindenki jól végzi a teendőket s a végeredménynek fényesen kell bekövetkezni.

Ime, előttünk áll a százados mű, a milyennek tervezése a mai időben, a mostani eszközök és eljárások mellett, nem volna rendkivüli, de annak keletkezése közel 100 évvel ez előtt nagyszerű conceptiónak mondható!

A II. József-altárna különösen három szempontból nyer fontosságot:

Először geologiai szempontból. Selmecz vidékének már százados bányászati s ezzel összefüggőleg geologiai irodalma van; azonban távol vagyunk attól, hogy annak tanulmányát befejezettnek mondhatnók. Felette bonyolo-

dottak ott a viszonyok, és sokfélék a képletek, annyira, hogy azok kölcsönös viszonya tisztába hozva mindeddig nincs. A mi megnehezíti a tanúlmányt, ez a legfelső vastag talajréteg, melyen terjedelmes erdők diszlenek. Csak megszakadott pontokon kapunk a felületen feltárást, s hozzáférhetetlen marad épen talán a legérdekesebb érintkezése a különböző képleteknek. A II. József-altárna ellenben egy szakadatlan átmetszést nyújt, melynek újabb felében a Ferencz-József-aknától nyugotra, közel a Lipót-aknáig már jelenleg is van anyag gyüjtve és észlelet téve az előjövési körülményekre nézve, és ez folytatható a jövő években; míg a régibb felében nyugotra ki a Garamig az utó-munkák megtétele alkalmával lehet majd a régi mulasztást annyira pótolni, a mennyire a falazás ezt végkép gátolni nem fogja. Ezen nagyszerű átmetszet egy oly vidéken, hol a vulkáni, neptuni sőt metamorph kőzetek együttes fellépése mód nélkül sok bonyodalomra szolgáltat alkalmat, a tanúlmányra méltó tárgyat képezne bár hol is, de annál inkább Selmeczen, hol az feleletet adhat egyes olyan észleletekre, melyek Selmecz százados világirodalmában vannak elszóródva, s a melyekből maga a bányászat is hasznot húzhatna; de másrészt felette tanúlságos ezen nagy mélységben kapott átmetszet azért is, mert világosan mutat eltérést a felület geologiai szerkezetétől. Annyit már most is mondhatni, hogy több képlet, mely a II. József-altárna szintjén meg van, a felületen hiányzik, míg más meg van ugyan lenn és fenn is, de különböző állapotban.

Második fontossága a bányászat jelenjét illeti. A múlt század harmadik negyedében a selmeczi bányászat oly lendületnek indúlt, hogy jövedelmei az előirányzottakat meghaladták, és akkor bölcs előrelátásból szülemlett meg az eszme, a bányászat jövőjének biztosítása végett valami nagyobbszerű vállalatot létesíteni. A fémbányász egyik legnagyobb ellensége a víz, s ez különösen áll Selmecz vidékéről; ennek leggyőzésére gondolván, fokozatosan a II. József-altárna eszméje szülemlett meg, a mely minden előtte készített altárnánál mélyebb volna, és így a messze jövőben is megmaradna képessége e szolgálatot megtenni. Mentől inkább haladott az idő, ezen eszme valósításának szüksége annál égetőbb lett: a feltárva volt érczes közök mindinkább kimerültek, és a bányamívelés terjedésével több és több víz szivárgott a mélységbe, melynek kiemelésére oly költséges vízhuzó gépeket kellett alkalmazni, hogy a kiadásokat a bánya elviselni képes nem volt, s még e mellett is, ha a gép megsérült, mi nem ritkán következett be, mindannyiszor a bánya egyes szintjeit az elárasztás és kifulasztás veszélye fenyegette.

A vízemelő gépek szerepe ott, a hova a II. József-altárna elér, megszünt s ez nemcsak ennyiből áldás, hanem annyiból is, hogy több helyen mesterséges tavakból láttattak el a vízoszlopgépek, s ugyanazon forrásból láttatott el a zúzómalom is, s a kettő között folytonos versengés volt, de annyi bizonyos, hogy akár a zúzómalomnak, akár a bányának kellett a vízhiány miatt szünetelni, kész kár volt. A lecsapolt bányákban az ércz-közök továbbfejtése immár újból felvehető, és így Selmecz azon a ponton van, hogy hanyatlásnak indúlt bányászata új lendületet kaphat.

A mesés gazdagság kora az ismert bánya-vidékek történetében csak egyszer, és pedig kezdetben fordúl elő. A természet évezredek alatt készítette elő a nemes fémek azon bő áldását a felülethez közelebb, hol az atmosphaeriliák behatása következtében a nemtelen fémek új vegyületek alakjában eltávolodtak, míg az arany, ezüst s réz, e három nemesebb fém, elemi állapotban maradva, meggyűlt. Alantabb szintekben meg vannak a telérek fémásvány töltelékei, s alkalmat szolgáltathatnak hosszú időig egy jól jövedelmező üzemre. Ilyen stádiumban van Selmecz, s ennek biztosítását a II. József-altárna bevégzése jelentékeny jövőre eszközölte.

Harmadik fontossága végre az, hogy Selmeczen a bányászat egy új eszközzel szaporodott, ez a géppelfurás alkalmazása, mi olyan korszakotalkotó esemény, mint volt a lőpor használata; a munkát gyorsítja, és még napról napra tökélesedvén, olcsóbbá is teszi. A legnagyobb nehézség, ezen eljárást a helyi viszonyokhoz alkalmazva használni fel, teljesen le lévén győzve, azt hasonló czélok elérésére egyéb bányászati helyekre is át lehet vinni. Nem csak a külföldről voltak szakemberek a II. József-altárnán sikerrel keresztül vitt munkálatokat több ízben megtekinteni, hanem érdekes volt együttláni a megnyítás ünnepélyén a magyarországi bányavárosok képviselőit, kik egykor, míg a bányászat náluk is virágzott, Selmeczczel sűrűbb érintkezésben állottak, de a víz kifullasztván, az érczeket a mélységben hagyni, illetőleg a bánya üzemet beszüntetni voltak kénytelenek. Ezeknek a II. József-altárna bevégzése reménysugár, és Körmöcz városának képviselője az október 22-iki közös ebéden ügyesen éltette a Nándor-altárna megnyítását, azon reménynek adván kifejezést, hogy annak ünnepélyén is ezen egész vendégsereg nem sokára együtt találkozand. Az első siker nemzeni képes a másodikat, s erre nézve valóban alig van kínálkozóbb alkalom, mint azon sokkal rövidebb Nándor-altárna munkába vétele, mely nagyszerűen tervezve, sőt így meg is kezdve, de szomorú állapotban elhagyva látható Szent-Kereszttől keletre, a Garam jobb partján, és a mely hivatva volna Körmöcz bányáinak vizét levezetni s a bányászatot ott is újból felélesztení.

Dr. Szabó József.

Megjelenik minden hó 15-én, három-négy ívnyi tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESITŐ

SZERKESZTI SZILY KÁLMÁN.

Szerkesztő s kiadó hivatal a Magyar Tudom. Akadémiában.

II. KÖTET. 1891. október 15. 10. FÜZET.

Selmecz környékének geologiai leirása.*

Selmecz Magyarország oly vidéke, mely nemcsak ezeréves bányászatánál, de geologiai viszonyainál fogva is sok tudóst foglalkoztatott; igen is megérdemli tehát, hogy a tudomány mai állása szerint nagyobb részletességgel dolgoztassék fel, mint eddig történt. Erre törekedett e monografia 59 ív szövegben s egy nagy atlaszban.

Két részre oszlik: az elsőben le vannak irva az egyes kirándulások, melyeken az adatok főleg gyűjtettek; a másodikban a geologiai viszonyok petrografiai alapon rendszeresen tárgyaltatnak.

Az irodalomból, melynek régibb korszakát Beudant, az újabbat Lipold oly részletesen közli, csupán az újabb mozgalmat említi meg s általában csak azok munkásságát emeli ki, kik elegendő adatot gyűjtöttek arra, hogy egyszersmind geologiai térképet is készítsenek. Az ily geologiai térkép Selmecz környékének ismeretét időszakonként mintegy lezárta s állandósította. Öt ilyen időszak van: az első geologiai térképet Selmecz környékéről Beudant készítette (1822.), a másodikat 31 év múlva Pettkó (1853.), a harmadikat 13 év múlva b. Andrian (1866.) a felületen, és egy évre reá Lipold (1867.) a bányákban, erre következett 20 év múlva a szerző térképe egy atlaszban, szelvényekkel.

Az I. részben a főbb kirándulásokból 8 a felületre, 4 a legtanulságosabb bányákra esik, melyek adatait a felületig folytatja és összhangzásban tartva szelvényben fejezi ki.

1. Az első kirándulásnak veszi a *Kozelniki völgy*-et, a menynyiben ez az, melyen most a legközönségesebben jutunk Selmeczre. Ez a vasút völgye Garam-Berzenczéről fel a hegyi pályán, Béla-

* *Dr. Szabó József*: Selmecz környékének geologiai leirása. 4r. 488 l. Egy atlaszszal 9 nagy folió-lapon, két a szöveghez fűzött térképpel és 55 szövegközti ábrával. Budapest, 1891. Ára 16 frt.

bánya mellett, a Kalvária-hegy körül Selmeczre. A Kozelniki völgy egy hosszú kimosási trachitvölgy, mely nemcsak geologiai tekintetben nyújt sok feltárást, de Bélabánya táján már érczteléreket is tartalmaz. Talált itt új lelőhelyet levéllenyomatokra trachittufában; itt van egy hely, hol a Biotittrachitban mély fúrást csináltak 424 méterre, a nélkül, hogy változást találtak volna benne. A fővölgyből á mellékvölgyekbe tett kirándulást, hogy a völgy oldalán mutatkozó trachitfaj kiterjedéséről tudomást szerezzen; a Bélabányai szakasznál betért a szép Halcsi völgybe, hol a nagy Hipersten kristályokat tartalmazó Piroxenandesiten kívül, a riolitos külsejű Biotittrachitok között Biotit-orthoklas-riolitot is választott ki.

2. Selmeczre érvén, kirándulását mindenekelőtt a *Kalvária-hegy* tájékának irányozza, ez képezvén a legdominálóbb pontot tájképileg is. Környöskörül járván, a sok érdekes részletből tán legjobban kiválik, hogy a Kalvária-hegy legmagasabb kis nyergétől kezdve húzódik egy trachittufaréteg Barnaszénnnel; úgyszintén azon nevezetes fölfedezést tette, hogy a Biotittrachitot, legyen az bármennyire elváltozva esetenként, arról lehet biztosan felismerni, hogy felületén vagy repedései falán fönnebb *Adulárok* képződnek apró kristályokban. A Kalvária-hegytől keletre van a Kisiblyei bazaltfeltörés, melynek fontossága az, hogy biztosan megállapíthatni, hogy az a Biotit-Andesintrachiton tör keresztül s abból zárványt is tartalmaz, tehát nálánál fiatalabb. Végre ezen kirándulásba foglalja be Kisiblye és Kolpach között a Biotittrachit barlangszerű egykori fejtését, a melyből Selmecz legrégibb épületeihez használták fel az anyagot. Nevezetes adat fűződik ezen kőzethez, a mennyiben a mostani bányászakadémia régi kövei között egészen az itteni pirosas riolitos Biotit-Andesintrachithoz hasonló anyagot találtak, a melyben docimastikai meghatározással annyi aranyat találtak, hogy a munkáltatás kifizetné magát.

3. *Vereskút* nevezetes szerepet játszik Selmecz topografiájában; ez zárja be északról a selmeczi völgyet, de másrészt a szekér-út is fölvezet reá, mely aztán egyrészt a Paradicsomhegyre s ennek folytatásaképen a Tanád-gerinczre vezet, másrészt a vízválasztót képezi éjszaknak és nyugatnak, a melyről leereszkedve, két igen fontos völgybe, Vihnye és Hodrusra juthatunk.

Ezen kirándulás nehány főpontjaként a következők említhetők meg. A várost elhagyva, az ú. n. bélabányai hegy a vízválasztó Selmecz- és Bélabánya között, voltaképen a *Jánostelér*. Ez az agyagos telérek képviselőjeképen oly feltárásban van meg, mely a tanulmányozásra alkalmassá teszi. Tovább haladva a *Mihály-akna* felé kanyarodhatunk, hol a leghíresebb telérek

egyikének, a Spitaler-telér kibúvását és alakulását látjuk. Az érczeknek csak hült helye van, de hogy mi módon fordultak elő, arról a felszínen jó fogalmat szerezhetünk. Fölebb menve, a *Heklstein* quarczitszikla tűnik fel, mit szerző vándorkőnek tart, de nem azon értelemben, mint a negyedkori vándorkövek, hanem olyannak, a melyet, mint paleozói rétegkőzetet, a feltörő trachit elszakított és feltolt.

Elhagyva a Heklsteint, a Vereskút gerinczére érni fel, honnét gyönyörű panoráma nyílik délnek, mely a szemet egész a váczi hegyig (Naszál) engedi elhatni. Itt egyszersmind a Paradicsomhegy tövénél levén, annak kutatására is jó alkalom nyílik. Ezen feltünő topografiai eleme Selmecz tájképének az ő gyér erdőszakállas éjszaki oldalával más trachitból áll, mint a Vereskút és a Selmecz völgyének felső része, t. i. Biotit-Andesintrachitból, mit a Vereskút Piroxén-Andesitja emelt. A Tanádgerincz a Paradicsomhegy folytatása délnyugat irányban, tehát jó alkalom van annak erdőtlen tetejét innét tekinteni meg. A Tanád-gerincz is vízválasztó lévén keletnek és nyugatnak, szintén elragadó szépségű képet nyújt. Kőzete Piroxen-andesit, melyben a selmeczi telérek vannak kiképződve, minélfogva a Tanád keleti oldalán a legrégibb bányamíveleteknek nyomaival bőven találkozunk.

4. A *Hodrus-völgy*-be a Vereskútról hirtelen ereszkedünk le gyönyörű fenyves hegyoldal serpentináin. A kőzet változik s e változás után sokáig marad meg egyformán. A mi eddig főleg követett bennünket, a fekete, egyöntetűnek kinéző Piroxen-andesit elhagy és egy tarka trachit sok Biotittal, Amphibollal, Quarczczal nagyszemű szövettel vergődik uralomra nemcsak kőzettanilag, de bányászatilag is, mert az ezen nevezetes völgybeli érctelérek benne találtatnak A legelső bánya az Aranyasztal-tárna, most ujra üzembe van véve és a tanulmányozást megérdemli. Fontos továbbá a Józseftárnai völgy, főleg petrografiai tekintetben.

Ezen hosszú völgy középtáján van Hodrus falu s az ősrégi bányászat fészke. Itt a kutatás nemcsak a hegyekre, hanem megfelelőleg a bányákra is kiterjeszthető. Ezen utóbbiak közül a legrégibb mívelet kétségbevonhatlan jele az Ó-Mindszent-tárnában van, melyben régi szerszámokat, agyagmécset, feszítő éket, fúrót találtak, de maga a tárna egy része is szépen megtartva mutatja a lőporelőtti időben követett mívelésmódot. Itt vannak a Finsterorti bányák; innét találni meg a völgy baloldalán fölmenve a nagyon érdekes Modertárnát. Mineralogiai szempontból az ide vezető útról kissé kitérve, jutunk az Uskertova-völgybe, hol a Fassait és Pleonast fordul elő mint kontakt képződmény, Mészkő és Biotittrachit között. A Modertárna egy hullámos fensíkon van,

onnét nyugatnak Kopanicza felé visszatérve a Hodrus-völgybe, a régibb kőzetekbe jutunk és sok érdekes feltárást találhatunk. Hodrus-völgy alsó harmada sem fogy ki a nevezetességekből, sőt bányászati főnevezetességeinek egyike, a Schöpfer-tárna, itt van a Jalsova völgy sarkán. Ezen virágzó magántársulati bányászat a haladást a berendezésben jobban mutatja, mint bármely más bánya a kerületben; a vájat nagy méretei, a fedő természetes sima alakulata és a sokoldalú tudományos érdek, mi ide fűződik, meglátogatását érdemessé teszik. Annyi bizonyos, hogy onnét felejthetlen benyomással távozunk. Nem kevésbbé érdekes geologiai szempontból Alsó-Hámor község táján a hegység alakulata és kőzete. Itt Riolit lép fel és Piroxen-andesit oly feltárással, mely beható tanulmányra bő anyagot nyújt. Itt van a Murángát, csupa Riolitból képződve, ezen aztán feljuthatni a Zapolenkára, Pettkó kráterjére s onnét a Kojatin-csúcsra, melynek Zapolenka az oldalán van elhelyezve.

Hodrus-völgy nevezetes még arról is, hogy a II. József altárna nagyrészt ennek a vonalán van vezetve, minélfogva a levezető aknák nagy része itt van.

5. *Vihnye-völgy* az előbbeninek vetélytársa, de változatosságban felülmúlja, lévén bányászatán kívül gyógyforrása is. A Vereskútról bocsátkozván le ezen északnyugati irányú és szintén hosszú völgybe, legelőször Banka helységnél állapodunk meg, hol a Diorit regiójába jutunk, egy olyan kőzetébe, melynek tanulmányozására e völgyben nyílik a legjobb alkalom; ugyanitt találkozunk nagyban az Aplittal is, a mi szintén itt van legérdekesebben feltárva. Lejebb haladva, szerző a Hodruska-völgy táján szelvényt készíthetett, mely a mesozói kőzetek stratigrafiájára nézve döntőleg hat; itt látni, hogy a Mészkő és a Dolomit fiatalabb, mint a Werfeni palák (alsó-trias). Az alsó részben Vihnye falu táján találni a Nummulit tartalmú meszes Homokkövet, mi Pettkó ideje óta minden geolog figyelmét lekötötte, mert a korhatározásra ez adta meg az első biztos adatot, s ennek eredménye az, hogy a trachit fiatalabb, mint a Nummulit-réteg. Szerző egy második lelőhelyet is talált a szomszéd Kontra-völgyben, hol ilyen rétegek Nummulittal, de Molluskákkal is hasonlóképen vándorkő-alakban fordulnak elő.

A gyógyforrás, mely a Tiszova-hegyből a Dolomit és Piroxen-andesit érintkezési határán foly ki, geologiai tekintetben is fontos, nemcsak azon elemek miatt, melyeket benne Schenek pontos munkája kimutat, de a tufalerakodás miatt is, mely egykor magasabb kifolyási helyre utal, mint a mostani. Ez is adat arra, hogy az egykori tengerfenék jelentékenyen ki van emelkedve. A gyógyforrással szemben áll a *Kőtenger*, e völgy egyik főnevezetessége. Az egykori hegy szilárd kőzete repedések

következtében darabokra vált szét, a melyek halmaza e névre alkalmat szolgáltatott. Utánjárással szerző kiderítette, hogy a szétrepedést fölemelés okozta; a Kőtenger riolitos Biotit Quarcztrachitja alatt felnyomult a Piroxen-andesit, a mi a Kőtenger képződésének és ezen kőzet változó kinézésének is a főtényezője.

6. *Szkleno,* Selmeczről meglátogatva, előbb hoz érintkezésbe a gyógyforrásával s csak azután jövünk a völgy alsó részén azon kőzetalakulatokhoz, melyeket Beudant tett világhírűekké. A gyógyforrás a Bukovecz-hegyből fakad, ennek trachittal való érintkezési határáról E völgyben oly fontos ez a hegy, hogy annak kedvéért szerző külön kis térképet adott a szövegbe, minthogy az atlasz nagy térképén csak déli vége látható. A Bukovecznek monografiáját szolgáltatja, leirván külön az oldalakat a világtájak szerint és a tetejét. Itt jó alkalmat talál megmagyarázni a Quarczitok között azon különbséget. mely eredési módjukat fejezi ki: telérquarczit és palásquarczit, a melyek Selmecz környékén néha könnyen összetéveszthetők. Bukovecznek összefüggéséről is szól déli irányban a Szálláshegygyel, melynek környékén a Gneisz a legjobban van kiképződve a Szkleno és Vihnye völgye közti tájon. Itt nyílik egyszersmind alkalom azon nevezetes mesozói conglomerátról bővebben szólani, melyet Pettkó Nummulit-kőzetnek gondolt. Szerző kifejti, hogy ez maga nem kenozói, hanem határozottan mesozói képződmény; a Nummulitkőzet igaz hogy rajta nyugszik, de csak véletlenül, mint vándorkő.

A Szkleno-völgy balparti nevezetessége a Pustihrad nevű szép Riolit csúcshegy, melyre Repistye fensíkján juthatunk oly módon, hogy egyszersmind útunkba ejthetjük a repistyei Bazaltot is, mi szerény méretekben ugyan, de sokra tanítva lép fel egy nagyon nehezen található erdőfedte hegylejtőn. A Riolitok nevezetes előforduló helye azonban a szklenoi völgy vége, a mint az a Garamvölgybe szakad: pontosabban véve Szkleno, Apáti, Lehotka és Geletnek helységek határán. Itt találni azon magas Riolit-sziklákat, melyek a völgy jobboldalán egy ritkás erdő szegélyezte kőfolyásból négy pompás pyramis alakjában emelkednek fel egész a hegytetőig, különösen Apáti határában; ennek folytatásába esik Lehotka, honnét a világ gyűjteményeibe a szép Perlitek kerültek; végre itt van Geletnek (Illinik) a malomkőbányákkal. A Garam-völgyből bemenő turista e hosszú völgyet geletnekinek nevezi, az tehát egyértelmű az irodalomban a szklenoival. Itt is fedezett fel szerző döntő adatokat arra, hogy a riolitosodás és az alatta feltörő Piroxen-andesit között szoros összefüggés van. Ez nem azon az úton található, melyen minden geolog járt, hanem a hegység beljében, itt azonban világos interpretatióra képesítő módon.

7. *Szitna* a legszebb kirándulás turistai szempontból is,

de a geolog sem panaszkodhatik, mert a Piroxen-andesit csúcsban végződő hegy északi oldala Biotittrachit oly településsel, hogy ezt törte keresztül a Piroxen-andesit, tehát határozottan fiatalabb, mit aztán bizonyít még az a sok zárvány a Biotittrachitból a Piroxen-andesitban, mit csak húzamosb kutatás derít fel; de ha a szem megszokta, akkor a Szitna-tetőn, a messzelátó északi táján a sok ismétlődés nem kerüli el figyelmünket, noha a bezáró és a bezárt kőzet színe megközelítőleg ugyanaz.

8. *Selmecz völgye* oly sokat tartalmaz, hogy ez egyike a legtanulságosabb kirándulásoknak. Kezdődik a várostól északnak, Vereskúttól és tart Szent-Antalig.

A völgy felső része a város közepéig Piroxen-andesit. A legjelentékenyebb hegy a völgy baloldalán van: ez az Ó-városhegy, így nevezve, mert egykor ennek a hegynek a tetején volt a város. E hegy sok kincset szolgáltatott már; rajta vonúl keresztül a Spitaler- és a Bieber-telér, délkeleti részén van a Mihály-akna. Az alsó utcza kiválólag Biotittrachit, erősen megviselt Zöldkő állapotban, de szintén telérekkel s érczekkel, mert a telér nem köti magát egy külön kőzethez, csak egy külön repedéshez, a mely többféle kőzet meghasadásából keletkezhetett. A dohánygyár táján jó alkalom van chronologiai megfigyelésre, a mennyiben a Biotit, Quarczttrachit conglomerátját Piroxenandesit lávái borítják.

A Szentháromság-hegyet felül megtekintve, a benne nyitott hasonnevű altárnát is felkereste szerző, Cseh Lajos bányageolog társaságában, hogy megmutassa azt a helyet, hol vagy 20 év előtt egy *Carpinus grandis* levelet talált. A kőzet palás sediment, a mint kivehető, a Biotittrachit sedimentje, melyet a Piroxenandesit háborgatott és beborított. Chronologiai megitélésre felette fontos adat.

A vasúti indóház táján három kis kupban tör fel a Piroxenandesit, de annyi fekete Csillámmal, hogy sokáig nem vagyunk tisztában, minek tartsuk. Végre a typus-keveredés fogalma megszületvén, e három domb annak illusztrálására kiváló példa. E tájon van a Ribniki domb, melyről az atlaszban levő panoráma felvétetett fotografiai körvonalakkal, de szabadkezű kiegészítéssel. A kőzet Biotit-orthoklas-trachit. E tájon van a Ferencz József-akna, lejebb a kohó, melynek táján újabb feltárások, a Biotittrachit tufarétegek Barnaszén tartalmára nézve, meggyőző adatokat szolgáltattak. Itt emelkedik a Lintichi csúcs, melynek kőzete a Biotit-Andesintrachitra nézve, mit a bécsi geologok a valódi trachitnak mondottak, jelleges. Szent-Antal határában felette fontos a völgy baloldalán a *Hippberg*, mert kitünő tanulmány a typus-keveredésre nézve a Biotit-Andesintrachit és a Piroxenandesit között. E kirándulást kiterjesztve keletnek Zsibritó, dél-

nek Prencsfalu határáig, szerző az atlasz térképén ez utóbbi irányban túl jutott.

9. A II. József altárnával nyitja meg a földalatti tanulmányozások sorát, melynek szerencsés befejezése tanulmányozása idejébe esett. A leirás sorrendjében, a tényleges mai hozzáférhetést is szem előtt tartva, 10 szakaszt állit fel, a melyeket az atlasz erre vonatkozó szelvényén is kitüntet. Kezdi keleten a Ferencz József-aknával s megy aknától aknáig, a mennyiben ezek járható állapotban vannak. Itt csak általánosságban vázolva annyit mondunk, hogy e 16,334 méter hosszú vonalon a Piroxen-andesit praepotentiája domborodik ki nemcsak azáltal, hogy a Tanádot, a szelvény legmagasabb csúcsát, a hegy testének legnagyobb részében egymaga képezi, de erre mutat azon körülmény is, hogy az válik be activ tényezőnek, míg a többi kőzet az ő physikai, chemiai és általában alakító hatásának csak passiv anyagát képezte. A Piroxen-andesit, hasadékból felnyomúlva, a régi kőzeteken elterült, a lávaömlések ismétlődvén, feltornyosult, és hol önálló kúpot képezve, hol a régibb kőzeteket borítva foglal helyet. Az altárnában, az Aplit, Diorit és a Bazalt kivételével, a környék minden egyéb kőzete feltalálható, némely helyen úgy, hogy a felületre is kimegy, másutt úgy, hogy fölötte künn Piroxen-andesit van. Az Amália-aknánál a Piroxen-andesit vastagsága jelentékeny, alatta mesozói conglomerát és Werfeni pala (kövületekkel) van az altárna szintjén.

Az altárna profilja középtáján több mint az egész vonal $^1/_3$ hosszában nincs Piroxen-andesit, hanem Biotit-orthoklas-trachit, kezdve a Hodrusi felső tónál s letartva nyugatnak a Stampfer-aknáig. Felette érdekes látni a viszonyt, mely, a felületen a Hodrus-völgy közép és alsó részében oly gyakran tehető észlelet kapcsán a Biotit-orthoklas-trachitnak felosztását *Sienites-re* és *Porphiros-ra* előidézte, hol a szöveti különbséghez, mely magában elegendő ok nem volna, a chronologiai eltérés csatlakozik. A Biotit-orthoklas-trachit keresztül tör az archei palákon nem kevésbbé, mint a mesozói rétegeken; a kétféle Biotit-orthoklas-trachitnál az a tény mutatkozik kivétel nélkül, hogy a Porphiros a Sienitesen kőzettelér alakjában nyomúl fel. A felületen esetenként szétterül, hol azután a kiválasztás nem mindig vihető keresztül oly határozottan.

10. Az *István-akna* Stefultón szolgáltatja a második geologiai tanulmányozást bányában. Az akna mélysége 218 méter, mi 8 szinten járható be. Ezek egyike, az 5-ik, a Ferencz császár altárna, mely a II. József altárna után a legkiterjedtebb s annak ide vonatkozó részét bányatérképben mellékeli szerző, azon a petrografiai alakulást a felület alatt 409 m. mélységben tüntetvén ki.

Kétféle trachit fordul elő mint Zöldkő, oly annyira külön-

bözvén, hogy azokat, a propilit felfogás szerint, egy kalap alá hozni lehetetlen volna. Az István-akna Zöldkövei legismertebbek azon gömbös kiválásról, melyek innét mentek szét gömb-diorit vagy gömb-zöldkő, meg más hasonló nevek alatt. Az egyik trachit-typus a Biotit-orthoklas-trachit, ennek Zöldköve átlagosan fehér s erősen indult Kaolinosodásnak, de a Quarczosodás is haladást tett; a másik a Piroxen-andesit s ebben fordulnak elő a gömbök ugyanezen typus trachitjából. Ha a gömböt szétütjük, belül mindig épebb, mint a kőzet a gömb körül. Két képet phototypiában közöl, egyiken a gömbök egészek, másikon szét vannak ütve és a kőzet lapja általában csiszolva; itt a különbség a színben jól kivehető. Egykor az egész kőzet fekete normál Piroxen-andesit volt, mely azonban solfatárai hatás következtében különféle hydrosilikáttá stb. változott el A gömb olyan részt képez, mely az elváltozásnak jobban ellenállt. a kőzet ott sűrűbb, a gázok és folyadékok nem birtak oly könnyen behatni, mint egyebütt.

11. Bélabányán a *Nándor-tárna és a György-tárnai völgy* Selmecz környékének északkeleti viszonyaival ismertet meg bennünket a föld alatt és felett, oly kiváló módon, hogy az itt látottak között vannak unicumok is. A Nándor-tárnában megvan a Dolomit, a Mészkő, a Biotit-orthoklas-trachit felette megviselve és a Piroxen-andesit. A Dolomit csak lenn marad, a Mészkő a felületre is hatol a György-tárna völgyben, hol érdekes látni a Piroxen-andesit kőzeteltéréseit, benne szétágazva. A Dolomit és a csaknem felismerhetlenségig elváltozott Biotittrachit érintkezésén mint contact képződmény Agalmatolith tömzs van, a 600-ik méterben a tárna szájától befelé s végződik a 696 méterben; benne mint vereses mag, Diaspor képződik ki. Utóbb Mészkő váltja fel. A Nándor-tárna végén a Bieber-telért is elérni, de bele hatolni most nem lehet, a tárna folytatása kővel lévén berakva.

A györgytárnai völgy a Vereskúttal közel parallel megy, attól északra a két Sobó-hegy választja el. Geologiai nevezetessége a kőzetek nagy változatossága: megvan a trachitoknak mind a három typusa, megvan a Diorit, mi különösen a Felső-Györgytárna körül képez egy önálló kis hosszúkás szigetet, a Nagy- és Kis Sobó északi lejtőjén.

12. Az *Ó-Antaltárna Vihnyén* sok tekintetben egyedül áll minden bányamívelet között geologiai érdekességre nézve, s ez abban culminál, hogy az érczek Dioritban vannak legnagyobbrészt. A Diorit szorosan csatlakozik az Aplithoz, mi a második nevezetessége, végre nevezetes benne a Turmalin fellépése néha oly mennyiségben, hogy értölteléknek vehető. Egész egy nagy csoporton, tán 15 teléren és erecskén folynak a míveletek. A

telérek fel vannak tárva a Szentháromság aknával és három tárnával, melyek közül legmagasabb a Sprohova-tárna, melyen most nem dolgoznak; alatta a Páduai Ó-Antaltárna, vagy újabb néven a „Vaspályaszint", minthogy e bányatelepnél csak ezen a szinten van vaspálya. Legalsó a Keresztfeltalálási-tárna, nyílással a Vihnye fővölgyre. A geologiai viszonyok kitüntetésére egy szelvényt mellékel szerző, mely a Vihnye-völgyet délfelé összeköti a Hodrus-völgygyel oly módon, hogy a tárnákon egyik völgyből a másikba, több szint felhasználása mellett, át is lehetne menni. A régibb kőzetek viszonyai ily jó feltárással másutt nem találhatók.

* * *

A II. rész Selmecz kőzeteinek geologiai rendszeres leirása; mellesleg azonban szellőztetve van a tudománynak nehány kérdése is. Mindjárt a bevezetésben különbséget tesz a kőzetek *petrografiai* és *geologiai* osztályozása között: *petrografiai*-nak meghagyván azt, a mit ma általában értünk rajta, t. i. a kőzetpéldányon a petrografiai módszerek alkalmazásával véghezvitt tanulmányozás eredményét, mit a laboratoriumban a Föld minden tájáról összehordott kőzetre kiterjesztve, végre az ekként megállapított kőzetegységeket olyan rendszerbe lehet összefoglalni, melybe minden ismert kőzet beilleszthető, az újabbak számára pedig hely található. Ez a kezdet minden vidéken, a melyet tanulmányozni szándékunk. Hogy a kőzeten *geologiai* osztályozást ejthessünk meg, több kell, a kőzetet, mint a hegység anyagának egységét a maga egész voltában, meg tömegének nagysága, alakja és viszonyos kora szerint a helyszinén kell tanulmányozni. A Trachitokra nézve bizonyos vidéken az tűnik ki, hogy nem mind egykorúak; van, a mely az eruptiói cyclust megkezdette, amaz folytatta, ez bevégezte. A typusok, a kor szerint megállapítva, külön ásvány-associatiót is kitüntetnek, melynek egy-két lényeges tagja chronologiai jelentőségével áll előnkbe, miből aztán annak osztályozó képessége kerekedik ki. A fiatalabb Trachit minden öregebbre, melylyel érintkezett, sokfélekép módosítólag hat, mi által a normál és módosult állapot fogalma szülemlik meg azon tényállással, hogy a fiatalabb Trachit az activ, az öregebb a passiv szereplő. Az ilyen mozdulatok localis vagy regionalis természetét szintén csak a tömegen, a természetben és nem egyes darabokon magyarázhatjuk meg. Már ha most valamely vidék kőzeteinél a petrografiai meghatározás adatait a geologiai tanulmányozás eredményével kibővíthetjük, más osztályozást és nomenclaturát is állíthatunk fel, olyat, mely e kétrendbeli eredmény egyesítéséből keletkezik. Ez a petrografiai osztályozástól annyiban el is térhet, hogy bizonyos petrografiai egységek között oly

családi összefüggést derít fel, melynélfogva azok egy magasabb egységbe vétetnek fel. Ennek kifejezésére az összetartozást kifejező családi névvel szükséges őket ellátni. Ezen elvek alapján keletkezik a kőzetek *geologiai osztályozása.*

E két osztályozás külön elvet képvisel: a petrografiai egyesíti a hasonló képződési körülmények szülötteit, a geologiainak kiindulása a kor lévén, ennek alapján az ugyanazon időszakban s némileg egy cyklust alkotó képződményeket hozza össze.

Szerző a II. részt három fejezetre osztja, melyek elseje Selmecz kőzeteinek és kiválólag a Trachitoknak geologiai systematikája és nomenclaturája. A geologiai korszakok nincsenek nagy változatban képviselve: az Alluvium és Diluvium gyenge, a kenozói csoport az, melyre a kőzetek zöme esik, még pedig túláradva a trachit-család vonúl keresztül a pliocen- és miocenen úgy, hogy a sedimentek is mind ezen vulkáni kőzet törmelékéből állanak.

A kenozói aera kőzeteinek leirását szerző a Bazalttal kezdi meg, mint az eruptiv kőzetek között a legfiatalabbal. Vagy 18 helyen tör fel, de mindenütt kis mennyiségben; Kisiblyén és Bartos-Lehota táján kőzetteléreket alkot.

A Trachitokból Selmecz környékén a következő három typust választja ki szerző: I. *Piroxentrachit* (Piroxenandesit) a legfiatalabb s legbázisosabb; utána II. a *Biotit-Labradorit-Andesintrachit;* végre III. a *Biotit-Orthoklas-trachit,* mint a legrégibb s egyszersmind a legsavasabb. A helyszínen biztosan csak a *Piroxentrachit* és a *Biotittrachit* különíthető el makroskoposan, minélfogva indítványozza, hogy hagyassék meg a Trachit elnevezés a trachitkülsejű tagokra úgy, mint kezdetben volt és a szétválasztás a Földpát szerint a részletes kidolgozásnak tartassék fenn. A petrografiai megkülönböztetés alapját, hogy a Földpát Orthoklas-e vagy Plagioklas, a felvétel alkalmával nem mindenkor lehet megtudni; de azt, hogy Biotittrachit-e vagy nem s ebben az esetben Piroxentrachit, azt igenis felismerjük a felvételnél és térképezhetjük is. A Piroxentrachit az ő régiesen andesites külseje után is részletesebben Piroxen-andesit lesz, de a Biotittrachitot csak a laboratoriumi tanulmányozás után választjuk el Biotit-Labradorit-Andesin-trachitra és Biotit-Orthoklastrachitra; ez utóbbinál a névbe az associatióban fellépő Plagioklast nem szükség bevenni.

Selmecz környékén a Hodrus-völgyben különösen, valamint a II. József altárna nyugati felében számtalanszor meggyőződött szerző arról, hogy a Biotit-Orthoklas-trachit kétféle: van szemcsés és porfiros, ez fiatalabb és gyakran képez amabban kőzettelért. A sok Amfibol végett már Esmark Sienitnek tartotta a szem-

cséset; szerző tehát *Sienites* és *Porfiros* Biotit-Orthoklas-trachitot választ ki, nevezetesen a két nagy szelvényben.

A kenozói kőzeteket a Nummulit-rétegek zárják be, melyek több helyen fordulván elő, mindenütt azt mutatják, hogy a Trachitot megelőzőleg rakódtak le.

A mesozói kőzeteket Diorittal kezdi, mely érdekes bonyodalmat szülve jelenik meg Selmecz északi és északnyugati táján. Az elegyrészek között Diallagit teszi nevezetessé és megkülönböztethetővé a Piroxen-andesittől, melyhez sokszor hasonlít, különösen Zöldkő állapotában.

A Mészkőről és Dolomitról annyit mondhatni, hogy fiatalabb mesozói kőzetek, mint az alsó trias, de kövületek hiányában, melyek a molekulák metamorf csoportosulásának áldozatául estek. Többet biztosan nem lehet mondani. A Mészkő a Dolomitot mindig fedi.

Az alsó trias, mint Werfeni pala, jó geologiai szintet képez a felismerhető vezérkagylók, de részben a kőzet sajátsága által is.

Alatta Quarcz fordul elő többnyire palásan. Ezen Quarcz szintén kövület nélkül, de a település miatt már paleozóinak vehető. A palás szövet sokszor kivehető s nem ritkán látni nyomait elpusztult apró Csillámnak, mely a Quarczczal váltakozva, Csillámpalára vezet át, a mely Quarczban dús volt, a kevés Csillám pedig legnagyobbrészt eltávolodott.

A paleozói kőzetek között az Aplit, mint egykor irruptiv kőzet, felette érdekes bonyodalmakat idéz elő. Olykor szétvált Földpát és Quarczszemek Arkózára emlékeztetnek. Érdekes fészkeket képez benne a Pegmatit, mi, mint későbbi képződmény, az uralkodó körülmények között az újabb eruptiv kőzetek zárványa gyanánt is erősen tartja magát. Más nevezetessége a Turmalin, mint utólagos képződmény. Az Aplitban legtöbb van, de az Aplit erős viszonyba jutott a Diorittal és a Gneis-szal; az gyakran a fedőjét, ez a fekvőjét képezi, és a Turmalin kis arányban ezekbe is átmegy.

Archei kőzetek gyanánt a Csillámpalát és a Gneist veszi; ezek Selmecz környékén az alapkőzetek. Gránit a térképezett területen nincs, de keletre, Zólyom és Losoncz között, még pedig érintkezésben Piroxen-andesittel, nem jelentéktelen mennyiségben foglal tért.

A II. fejezetben szól Selmecz kőzeteinek tektonikai s fejlődési viszonyairól, chronologiai megvilágítással. Itt vannak egyesítve mindazon meghatározások, melyek csak a természetben tehetők s a melyek a kőzet geologiai osztályozásának alapját szolgáltatják. Visszaállítja szerző előbb azon állapotot, mely a Trachit eruptiót megelőzte, kiemelvén, hogy abban az időben Selmecz területét nemcsak metamorf és réteges kőzetek képezték, hanem

már egy eruptiv kőzet is volt a mesozói aera fiatalabb korából. Míg ez azonban a vulkáni tevékenység kis fokáról tanúskodik, a bekövetkező trachit-eruptió egész cyklust enged megkülönböztetni korra nézve, melyet a Biotit-Orthoklas-trachit nyitott meg, a Biotit-Andesin-Labradorit-trachit követett és a Piroxen-andesit befejezett, mit, mint az eruptiv tevékenység elhalása, a gyenge Bazalt-kitörés végleg kioltott. A kor egyszersmind új fogalmakat is szül, nevezetesen, hogy a fiatalabb trachit-typus, ha az öregebben keresztül tör, ezen változást idézhet elő az érintkezés határán. Ezen behatások egyike a typus-keveredés, másika a riolitosodás; van még egy utólagos vulkáni tevékenység, a solfatarai hatás: ennek műve a Zöldkőtrachit.

Megkisérli szerző az ekként nyert tényeket az elméleti felfogás alapjául is bevezetni a neovulkáni kőzetképződés magyarázatába és azt találja, hogy az eruptiói cyclusok nemcsak a kenozói aerában különböznek idő szerint, hanem hogy a régibbekben is rithmusosan ismétlődtek, mi végleg a földkéreg anyagkerengésének nem tagadható tényével hozható kapcsolatba.

A III. fejezet a selmeczi érctelereknek van szentelve geologiai tekintetben. Szerző először azok korát állapítja meg a trachit-typusok szerint. Fiatalabbak azok, melyek vagy közvetlenül a Piroxen-andesit hasadékában, vagy ezen hasadék folytatásában bármily kőzetben vannak kiképződve; öregebbek, a melyek a Piroxen-andesit activ közreműködését semmi módon nem árulják el. Másodszor szól a telérek irányáról általában s ezen tekintetben az adatok minden bányatérképen megtalálhatók, valamint az atlasz geologiai térképén is kivehetők; vannak azonban a főirányoknak hol megfelelő, hol eltérő síklapok, melyeken csúszás és vetődés következik be, mi a telérekнél fontos kérdés bányászati szempontból; de fontossá válik a geologra nézve is, ha ilyen mozgások a csúszáslapokon olykor észlelhető karczvonalak segítségével határoztatnak meg. Ilyeket a selmeczi telérek nyugati csoportján Gretzmacher bányászakadémiai tanár eszközölt azon végeredménynyel, hogy a telérek délkeletnek egy bizonyos táj felé convergentiát árulnak el. Ez a táj a Piroxenandesit egyik vulkáni depressiójának felel meg.

Szól végre a selmeczi teléreken észlelhető chemiai tüneményekről. Itt a tanulmányok végtelen lánczolata tárul fel; szerző csak nehány legfeltünőbbre szorítkozik, mely figyelmét kiválóan lekötötte. A telérképződés két főanyaga a nagyobb tömegben előforduló nemfémes és kisebb mennyiségű fémes ásvány. A Calcit, a Quarcz rendesen a telér nagyobb tömegű kitöltői, míg a fémes ásványok, ezek egyike vagy másika mellett gyérebben, foglalnak helyet. A víz a leghatásosabb közvetítő, ez azonban két ellentétes irányban hoz anyagot: egy leszálló és egy felszálló oszlop-

ban. Ez utóbbi a fontosabb, ezzel jönnek az érczek is; ez oxygénmentes és meleg, amaz oxygént tartalmaz és hideg. A hol találkoznak, az oldatokban oxydatió következik be. A fémeket a víz a kőzet impregnált környékében veszi fel és juttatja a telérbe; a fémimpregnatió a solfatarai időszak alatt történt.

A paragenesis és successió megfigyelése, mit eddig négy szomszédos teléren Fessl tanulmányozásának köszönünk, de még ha azok minden telérre kiterjesztetnének is, mégsem volna elegendő a telér-chemismus teljes ismeretére; nem elég tanulmány tárgyává tenni a kész ásványt, hanem azon folyadék is tanulmányozandó, mely az erekben kereng, valamint azon törmelék is, mely nem az alkotás, hanem a pusztítás eredménye. A fejtés közben előálló mindenkori telérképek bennünket azon dynamismusról is meggyőznek, mely a teléreken gyakori s a mely a chemismusra is lényegesen módosító hatást gyakorolhat.

SZÁZADOK.

A

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

A VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

TITKÁR.

1893. ÉVI FOLYAM.

(XXVII. ÉVFOLYAM.)

BUDAPESTEN, 1893.

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

A BÁNYAVIDÉK VESZEDELME 1575-BEN.

A török 1575. évben a békekötés daczára is Kékkőt, Somoskőt s Dévént elfoglalván, valamint Drégelyt kiépítvén, a bányavidék komolyan tarthatott a meghódoltatás veszélyétől, melynek elhárítása végett a szövetséges hét bányaváros (Körmöcz-, Selmecz-, Besztercze-, Libeth-, Baka-, Breznó- és Bélabánya, melyek több évszázadon át az őket közösen érdeklő ügyek tekintetében szövetséges viszonyban állottak) ugyanazon évben küldöttséget menesztett Bécsbe és Regensburgba.

A kiküldött három követ: Lorberer Burkhardt, Suesmund András és Michell Károly nyert megbízásáról s eljárásáról igen érdekes jelentést terjesztett elő, mely nemcsak az ily expeditiók azon kor szellemében s viszonyaiban gyökerező sajátságaira, de a vázolt némely közállapotra is fényt derítvén, teljes figyelmet érdemel.

A jelentés bevezetése a három kiküldött utazásának főbb mozzanatait vázolja, melyek közűl a következőket emeljük ki:

A három követ közös megállapodás szerint 1575. évi szeptember hó 14-én este Zsarnóczán (Scharnowitz) találkozván s ugyanott meghálván, másnap útra kelt s azon hó 19-én korán reggel Bécsbe érkezett, és halogatást nem tűrő megbízásában késedelembe s mulasztásba esni nem akarván, még az nap felkereste a legbefolyásosabb embereket.

Mindenek előtt Iglshauer Józsefnél (Zeppeln Igelschauer) fordult meg s előtte kiküldetése czélját, valamint a bányavárosok végső szükségét vázolván, őt tanácsadásra s pártfogásra kérte fel; ki fájdalmas érzettel tudomásúl vevén a bányavárosok nyomasztó helyzetét, azt ajánlotta a követeknek, hogy ő Fensége a főherczeg kanczellárjához, Kobentze N.-hez a következő napon (szept. 20-án) terjeszszenek kérvényt a kihallgatás kieszközlése végett.

A kanczellár a másnap nála jelentkező követeket azonnal bejelentette, de miután a főherczeg a misére volt menendő, azoknak várakozniok kellett, mit supplicatiójuk áttekintésére s egyes kitételeinek élesebbé tételére használtak fel.

Mise után a főherczeg magához hivatta a követeket s azok mindegyikével kezet fogván végig hallgatta előadásukat. Melyből az derül ki, hogy a megkötött fegyverszünet s béke mit sem segít a bányavárosokon, mert azt a török meg nem tartva minduntalan megszegi, miként azt az elől említett három végvárnak elfoglalása bizonyítja; továbbá, hogy a bányavárosokat fenyegető veszély elhárításának módját s nyitját csak az általános olyatén hadjáratban vélik fellelni, mellyel az ellenség az egész országból kiűzetnék s ez uton a végvárak visszakerűlvén ujból megerősíttetnének; míg a mostani eljárás azt eredményezte, hogy a török a bányavidéket is körűlkerítette s a bányavárosokat fosztogatván a tönkretétellel fenyegeti; végűl a bányavárosok az udvar előtt az elpártolás és az ellenség előtti meghódolás gyanujába estek, mely vádak azonban a gyűlölet és irigység szüleményei, miről a kerületi kapitány és más kamarai tisztek is tanuskodhatnak.

Károly főherczeg mindezekre azt jelenté ki, hogy a bányavárosok szomorú sorsáról már előbb is értesűlt s fájdalmasan érinti őt annak közlése, hogy a török a három várat a béke daczára is hatalmába kerítette, ő Felségét gyalázatosan megcsalta s ezen cselének sikere által felbátorítva ezentúl sem riad vissza a kínálkozó alkalom felhasználásától; továbbá, hogy mindennek megakadályozására s a török önkényének megtörésére csak azon módot ismeri czélra vezetőnek, hogy a megmaradt végvárak mennél jobban megvédelmeztessenek, s mindaddig megtartassanak, míg arra ő Felségének és a főherczegnek ernyedetlen gondoskodása más módot nem talál; egyebekben tudtukra adja, hogy ő Felsége ép azért, mert a közeli veszély nemcsak a bányavárosokat, de az örökös tartományokat, sőt az egész kereszténységet fenyegeti, hívta egybe a választó fejedelmeket s azok előtt a dolgok szomorú folyását feltárni kivánja; végre biztosítván a követeket, hogy maga is azon lesz, mikép a bányavárosok ez állapotáról a választó fejedelmek élethű képet nyerjenek, azzal nyugtatá meg a küldöttséget, hogy a bányavárosok ellen felhozott gyanusító vádaknak hitelt nem ad, mire a küldöttség magát a főherczeg kegyébe hódolatteljesen és engedelmesen ajánlva távozott.

Hogy a sok huza-vona elől kitérhessenek (nit lang auffgezogen werden), a küldöttek szeptember hó 20-án az udvar és a haditanács embereit is felkeresték, nevezetesen Guettenhegen-t, továbbá Teuffel Györgyöt a haditanács elnökét és Hoffkirchen urat s ügyük előterjesztése mellett azok pártfogását arra nézve kérték, hogy Regensburgban a császár elé juthassanak. A felkeresettek a bányavárosok ügyét igazságosnak találván, kijelentik, hogy annak sikeres elintézésére legalkalmasabbnak a birodalmi

gyűlést tartják, annál inkább, mivel ez kétségkivül arra is kiterjeszti gondoskodását, hogy mikép segítsen Magyarországnak a török kiűzetésében, mire a választó fejedelmek, ha komoly a szándék, tőlük telhető módon minden bizonynyal készséget is fognak tanusítani.

E közben a főherczeg hadi tanácsot tartott s abban az előterjesztett supplicatiót tárgyalván megfontolandónak jelenté ki, megengedhető-e a küldöttek utazása a császárhoz, vagy a hazatérésre utasítandók-e? Miután pedig kétségtelen, hogy a küldöttek elmenetele Regensburgba s eljárásuk a fejedelmi gyűlésben a császár hátránya nélkül nem történhetik, azt jelenté ki a főherczeg, hogy a követek attól visszatartandók s azzal nyugtatandók meg, hogy ő császári Felsége maga is előterjesztést teszen a fejedelmek gyűlésének a bányavárosok és egész Magyarország végső szükségéről, mihez képest nincs ok, hogy a küldöttek a nagy és költséges útra keljenek.

A bányavárosok három elszánt lelkű megbizottja azonban kifogott a főherczeg (haben hintergangen) ellenzésén, mert erről tudomást nyervén Hoffkirchenhez ment s kinyilatkoztatta, hogy hasztalan marasztalják s késleltetik őket s a huza-vonába annál kevésbbé nyugodhatnak bele, mert a bányavárosoktól szigorú parancsot kaptak a császár felkeresésére, s ez okból ujólag kérik Hoffkirchen közbenjárását.

A haditanács — ex consilio domini archiducis bellico — szeptember hó 23-án hozott határozatával a következőképen intézte el a fennebb érintett supplicatiót:

Ő Fensége kegyes megfontolás alá vevén a fennforgó veszélyt, a budai basa részéről multkor intézett ellenséges támadást, s ennek során nehány vár elfoglalását, továbbá a füleki bég fenyegetését s az attól kívánt meghódolás lehetőségét; valamint gondos s komoly számba vevén a már eddig is a védelem s a közbiztonság érdekében tett intézkedéseket, melyek szerint ő Felsége nemcsak más várainak katonáit, de más hadait is kirendelte, sőt a városok megvédésére lovas s gyalog katonaságot is toborzott, s az idegen hadak elvonulása után elrendelte, hogy az előbbi rendes létszámot, vagyis az 1500-at meghaladó had helyeztessék oda: a bányavárosok biztonságát teljesnek jelenté ki. E mellett tudomására adja a supplicálóknak, hogy a budai basa szept. 18-án kelt levelében azt közli, hogy a füleki bég a meghódolást a basa tudtán kívül követelte s ez okból azt be is tiltotta, kijelentvén, hogy annak ismétlését szigorú büntetéssel sújtja; továbbá arról értesíti a követeket a főherczeg, hogy a véghelyek védelmi állapotba helyezését, élelemmel s egyéb hadi szerrel ellátását, valamint azt is elrendelte, hogy a katonaság rendesen kapja

zsoldját s fizetését; végűl pedig hangsúlyozván, hogy ő császári Felsége mind ezen és egyéb közügyről folytonosan gondoskodik s azokról a jövőben sem feledkezik meg, sőt minden eszközt s módot felhasznál arra, hogy a bányavárosokat megvédelmezze — arra inti a követeket, hogy beérvén ezen intézkedésekkel, ne zaklassák a császárt, ki a birodalmi gyűlésen sok egyéb fontos ügyön kívűl az ország megvédését is tárgyalni készűl, továbbá, hogy ügyüket a császár szerencsés visszatértéig halasszák el s a nem okvetetlenűl szükséges költséget kíméljék meg; — egyebekben hajlandó a főherczeg a supplicatiót ő Felségéhez juttatni, azt a maga részéről is pártolni, valamint a bányavárosok üdvéről s megvédéséről gondoskodni; a bányavárosok meghódolásáról szóló hireket pedig, habár azoknak felszinre kerülése tagadhatatlan, komolyaknak nem vevén nem kételkedik a bányavárosok tartozó hűségéről s kereszténvi állhatatosságáról.

A budai basa fennebb érintett levele szerint Károly főherczeg szeptember hó 17-én kelt s külön követ által átnyújtott levelében a béke megtartására hiván fel a budai basát, panaszt emelt a füleki bég eljárása ellen; — mire a budai basa szeptember hó 18-án azt adta válaszúl, hogy részéről a békén semmi csorba s zavar sem ejtetett, s biztosítja a főherczeget, hogy a békeszerződés szigorú megtartásáról mindenek felett gondoskodni fog; ezzel szemben hangsúlyozza azonban, habár a hatalmas császár nincsen birtokában oly városnak vagy falunak, mely az összeirásban nem foglaltatik, mindazonáltal az összeirottak közt sok van olyan, mely maig sem fizette meg a császári tributumot, főkép Szolnokvármegyében vannak ilyenek, a mióta Khólót felépítették s tart tőle, hogy épen Khóló fog a béke átkos s öldöklő megzavarására okot szolgáltatni, mit ő minden áron kerülni akar; továbbá közli, hogy nem helyesli a füleki bég eljárását, s ahoz a főherczeg üzenetét küldvén biztosnak vehető (für gewiss glauben), hogy azt keményen megfenyíti; figyelmezteti azonban a főherczeget. hogy ha Forgács és Krusicz az ellenségeskedéssel fel nem hagynak s az elkövetett jogtalanság orvoslást nem nyer, semmi jó sem várható; továbbá azt sem hagyhatja érintetlenűl, hogy azon 650 drb juhból, melyet tőle az egriek Czeglédnél elraboltak, az egri parancsnoktól csak 197 bárányt, 43 juhot s készpénzben 73 frtot kapott, míg a többi juh Káthaynál van; kéri tehát a főherczeget, hogy utasítsa az egri parancsnokot, hogy kényszerítse Káthayt a szóban levő juh kiszolgáltatására, mivel ellenkezőleg isten segélyével nem fog neki hiányozni a hatalom arra, hogy az, ki az ő kárának oka, ennek tízszeresét ne vallja (mangelt vns mit Gotteshilff keine Macht, das derselbe, so an vnsere Schaden vrsach ist, ein Zehnfachen

schaden darfür empfangen möge), miben különös kedve nem telvén, óhajtja, hogy a legjobb barátságban élhessen ő Felségével és a főherczeggel, azok pedig, kik sem ő Felsége, sem a basa parancsával s intésével nem törődnek, maguk lássák, hogy ez mi hasznukra válik (was sie yhnen aber damit nützen, das werden sie wol erfaren). A pasa e levele német szövegű másolatban a jelentéshez van csatolva.

A követek jelentésének további méltatásául kiemelendő, hogy kézhez vevén a főherczeg nem várt fennebbi határozatát Zeppel (Iglshauer József) úrhoz siettek s a határozat előmutatása mellett azt adták elő, hogy rájuk épen nem lehet hizelgő (nit wol gebüren will) s megnyugtató, hogy ilyetén biztatással haza térjenek, mert a kilátásba helyezett segélytől vajmi keveset reménylenek s így siker nélkül járván el, honn is maradhattak volna; minthogy azonban a bányavárosok üdve s jóléte ezen küldöttség eljárásának sikerében keresendő, elhatározták, hogy ügyüket még egyszer ő Fensége elé terjesztik, mi végből Zeppel úr tanácsát s véleményét arra nézve, hogy ezt czélszerűnek tartja-e, kérik.

Igelshauer azt határozottan s okvetetlen megteendőnek jelentette ki, mert ha megappellálva a határozatot újólag s élesebben terjesztik elő ügyüket, és ha a szemmel látható végszükséget komoly s elszánt határozottsággal ismételten ecsetelik, remélhető, hogy ő Fensége alig fogja utazásukat a császárhoz ellenezni vagy gátolni, annál kevésbbé, mivel a török magának a császárnak országán nagy pusztítást vitt véghez és sok jeles emberét tette tönkre.

Ekképen eltökélt szándékuk kivitelére felbátoríttatván, ily czím alatt: »Replica der 7 hungarischen Burgstädt wegen des Zeugs hierauf g. Regensburg« 1575. évi szeptember hó 24-én újabb supplicatióval járultak a főherczeg elé.

Mesteri szövegű s a hódolat hő érzelmeitől áradozó ezen supplicatióban mindenek előtt a török szeszélyére, hűségének állhatatlanságára s csalfaságára utalva, valamint a megszegésre mindenha kész hitét élénken ecsetelve, Regensburgba utazásuk legfőbb okául azon körülményt tüntetik elő, hogy ő Felsége azon katonaságot, mely azelőtt a bányavidéken állomásozott, onnét elvitte, minek folytán a török a közeli várakat immár megszállván, jelesül Esztergom, Fülek, Somoskew, Hainácskew, Szécsény, Drégel (Drüglass), Kékkew-t és Dévént hatalmába ejtvén, most már minden akadály nélkül hatolhat a bányavárosokba, annyival inkább, mivel, ha ezt tervbe veszi, az oldalt fekvő várakat egyszerűen megkerüli; mi végből ez ügyben ő Felségével, mielőtt az országos rendek összeülnének, érintkezésbe lépni óhajtanak; végül pedig rámutatva a török leirhatatlan kegyetlenkedésére, a

rabság keserűségére, a nép irtóztató sorsára a török uralma alatt, arra kérik a főherczeget, hogy útrakelésüket engedélyezze, őket kedvező recommendatióval lássa el és Regensburgba való jutásukat segítse elő, már csak azért is, hogy az ott egybegyűlt birodalmi fejedelmeknek alkalmuk s módjuk legyen azon veszedelemről közvetetlenül is meggyőződni, mely nemcsak a hét bányavárost és Magyarországot, de a birodalmat s az egész kereszténységet fenyegeti.

Megjegyzendő, hogy Zeppel úr igen óvatos tanácsadója volt a küldöttségnek, mert amíg azt egyrészt a határozottabb lépések megtételére tüzelte, arról sem feledkezett meg, hogy mit ajánljon annak azon esetre, ha az újabb supplicatio is hajótörést szenvedne, azt jelentvén ki, hogy ez esetben a küldöttség a további kedvetlenség, visszatetszés és kegyelemvesztés veszélyének kikerülése végett belenyugodva az eljárás sikertelenségébe, menjen haza, hiszen amúgy is igéretet nyert, hogy a várakat jobb karba helyezik s jelentékeny őrséggel látják el.

Replicájukat a követek szeptember hó 24-én este adták át a főherczegnek, ugyanakkor midőn az a vesperáról hazatért, ki azt kegyesen átvevén még az nap Hoffkirchenhez küldötte.

Következő napon ez ügy a haditanács elé került, mely is azt a fennforgó aggályok ellenére azzal intézte el, hogy miután maga a küldöttség is szükségesnek tartja elmenetelét a császárhoz, ezt Isten nevében a hadügyi tanács is megengedi s ezen felül optima forma ajánló levelet ád ő Felségéhez a küldöttségnek.

Míg a haditanács az ügyet tárgyalta s hozott határozatának kiadása végbe ment, a küldöttek még más jó barátaikat is felkeresték, hogy ezektől is ajánló leveleket kapván, Regensburgba annál előbb kihallgatást nyerhessenek. Zeppel úr ugyanis szivükre kötötte, hogy Trautsen udvarmesterhez, Rottmetthez és ennek sógorához Viechhäuserhez okvetetlenül elmenjenek, mivel ezek mind nagytekintélyűek s utóbbi nagy befolyású a kanczellárra.

A főherczeg ajánló levelében arról értesíté ő Felségét, habár minden törekvése arra irányult, hogy a hét bányaváros követei az odautazás szándékától elálljanak s habár őket a kivánt segély és óltalomról biztosította is — mindazonáltal tekintve, hogy azok az engedély megadatását ismételten s nyomatékkal szorgalmazták, azt nem tagadhatta meg tőlük. Egyebekben a császár figyelmét az ehez szept. hó 23-án intézett levelére is felhívja, melyből a főherczeg véleménye is megérthető, végül kéri a császárt, hogy fogadja kegyesen a követeket s értesse meg velük, hogy megmaradásukat szivén hordja, mihez képest most már

nyugodtan térhetnek haza; egyebekben pedig magát a Felség testéri kegyébe ajánlja.

Az ajánló levél átvétele után, vagyis szept. 27-én a hős és bátor szivű követek Isten nevében útra keltek s értesülvén, hogy ő Felsége Prágából már elutazott, egyenesen Regensburgra tartottak. Útközben ismételten értesültek, hogy Somoskew és Kékkew eleste mily zajt, félelmet s óriási meghátrálást idézett elő, úgy hogy az Ens alatti és Ens feletti tartomány (Landl) köznépe részben az erdőkbe, részben Ips, Ens és Linz városokba menekült, azt hivén, hogy a török a futók sarkában van; továbbá értesültek, hogy a hirtelen megtámadtatás visszaszorítására az említett tartományban mindenütt katonákat toborzanak s adóztatást rendeltek el, »man in allen orthen gemustert vnd der Überschlag gemacht«, azt állapítván meg, hogy a fennforgó veszély mérvéhez képest minden 3, 10, 30 férfi talpon — készen — álljon s minden pillanatban táborba szálljon, továbbá minden négy férfi az ötödiket, kilencz a tizediket és huszonkilencz a harminczadikot felfegyverezni, felszerelni s a szükségessel ellátni köteles.

Október hó 5-én — tehát 8 nap alatt — Regensburgba érkeztek, mely napon a mainczi fejedelem is oda jött. A lakás oly szűke uralkodott Regensburgban, hogy követeink még csak szállást sem kaphattak odaérkezésük napján. Mindennek daczára nem késtek ajánló leveleik átadásával, melyeket azonnal bemutatván Trautsen és Viechhäuser uraknak ezeket arra kérték, hogy mielébbi kihallgatásukat eszközöljék ki, tekintettel az ügy veszélyes és sürgős voltára. Trautsen azzal biztatta őket, hogy gondja lesz, mikép ő Felségéhez mennél elébb bebocsáttassanak s hogy e czélból már a következő napon az udvarnál jelentkezzenek (zu hoff auffwarten); e közben a supplicatiót újból áttekintvén azt a kinálkozó kedvező alkalomra való tekintetből nemcsak nyomatékosabbá tették, de meg is toldották.

Ugyanabban mindenek előtt azt adják elő, hogy a bányavárosok, habár ezek nyomasztó állapotát ő Felsége távollétében már a főherczegnek is tudomására hozták s ettől azon biztató igéretet vették, hogy ő maga is gondoskodik a bányavidék megvédéséről, kötelességüknek ismerték panaszukkal s kérelmükkel ő Felsége elé is járulni; mire őket az »Erbherren« iránti, hűség és kötelesség hódolatteljes érzete késztetvén, elhatározták hogy az ellenség azon cselszövényes szándékát, miszerint a bányavidéket hatalmába ejtse, követeik által ő Felsége előtt úgy szóval, mint irásban kifejtvén a legkegyelmesebb atyai segélyért s késedelmet nem tűrő megmentésért esedezzenek.

A veszély közelségének s komolyságának megokolására azt

hozza fel ezen supplicatio, hogy a török mióta Kékkew, Somoskew-t és Dévényt elfoglalta, most már nyiltan, vagyis a nélkül, hogy álnoksághoz folyamodnék, a bányavárosokat meghódíthatja, mivel ezen várak a bányavárosok védbástyái voltak; ezen körülménynek az ellenség szive méltán örvendhet, miután előtte a bányavidék egész Zólyomig ajtóstól-kapustól tárva-nyitva áll. Ez oka annak is, hogy Mehmed füleki bég az ezen vár környékén fekvő városokat és falvakat, valamint a nógrádi bég Sansipk Bakabánya városát a behódolásra újból s fenyegetőleg felhívta, miként ezt Bakabánya visszautasító nyilatkozata (Absagbriff) is igazolja. S habár a meghódolástól a bányavárosok eddig menten maradtak s ez úttal is hálás köszönetet mondanak ő Felsége atyai gondoskodásáért, hogy a Zólyomban elhelyezve volt katonaságot védelmükre kirendelte, mindamellett könnyen megfogható, hogy mily végtelen veszélyben forognak; mert mindez nem elegendő arra, hogy az elfoglalt várak az oly hatalmas ellenség kezéből visszahódíttassanak. Ide járúl, hogy a hosszas háboruskodás egyre hátráltatja a bányaművelést, mivel azóta, hogy ő Felsége és Károly főherczeg parancsára Forgács Simon kerületi kapitány a bányavárosokban és a szomszéd megyékben felkelést rendelt el, s a bányamunkások is, mint a gazdanép táborba szállni és elvonulni kénytelen, a bányák nagy részben szünetelnek ő Felsége, valamint a bányapolgárok (Waldburger) és a bányavárosok hátrányára s kiszámíthatatlan kárára, mi ezek jövedelmét s vagyonát folyton apasztván s emésztvén, lehetetlenné teszi a katonaság eltartását részükről; hiszen őszintén bevallva, nemcsak vagyonuk kimerült, de az oly súlylyal is nehezedett rájuk, hogy tehetetlenségükben semmi módjuk sincsen előteremtésére a bányaműveléshez szükséges pénznek s egyéb segédeszközöknek; mihez képest egyedüli oltalmukat s megmentésüket az Istentől és ő Felségétől várják. Ily viszonyok közt nem csoda, hogy a mikoron ők maguk is mások segítségére utalvák s saját élelmüket is csak nagy nehezen szerzik meg, másoknak testükön és vérükön kívül egyéb segélyt nem nyújthatnak, annyival kevésbbé, mivel közülök azok, kiknek családi vagyonuk nincsen, a kik pedig igen számosak, alig menekülhetnek meg az éhhaláltól. A bányaművelés ezen hanyatlása, valamint elszegényedése s adósságokba merülése a bányapolgároknak, kik a bányavárosok tekintélyesebb lakói s bányatelepeiken nagyszámú bányanépet tartanak, okozza, hogy azok az utolsó időben évről-évre kénytelenek pénzsegélyért folyamodni ő Felségéhez, továbbá, hogy a beszterczebányai rézműhely hosszú idő óta a bérek fizetését is visszatartja, végül, hogy ő Felsége ezen pénzsegélye sem elégséges már. Rövideden: a kézzelfogható veszedelem oly nagy, hogy

nem marad egyéb számukra, mint, hogy vagy az ellenség által lekaszaboltassanak, vagy gyermekeikkel s feleségeikkel az irgalmatlan rabságba hurczoltassanak, mi a fiatalság lelki és testi kárhozatát vonván maga után, ezért felelősséget sem vállalhatnak magukra, annál kevésbbé, mivel a fennálló béke Ausztria, Szilézia, Morva- és Csehországra ki nem terjedvén, azt a török ürügy keresés nélkül is s így egyenesen ő Felsége gúnyjára megszegheti. Mindezeknél fogva az iránt esedeznek, hogy ő Felsége a római birodalommal egyetértőleg igyekezzék Buda vagy Esztergom fegyveres erővel való visszafoglalására, hogy ez úton a bányavidék végvárai felszabaduljanak. Minthogy pedig a veszély nemcsak Magyarországot, de Ausztriát is fenyegeti s minden ember kötelessége szomszédját égő házának oltásában segíteni, kérelmezők készek e veszélyt a birodalmi rendek előtt is előadni s azokat a kielégítő segély adására hangolni, mely szándékuk kivitelét azonban ő Felsége bölcs belátásától tevén függővé, végső kérelmükkel azt terjesztik elő, hogy legalább Zólyomot, Vyglest, Korponát, Posaukent (Bozókot), Csábrágot és Szt.-Benedeket tekintélyesebb katonasággal lássa el, mivel azok nagyon csekély munitio birtokában vannak s utóbbi, ismét, mint egy évvel ezelőtt, az ellenség kezére kerülhet, kijelentvén egyúttal, hogy azon panaszok, melyek ellenük állítólagos hűtlenségük miatt Forgács Simon és Kielman András előtt felmerültek, valótlanok.

E supplicatio összeállítása után a küldöttek az udvarba október hó 6. és 7-én reggel és délben el-ellátogattak (auffgewartet), de kihallgatásuk azért halasztatott óráról-órára, mert a fejedelmek egyre érkeztek s azok mindegyikének ő Felsége is elejébe ment. Elvégre október 8-án nagyon is korán Diettrichstein úrnál jelentkezvén s ehhez 8—9 óra tájban bebocsáttatván, ez által ő Felsége elé vezettettek.

Ő Felsége mindenekelőtt kezet nyújtott a belépők mindegyikének (hatt die Kay. Mt. zuvor einem jeden handt potten), mire a kamarások visszavonulván csak ők maguk maradtak ő Felsége termében (in der Kammer) s azonnal annak előadásához fogtak, hogy mi indította őket ezen nagy útra s hogy mily nagy veszély fenyegeti a hét bányavárost Kékkő, Somoskő és Dévén elveszte folytán.

De előadásuk közben, alig hogy legjobb actiójukba belemelegedtek, a szászországi fejedelem, ki az előző nap este váratlanúl s észrevétlenűl Regensburgba bevonult, — ő Felsége udvarába jövén, a küldöttek előadását megszakította s ő Felségét a kihallgatásban hátráltatta, miután a császár a választó fejedelem elejébe sietett, a miért is a küldötteknek rövid időre távozniok

kellett. Habár a két fejedelem találkozása barátságos volt, a választó fejedelem csak keveset időzött ő Felségénél s csakhamar eltávozott.

Erre a küldöttek újból bebocsáttatván s ügyüket elejétől fogva előterjeszteni akarván, ő Felsége azzal szakítá félbe előadásukat, hogy ott kezdjék és folytassák, ahol elhagyták (spricht yhr Mth., wir sollten alldo anfangen, wo wirss verlassen); ennek folytán a supplicatio érdemleges tartalmát, nevezetesen a békéről szóló részt kifejtvén, arra utaltak, hogy rajtuk nem lesz segítve a békével, mert az napról-napra végzetesebb és nézetük szerint sokkal jobb volna a nyilt szembeszállás az ellenséggel. Mire ő Felsége a következőképen válaszolt: »Jól s annál is alaposabban, miként azt ti előadni képesek vagytok, tudjuk, hogy — fájdalom — mily veszélyben forogtok, mert azon kár, mely az imént bekövetkezett, közelebbről érint bennünket s a mieinket, mint titeket, miután, ha ti vagy Magyarország elveszne, a forgácsok messzebbre is repülnek; — mit tovább nem tűrhetünk, annál kevésbbé, mert jól tudjuk, hogy az ellenség sem hűségét, sem hitét nem tartja meg s lelkünkre felette fájdalmas, hogy ily szerfeletti pusztulás állt be; hogy tehát ezáltal mi tönkre ne menjünk és más tartományok megmaradása is megóvassék, elhihetitek, hogy erre szüntelenül s ernyedetlenül törekszünk s ez okból hívtuk egybe a választó fejedelmeket, valamint a birodalom más fejedelmeit is a mostani gyűlésre véget vetendők az ellenség kénye-kedve szerinti eljárásának, miként ezt az imént Prágában is megállapítottuk már s a szomszéd tartományok is kijelentették, hogy nem maradnak vissza a segélyadásban, mert jobb magát a saját házán kivül, mint abban védeni; — e mellett azonban nekünk is hozzá kell látnunk, hogy magunkon segítsünk s biztosan reméljük, hogy ebben a választó fejedelmek, mint keresztények meg nem tagadják tőlünk támogatásukat, mert meg vannak győződve, hogy sokkal jobb, ha ma vagyonuk egy részét feláldozzák s otthonukban nyugodtan megmaradhatnak, mintsem hogy a jövőben egyre-másra mindenüktől megfosztassanak; ezért teljesen felesleges, hogy ti a választó fejedelmek elé is kérelmezőleg járuljatok, mert ezek jól tudják, hogy mi mily veszélyben vagyunk velük s övéikkel együtt, s hogy — mitől az Isten megóvjon — ha Magyarország áldozatúl esik, őket is mily veszteség éri; mihez képest mi magunk terjesztjük ügyeteket a fejedelmek elé, s reméljük, hogy segélyük mellett a mieink megmaradása biztosítva lesz s ti kegygyel és kedvező utbaigazítással távozhattok.«

A küldöttek kihallgatásukk özben s ő Felsége ezen nyilatkozata után is szót emeltek, s a többi között a török kegyetlen-

ségéről ismételten megemlékezvén panaszosan adták elő, hogy azok, kik fogságba esnek a mohamedán vallásra áttérni kénytelenek s így testileg s lelkileg az ördögnek szolgálnak, mire ő Felségét oly zokogás fogta el, hogy a küldöttek szemei is könyeztek.

A kihallgatás egy félóránál hosszabb időt vett igénybe.

A küldöttek eljárásuk kilátásba helyezett sikerét, illetőleg ügyük igért kedvező elintézését minden eshetőségre biztosítandók, október 8-án a magyar királyhoz mentek, ki a következőképen nyilatkozott: »Ti helyesen cselekedtetek, hogy ide jöttetek s az ügyről ő Felségének s nekünk előterjesztést tettetek, és tudván, hogy titeket mily nagy veszély fenyeget, szívesen fogunk ő császári Felségénél közbenjárni, hogy így a segély annál biztosabban megadassék; a mi a birodalmi rendeket illeti, azok semmiképen sem fognak vonakodni a segélyadástól s reméljük, mikép mind azt megteszik, a mi hatalmukban áll; mi pedig semmiféle fáradságot sem kímélve mindenképen arról gondoskodunk, hogy ti az ellenségtől megmenekülhessetek.«

A küldöttség ezen jelentése szerint a választó fejedelmek október 8-án kezdették meg tanácskozásaikat Regensburg városházán, a hova szorgalmatosan el-ellátogatnak, mindent titokban végeznek, és a propositiókat, melyek sorában a bányavárosok ügye nem a legutolsó volt, ő császári Felsége maga teszi meg.

A fejedelmek tanácskozásai a követeket hosszabb ott maradásra kényszerítvén ez időközt ügyük szorgalmas solicitálására használták fel; nevezetesen október hó 13-án Viechhäuser útján doctor Weberhez, a birodalom kanczellárjához fordultak az ügy végleges elintézése végett s onnét Berburger titkárhoz mentek, ki arról értesíté őket, hogy habár ügyük részben el van intézve már, mindazonáltal tekintve, hogy most igen fontos ügyek tárgyaltatnak, lehetetlen annak végleges elintézése a fejedelmek tanácskozásainak berekesztése előtt s addig okvetetlenül várakozniok kell. Ez értesítés vétele után az udvarba siettek s ott a lovagszobában (in der Ritterstuben) Broszkovszky úrral találkozván s ez előtt hangsúlyozván, hogy mennél elébb elbocsáttathatnak, annál jobban s annál hamarább előmozdítják a kamara hasznát is, nevezettől azon választ nyerték, hogy ő kegyelme megtiszteltetéssel fogadja a belé helyezett bizalmat, miért köszönetét fejezvén ki, biztosítja őket, hogy kész ő Felségénél az ügyet támogatni, annál is inkább, mert a döntő körök a követeket nemcsak biztatással, de tettel is meg akarják nyugtatni, de ez a maga helyén megindítva s a választófejedelmeknek is előterjesztve lévén, biztosra vehetik, hogy a biztatás teljesültének tudatában fognak távozni.

Október hó 15-én Schwendi Lázár úr is megérkezett Regensburgba, miután a birodalmi gyűlésre több előkelő katona (ezredes, kapitány és más parancsnok) is megidéztetett. A küldöttek Schwendit is felkeresvén kijelentették, hogy ha a török az elfoglalt várakból általános hadjárat útján ki nem üzetik, a bányavárosok szüntelen támadásoknak lesznek kitéve; e mellett Schwendit köztudomású lovagiasságának magasztalásával elhalmozván (ritterliches lob gemacht) s olyannak tüntetvén fel, ki jól ismeri a bányavárosokat, s kit ő Felsége is felhív tanácsadásra, ügyük pártfogására kérték; Schwendi azzal nyugtatá meg őket, hogy a fejedelmek jelen gyűlésükön igen hasznosat végeznek.

A hét bányaváros ügye küldöttjeik minden oldalú sollicitálása után s valahára végelintézést nyert a császárnak Regensburgban 1575. évi október hó 20-án kelt s 22-én kiadott leiratával, aláírva Weber Ker. János és Obernburger által.

Ebben kijelenti a császár, hogy a bányavárosok megvédése czéljából négyszáz lovast és ezernél több gyalogost küld oda, kik a meglevő helyőrséggel hathatós segélyt nyujtanak a bányavidéknek; továbbá, hogy a török utolsó kirohanása miatt a budai basához átírt s annál a további ellenségeskedés beszűntetését kieszközölte; a mi az általános hadjáratot illeti, azt ő Felsége is helyesli, de miután ahoz sok mindenféle nélkülözhetetlen, ugyanaz más kedvező alkalomra elhalasztandó; — a bányavárosok ügye elő nem terjeszthető a választó-fejedelmeknek, nemcsak azért, mert azok sok egyéb fontos ügyről tanácskoznak, de mert az általános hadjárat megindításához a jelenlevőkön kivűl sok más fejedelemnek s a birodalom meganynyi rendjének hozzájárulása is szükséges s így e tervet semmi siker sem koronázná ez úttal; a birodalmi gyűlés egyébként ez okból ujólag össze fog hívatni, melyen ő Felsége a szükséges propositiókat megteszi s visszatérvén az örökös tartományokba, úgy ezek, mint Magyarország rendjeivel a továbbiak iránt tanácskozni fog; végül kijelenti, hogy a bányavárosok elpártolása felől oda eljutott vádaknak s híreknek semmi hitelt sem adván megbízik azok hűségében s kötelességük érzetében.

Ezen határozat kézhez vétele után a követek rendbe hozván dolgaikat, október hó 23-án elindultak, Regensburgból Pozsonyig vizen utaztak és sértetlenül haza érkezvén hálát adtak a gondviselésnek.

Ezen eljárás költsége 446 fr. 91 denárra rugott s a következő czímek alatt számoltatott el:

1.	A Bécsbe való utazásra s az ott tartózkodásra esett	108 f.	80 d.
2.	A 8 napi utazásra Bécsből Regensburgba	77 »	46 »
3.	A tartózkodásra Regensburgban 19 napon át, beleértve a hajós és hajó bérét Regensburgból Bécsig	172 »	77 »

4. A visszautazásra Regensburgból Bécsig s onnét haza kétkocsi bérével együtt ... ... 70 f. 38 d.
5. Végűl az ajándokúl adott két márka értékű Schassgroschen beszerzésére ... ... 17 » 80 »

Ezen költség a hét bányaváros közt a következőképen oszlott meg: Körmöcz-, Selmecz- és Beszterczebánya egyenként 53 fr. 75 dt, Bakabánya 19 fr. 35 dt, Béla- Ujbánya 15 fr. 5 dt, és Libethbánya egyenkint 9 fr. $67^1/_2$ denárt fizetett.

Ezen általános jelentésen kivűl a három követ hazatérte előtt külön rövid értesítést is küldött a megbízóknak Regensburgból október hó 18-áról keltezve, melyben azt adja elő, hogy ott általános a nézet, hogy a török jövő tavaszszal újabb hadjáratot indít, mivel már most is katonaságot gyűjt; továbbá, hogy a mainczi fejedelem október 5-én és a többi négy-öt nappal később-ben érkezett meg oda, megannyinak bevonulása nagy pompával ment végbe s maga a császár is elejökbe ment, csak a szász fejedelmet nem fogadta, mivel az okt. hó 7-én esti 8 órakor egész váratlanúl s kíséret nélkűl érkezett volt meg; továbbá, hogy a császárválasztás Rudolf király javára már el van határozva s a koronázás napja okt. 23-ára van kitűzve, részben a költség kímélése, s részben a miatt, mivel később a fejedelmek összejövetele bizonytalan; végűl azt közlik újságúl, hogy a franczia királynét, a császár leányát minden nap várják, és hogy Francziaországban különös dolgok történnek, mivel a király testvére hosszú fogságából kiszabadulván, a hugonottákhoz pártolt.

SZITNYAI JÓZSEF.

XVIII. évfolyam. 10. szám. Budapest, 1894. március 11.

GAZDASÁGI MÉRNÖK

EGYSZERSMIND A TISZAVÖLGYI TÁRSULAT HIVATALOS KÖZLÖNYE

Az ezüstbányászat hanyatlása Magyarországban.

Irta: RIPKA FERENCZ.

A fenyegető ezüstválság igen aktuálissá tette a felvidéki ezüstbányászat kérdését s ezért nem lesz érdektelen, ha felvidéki bányászatunk helyzetével egy kissé részletesebben is foglalkozunk.

Sok példa van arra, hogy egyes fémbányáink, melyekből temérdek kincs jutott forgalomba s melyek évszázadokon át szaporították a nemzet vagyonát, — idővel végleg kimerültek, az ily bányavidék lakói nagyrészt elszéledtek s csak azok maradtak vissza, kiknek a vidék mezőgazdasága biztosithatott megélhetést. Ily sorsra jutott a mult században *Breznóbánya*, *Ujbánya* és *Bakabánya*, a jelen században pedig a szepesi bányavárosok, mely utóbbiak hanyatlását nem egyedül a kőzetek kimerülése okozta, hanem nagy mértékben hozzájárultak a mélyebb müveléssel járó nehézségek s azon körülmény is, hogy a nagy befektetéseket a kiaknázott érték nem födözte.

Hogy mily veszedelemmel jár az egyes bányavidékekre a termék apadás, vagy pedig a termékek értékének csökkenése, melynek közvetlen hatása alatt első sorban a müvelés fokozodó lendülete szenved fennakadást, — azt legjobban igazolja *Selmeczbánya* példája.

Selmeczbánya lakóinak száma az 1780. évben megejtett első hatósági népszámlálás alkalmával, — Bélabánya nélkül — meghaladta a 26.000-et, — mig 1880-ban Bélabányával együtt alig volt 16.000 lakója és a legutóbbi népszámlálás alkalmával még ez a szám is csökkent. Egy évszázad tehát a bányamüvelés arányában 10.000-el apasztotta a lakosok számát.

A selmeczi s általán az alsó-magyarországi bányászat a mult században érte el fénykorát. Ez időre esik a világhirü selmeczi kalvária, a városháza és a szt. háromság szobornak, továbbá a középületek és városi utak épitése.

Ily nevezetes alkotások létesitését csakis a virágzó bányászat tette lehetővé, midőn Selmeczen a Finsterort és Brenner-tárna 1777—1791. év végéig, vagyis 14 éven át 1.072,885 frt bevétel és 692,271 frt ki-

adás (bányaköltség) mellett 380,613 frt tiszta nyereséget hozott. Hasonló eredménynyel művelték a kincstári bányászatot is a windsahli, terézaknai és siegelsborgi mezőkön, és számadatokkal igazolható, hogy a kincstár 1740 — 1759-ig, vagyis 20 éven belül 42.498,000 frt tiszta haszonnal dolgozott.

Ezen kedvező viszonyok az ipar minden egyéb ágának nemcsak fejlődésére, hanem virágzására is biztos alapul szolgáltak s a munkásnépnek igazi jólétet biztositottak. Ezen időben épült Selmeczbányán egy nagyobbszerü maglár, telepmészárszék, faggyuolvasztó, szappan és gyertyagyár, s csaknem minden telepen vashámor és kovácsműhely. A kötélgyártás, szövőipar, bőrgyártás, malomipar s a világhirü pipagyártás is ekkor virágzott leginkább Selmeczbányán.

A köziparnak ezen rohamos fejlődése, melynek akkoriban sem a külföldi sem pedig a belföldi verseny nem állotta útját, — egyenesen a jövedelmező bányászatra vezethető vissza.

Azóta természetesen óriási átalakuláson ment át az ország közgazdasági élete, melynek ujabbkori vivmányai nagyban hozzájárultak a helyi ipar megbénításához s egyes iparágak teljes megsemmisitéséhez. Ez a már ugy is hanyatló bánya iparra igen károsan hatott. Egyenes következménye volt ennek a munkabér emelése, a köz és nevezetesen a fogyasztási adók behozatala, s azon kedvezmények megszüntetése, melyeket a bányászok már évszázadokon át élveztek.

Megbocsáthatatlan az akkori közhatóságoknak ez a mulasztása, hogy az ipar szabaddá tételénél, a közforgalmi viszonyok átalakitásánál s egyéb közgazdasági ujitások behozatalánál semmi gondot sem forditottak arra, hogy átmeneti intézkedések által beleszoktassák a tájékozatlan népet az uj viszonyokba s ez által lehetségessé tették volna a háztartásnak és foglalkozásnak az ujításhoz való berendezését.

Erre nézve igen jellemző példát látunk a bányavidék azon községeiben, hol az urbériség megszüntetése előtt virágzó cserépipar volt s mely azóta, hogy a nép a földbirtok urává lett, teljesen elenyészett, mert senki sem figyelmeztette a felszabadult urbéreseket arra, hogy a földbirtokokból egyedül nem élhetnek meg, hanem folytatniok kell eddigi ipari foglalkozásukat is.

Az ezüst árcsökkenéséből támadt jelenlegi veszélyekkel szemben nemcsak az érdekelt bányatulajdonosok, társulatok, ha nem a kormány is oda törekszik, hogy a komoly válságot elháritsa. A kormány igéretet tett az ezüstbányászok küldöttségének, hogy az ezüst beváltására adott kedvezményeket kilencz évre meghosszabbitja és, hogy a fenyegetett vidéken oly iparvállalatokat fog meghonositani, melyek idővel pótolhatnák az ezüstbányászatot. Ezen szép igéret azonban csak akkor lehet megnyugtató, hogy ha azt már a kivitel stádiumában látjuk, a mire annál nagyobb szükségünk van, mert az a kilencz év hamar elmulik s ha ezen időt nem használjuk fel kellően, ugy nem fogjuk elkerülhetni a veszedelmet.

Részünkről nagy sulyt fektetünk a kormány jóakaratu igéretére, de ennél sokkal fontosabbnak tartanók az érdekelt vidék társadalmának, tőkepénzeseinek, pénzintézeteinek és törvényhatóságainak életre való közremüködését, mert a hol nincsen meg az önvállalkozás, ott az államsegély egyedül nem vetheti meg a regenerálás alapját, mig ellenben ha az érdekelt vidék vállalkozásaival s önbizalmával megszerzi mások bizalmát, ugy jogosabb igényt tarthat a kormány fokozott támogatására is.

A beváltásnál kilátásba helyezett kedvezményektől eltekintve a beváltók saját érdekükben oda törekedjenek, hogy üzemüket a legtakarékosabban rendezzék be, s használják ki teljes mértékben a gyakorlati előnyöket, tartsanak szakavatott munkásokat s lássanak minél kiadóbb termeléshez, hogy a költségek apasztása által az árcsökkenést pótolhassák.

A magánbányászatnak nagy előnyére volna az is, ha fogyasztási szövetkezetek által megkönnyitenék a munkások anyagi helyzetét, vagy legalább azon lennének, hogy a munkások a legolcsóbb forrásból kaphatnák életszükségleteiket.

A bányászati termékek iparszerü feldolgozására

alapitott vállalatok meghonositására meg kell teremteni a szükséges előfeltételeket. Itt ismét az érdekelt vidék vállalkozó szellemére s élelmességére kell hivatkoznunk. Igaz ugyan, hogy a jelen nyomasztó helyzetben oly helyi patriotizmus kivántatik meg ehhez, mely esetleg áldozatoktól sem riad vissza. De a bányavidék pénzintézeteiben felhalmozott tőke maholnap ugy sem lesz kielégitő gyümölcsöztetésre elhelyezhető, tehát jogos azon kivánság, hogy annak feleslege ipari vállalatokra fordittassék. Ily vállalat volna a nyaralók épitésére alakitandó szövetkezet. Selmeczbánya regényes vidéke s klimatikus előnyei szép jövőt biztositanak e vállalatnak. Nagy fontosságu azon mozgalom is, mely ipari szövetkezetek létesitését sürgeti, mi által a kisiparos versenyképessége s a gyárosoktól való függetlensége mozdittatnék elő.

Az ugynevezett alsó-magyarországi bányavidék s legtekintélyesebb városának *Selmecz-Bélabánya* közgazdasági állapotának felkarolásánál a bányászat érdekeinek megóvása mellett, csupán ujabb iparvállalatok jöttek kombináczióban, pedig van még egy másik terrenum is, mely erre igen alkalmasnak kinálkozik s ez a *mező- és erdőgazdság.*

Tekintve, hogy a helyi viszonyok között csak is *intenziv* gazdálkodás nyujthatna biztos sikert, magának az államnak kellene ezt kezelés alá venni, még pedig az által, hogy itt minta-állattenyésztést, halt enyésztést, alsóbb mezőgazdasági iskolát, méhészetet, esetleg sajtkészitő intézetet létesitene. Ez által a földbirtok értéke fokozódna s rendkivül fontos közgazdasági előnyöket biztositana.

Budapest. 1901. X. évfolyam 1. szám. Január 1.

Előfizetési árak
Egész évre . 8 kor. | Negyed évre 2 kor.
Fél évre . . . 4 kor. | Egyes szám 80 fill.
Az Orsz. Gépészegyesület tagjai a lapot díjtalanul és portómentesen kapják.
Hirdetéseket felvesz a kiadóhivatal.

AZ ORSZ. GÉPÉSZEGYESÜLET ÉS GÉPÉSZEK
HIVATALOS LAPJA.
Megjelenik minden hó 1-én.
FELELŐS SZERKESZTŐ: KISS LAJOS

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
Az Országos Gépészegyesületi helyiségben
Budapest VII., akácfa-utcza 3. sz. a.

Vegyesek.

A selmeczbányai m. kir. bányászat, érczelőkészítés és kohó-üzem rövid ismertetése.

Szerkesztette *Litschauer Lajos*, kir. főmérnök.

Fenti czim alatt megjelent bányászat-technikai útmutató az »Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület« m. évi rendes közgyülése alkalmából látott napvilágot. Szerző, az egyesület ügybuzgó titkára, nagy szolgálatot tett az aránylag szük terjedelmü, de Selmeczbánya egész bányászatát és kohászatát elénk táró mü összeállításával. A mü egyes fejezeteit ugyanis nem a szerző irta, hanem az egész vállalatok mérnökei, kik a vállalatuk üzemét legjobban ismerik. Az első fejezetben Martiny István k. bányatanácsos, b. hiv. főnök, Selmeczbánya vidékének földrajzi, geologiai és telepismereti viszonyait ismerteti, mely ismertetésből a könyvecske irányat és belértekét feltüntetendő, az első részletet alábbiakban adjuk:

»Selmeczbánya vidékének bányászata, mely kizárólag fémbányászat, nagyobb részben a kincstár, kisebb részben a magánosok kezében van.

Selmeczbánya környékén Hont- és Bars vármegyékben elterülő kincstári bányák együttvéve egy bányadalmat képeznek, mely a »m. kir. felső biber-tárói bányadalom« elnevezés alatt a szélaknai m. kir. bányahivatal kezelése alatt áll.

A hegycsoport, mely a bányadalom bányászkodásának tárgyát képezi, illetőleg, melyen a bányadalom elterül, egyik része ama hegyvonulatnak, mely a Garam-folyó balpartján Garam-Szent-Kereszt és Ujbánya

között emelkedik észak-keletnek és mint ilyen, mintegy déli nyulványát képezi az északi Kárpátoknak.

E hegycsoportból bányászatilag főszerep jutott annak a hegyvonulatnak, mely Selmeczbánya mellett nyugatnak terül el és részben vízválasztót alkot a Garam és Ipoly folyamok között s általában »Selmeczbányai hegyvonulat« néven ismeretes. Ez a hegyvonulat Lipold szerint északon a Garam folyónál Saskővárallja mellett kezdődik az úgynevezett »Sudberg« (717 m.) magaslattal és húzódik délnyugati irányban az Orech nevü hegyen, a Lenge melletti hegynyergen, a Breiten-Bergen, a Nagy-Sobón, a Kis-Sobón, a vöröskuti nyergen (717 m.), a Paradicsom hegyen, a Nagy- és Kis-Tasnádon, a Spitzbergen, a szélakna-reichaui nyergen és Magaslak községen át a Nagy Veternyik (821 m.) hegyig Hegybányán túl, honnét azután a Garam folyóig ereszkedik Léva mellett.

A selmeczbányai hegyvonulatnak számos elágazása van, melyek közül bányászatunkra nézve fontossággal csupán azok birnak, melyek vízválasztók gyanánt szerepelnek és szoros összefüggésben állanak a bányászat keletkezésében kiváló szereppel biró fővölgyek alakulásával.

A völgyek közül, melyek bányászatunk történetében nagy szerepet játszanak, a következők érdemelnek említést:

a) A selmeczi völgy. Berencsfalvától Szent-Antalig északi irányban emelkedik, innét azután észak-nyugatnak fordul az úgynevezett Város-völgyön és Selmeczbánya városán át a vöröskuti völgyig, melylyel egyesülve, a vöröskuti hegynyeregre vezet fel. E völgy déli oldalán Szent-Antal községe alatt nyilik az észak-nyugati irányban a Szitnyhegy felé emelkedő illiai völgy. Szent-Antal községe felett a központi kohónál a steffultói völgy, mely nyugatnak kanyarodik fölfelé Hegybányáig, illetve a szélaknai tavak fölött a Spitzberg lejtőig. A steffultói völgynek mindjárt kezdeténél van egy mellékága mely a miksa-aknai völgyet képezi és Mátyástáró és Miksa-akna mellett az Alsó-Rónára vezet, majd egy harmadik mellékága a Vlachová nevet viseli és fölvezet a szélaknai útra a Galizonig; tovább nyugatnak a steffultói kincstári hámor felett a szélaknai völgy képezi ismét egyik ágát, mely északnak kanyarodik a Tanádhegy felé; ezután emelkedik belőle a fuxlochi és hegybányai völgy észak és észak-nyugatnak kanyarodva, végül pedig a Krexengrundi-völgy a nagy szélaknai tótól északfelé a Kis-Tanád hegyig.

A selmeczbányai völgybe nyilik továbbá Selmeczbánya városának alsó részében a dohanygyár mellett a Zsigmond-aknai völgy, mely részben nyugoti irányban emelkedik az Alsó Rónáig, részben pedig Zsigmond-akna fölött nyugatnak fordulva, az András-akna mellett elvonuló klingertárói völgyet alkotja, mely a Nad Kamen-hegy lejtőjén kezdődik; végül az ottergrundi völgy, mely mintegy észak-nyugati folytatását képezi a fővölgynek és több ágban emelkedve, a Paradicsom-hegy lejtőjéhez simul. A selmeczbányai völgy elágazásai közül még megemlitendő a mihály-tárói völgy, mely a fővölgybe a város alsó részében a Szent Háromság-altáró nyilása felett torkolik és északi irányban Mihály-táró felé emelkedik a Kis Sobó-hegy lejtőjére.

A fővölgyben, valamint elágazásaiban a következő kincstári telepek terülnek el, u. m.: a fővölgyben a központi kohó; a ribniki zuzótelep a fővölgyben elhelyezett számos zuzóval, melyek részben a kolpachi, részben a szélaknai tavakból nyerik az erővizet: a ribniki gőzfürész: Ferencz József-akna bányatelep hasonló nevü aknával, bent a városban pedig Erzsébet-táró bányatelep; a steffultói ágban: István-akna bányatelep István- és Mária-aknákkal, felső részében a gépmühely és több zuzómü; a steffultói ágból kiinduló Miksa-aknai völgyben: Miksa-akna bányatelep hasonló nevü aknával; a szélaknai völgyágban: Károly-akna bányatelep Lipót-aknával: a Zsigmond-aknai völgyben: Zsigmond-akna bányatelep Zsigmond- és András-aknákkal és az utóbbi völgyből kiinduló Klinger-tárói völgyben: Istenáldás-táró bányatelep Amália- és Weiden-aknákkal és a Klinger-tárói tóval.

b) A kecskes-bélabányai völgy a Garam-folyótól déli irányban emelkedik Bélabánya felé, majd a Mihaly-tárói társulati kohónál két ágra oszlik, melynek egyike az eredeti irányt tartva be Kisiblyére, illetve Kolpachra, másik pedig hirtelen kanyarulattal északnyugati irányban Bélabánya varosán át a Kaltenberg-hegynek tart, melynek lejtőjében azután két ágra és pedig a györgytárói és breitengrundira oszlik. A Kisiblye felé vezető ágba nyilik még a halicsi völgy.

A belabányai völgyben Bélabánya alatt van a Geramb János József bányaegyesület ólomáru-gyára, úgynevezett Mihály-aknai fémkohója és Bélabánya felett egy gőzzúzó telepe, melyhez a bélabányai tó is tartozik. Kincstári telep itt csak egy van, még pedig a györgytárói völgyágban az úgynevezett György-táró.

c) A hodrusi völgy, mely Zsarnócza mellett a Garam-völgyére torkolik, több kanyarulatot, képezve, keleti főirányban emelkedik a hodrusi alsó tóig, hol számos ágra oszlik, melyek sugarak alakjában a Héla, a Paradicsom és a két Tanád hegyekre vezetnek. A hodrusi völgynek számos elágazásai közül bányászatunk szempontjából említést érdemel a völgy déli oldalából emelkedő Kupfergrund, Navaristja, Kohutova, Spitzberg és Letscher-völgy: Hodrusbánya felső részében pedig a Bachtáró-völgy és a Bämleitner-völgy, melyek mind délnek és dél-keletnek vonulnak; továbbá a fővölgy északi oldalából kiindulva Kasivarová-völgy, az Erlein-völgy, a Thergartengrund, a Krebsgrund, majd Hodrusbánya felső részeiben a Brennertáró-völgy és a helység völgye, mely feljebb a Miklós-táró mellett két ágba, nevezetesen az Unverzagt táróiba és a brenner-tárói tó felé vezető völgyágba (Grünthal) oszlik; feljebb a Himmelreich-völgy, mely ismét a Flórián-táró s a József-táró völgyeibe ágazódik el, végül pedig a Rabenstein-völgy, valamennyi északi irányban emelkedve.

A hodrusi völgyben a következő bányatelepek terülnek el; u. m.: a kincstári ujantaltárói bányatelep az I. sz. Kiszla vagy Stampfer-akna, Rezső és Colloredo-aknákkal; a Heramb János József bányaegyesület Schöpfer-táró bányatelepe több gőzzuzóval és a szandriki ezüstáru-gyárral; a völgy felső részében a kincstári Mindszent-táró bányatelep a Lill- és Zipser-aknákkal, valamint viz- és gőz-zuzóteleppel, melyhez a két hodrusi tó is tartozik; a fővölgyből elágazó község völgyében a kincstári Finsterort-táró bányatelep a Mihály-aknával és a fővölgyben fekvő zuzóval (Lipót-zuzó); a Kohutova-völgyben a társulati Moder-táró bányatelep, a hodrusi fővölgyben fekvő gőzzuzóval.

d) A vihnyei völgy, mely ugyancsak a Garam-folyó balpartján torkollik be a Garam völgyébe Szénás falu mellett, némi kisebb eltérésekkel egészben délkeleti főirányt követve, vonul föl a Vöröskutra. E völgybe több mellékvölgy nyilik mindkét irányból, melyek közül említést érdemelnek déli oldalon közvetlen a vihnyei fürdő alatt a Háromkirály-táró völgy, mely a Diszlan-

hegy keleti lejtője fölé emelkedik s egyik ága kelet felé a Rudnó-völgy nevet viseli, melyben a vihnyei (fürdő néven Nefelejts-völgy) fürdő gyönyörü sétányai terülnek el; Vihnye-Peszerény község felső részében a Hodruska-völgy, mely a Kerling-hegy (850 m.) felé emelkedik s bővelkedve a bányászat nyomaiban, egyik ága a Koncsjár-hegy felé emelkedő Szikorova-völgyet alkotja; ettől feljebb az Alsó-Sprochova, majd tovább ismét Felső-Sprochova völgy emelkedik déli irányban a Hirschenstein-hegy (700 m.) felé; ezt követi az uj reménytárói völgy; azután Zadná-Kizova völgy; majd ismét a két Predná-Kizová völgy, melyek mindegyike a déli irányt követve, a Rumplouszka-hegyre (750 m.) vezet föl; ezután következik a Rosszgrundi-tó alatt a bankai völgy, melyben Selmeczbánya Banka nevü kül-utczája épült, ez Banka felett két ágra oszolva, a Hrbat (850 m.) hegyre vonul: végül a Rosszgrundi tó felett a Teplipotok völgy, mely a Paradicsom-hegy felé tart; az északi oldalon a Nyivicza völgye, melynek felső részét az ugynevezett Kontravölgy képezi; azután a Windischleuten-völgy; majd a Pivodolina- s végül a Spiglovszka-völgy.

A vihnyei völgyben jelenleg csak a kincstári Ó-Antal-táró bányatelep létezik, mely egyesitve van a volt társulati János-táróval és Erzsébet-táróval. E bányatelephez tartoznak a völgyben fekvő zuzók a Rosszgrundi tóval és a Szentháromság-akna. E völgy alsó részében a Háromkirály-tárói völgy torkolatánál van a vihnyei gyógyfürdő és közvetlenül mellette a Kachelmann-féle gépgyártelep.

Ezeken kívül említést érdemel még a Hodrus-völgygyel párhuzamosan haladó Richnava-völgy, mely szintén a Garam völgyébe torkollik Garamrév mellett, nemcsak azért, mert benne a bányászat nyomaira akadunk, hanem főképen azért, mert közötte és a Hodrus völgye között indul ki a Garam-folyó balpartjából a selmeczbánya-vidéki bányászat vizeit levezető II. József császár altáró. Végül a selmeczbányai bányavidék területére esik még a szklenói völgynek a Lenge (Tepla) és a szklenói fürdő között elterülő része, melybe ismét több mellékvölgy torkollik be. E mellékvölgyek közül említést érdemel a következő három, u. m.: 1. a Repistye-völgy, 2. a Kamena-völgy és 3. a Handerlová-völgy. Mindezek a mellékvölgyek, melyek szemben vannak a Bukovecz-hegygyel, a délnyugati főirányt követik, az első kettő a Szklenó és Vihnye között elterülő magaslatra, a Szállás-hegyre (Kohlberg), a harmadik pedig a Kraszna-Lipa hegyre vezet fel.«

Ezután a könyv a bányavidék geologiai összetételét közli, bemutatván az egyes ércz-erek fejlődésének és kiaknázásának történetét. E leirast követi a Felsőbieber-tárói m. kir. bányadalom, a Károly-akna m. kir. bányatelep, a Miksa-akna m. kir. bányatelep, az Istenáldás-táró m. kir. bányamű, a Zsigmond-akna m. kir. bányatelep, az Erzsébet-akna m. kir. bányamű, Ferencz József-akna m. kir. bányamű, a vihnyei Ó-Antal-táró m. kir. bányatelep, a Mindszent-táró m. kir. bányamű, a Finsterort m. kir. bányatelep és a bélabányai György-tárói bányatelep üzemének leirása, beleértve annak minden ágazatát és végül ismertetve a szélaknai m. kir. bányamérnökségre uonatkozó adatokat.

Ezek után táblázatosan feltünteti a selmeczbányai kerületben létező árkok és tavak mélységére, vizmennyiségére és hosszára vonatkozó adatokat, valamint külön táblázatban összefoglalja az egyes telepeken alkalmazott gépeket és kazánokat.

Külön fejezet szól az érczelőkészitésről, a szélaknai drótkötélgyárról és a steffultói gépjavitó- és kovácsműhelyről. Végső fejezetében a selmeczbányai m. kir. fémkohó rövid ismertetését adja a mű.

Látjuk az elősoroltakból, hogy az »Orsz. Magy. Bányászati és Kohászati Egyesület« hézagpótló művet karolt fel, midőn jelen utmutatót kiadta, mely utmutató feltárja az érdeklődő szaktársak előtt az eddig az ismeretlenség homályában rejtve volt érczbányászat minden fázisát.

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK.

BUDAPESTI K. M. EGYETEMI KÖNYVTÁR

SZERKESZTI:

BERECZ ANTAL

a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

XXIX. KÖTET. —III. FÜZET.

BUDAPEST, 1901.

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG.

BULLETIN

DE LA

SOCIÉTÉ HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.

REDIGÉ PAR **ANTOINE BERECZ** SECRÉTAIRE GÉNÉRAL.

TOME XXIX. **I. FASCICULE.**

Le Bulletin contient de temps en temps un Abrégé, dans lequel les principaux articles seront publiés soit en abrégé, soit en traduction complète en langue française, ou allemande, ou anglaise, ou italienne.

Magyarország ezüstje.

Nem különbözik egyébben a külfölditől, csak abban, hogy jó mélyen belenyúl hazánk és nemzetünk történetébe; és már emiatt érdemes szóvá tenni.

Magyarországon főbb lelőhelyei: Selmecz és Bakabánya Hontban; Körmöcz és Újbánya Barsban; Aranyidka, Telkibánya Abauj-Tornában; Úrvölgy, Beszterczebánya Zólyomban; Gölnicz és Szomolnok Szepesben; Parád Hevesben; Rézbánya Biharban; Felső-, Kopnik-, Lápos-, Nagy-Bánya Szatmárban. De Selmeczet eddig egyik sem múlta fölül a többi 15 közül, azért tartja a régi közmondás, hogy Selmecznek ezüst a fala; a rege pedig úgy szól, hogy a munkások ott hajdan ezüstből készített szögekkel verték ki a csizmáik talpát.

Azt beszéli a népemlékezet, hogy Selmeczbányát Sebnitz nevű pásztor alapította 745-ben, tehát őseink idevaló bejövetele előtt; és bányanyitásra az adott alkalmat, hogy két kigyó bújt elő a földből s azok egyikét tiszta ezüst fémpor lepte, miből azt következtették, hogy sok ezüstnek kell ott a föld mélyében rejlenie. Híres is volt Selmecz ezüstje már a tatárjárást megelőző időben.

A selmeczi ezüstbánya 745, a körmöczi 770 óta áll művelés alatt. Körmöcz évente 120 kgr. ezüstöt ad, Selmecz 5—6 ezret. Ott 1881-ben is a II. József nevű bányatáróban oly gazdag érre bukkantak, a mely 25% tiszta ezüstöt adott. Selmecz az 1790 és 1889. között letelt évszázban 656,588 kgr. ezüstöt szolgáltatott 59·08 millió frt értékben, 1896-ban pedig 4578·9 kilogrammot 332,160 frt értékben.

Termelt a XIII. században Beszterczebánya is és Körmöcz meg Selmeczével együtt már 1487-ben 9000 márka volt a szolgálmánya, 1535-ben 20500 márka, 1569-ben 21000 márka.

Az úrvölgyi bányák Zólyomban 1560-ban 5250 márkát adtak, 1738—1766. között már 5034 mázsát.

Zemplénben Erdőbénye határában egy bükkerdő timsós, gáliczos fürdővize elhagyott ezüstbánya üregéből bugyog elő.

Midőn 1633-ban pénzverő intézet alapítására kért engedelmet Bártfára egy külföldi vállalkozó, azzal törekedett megindokolni, hogy közel van oda Lengyelország, a honnan bőven szerezhető be a szükséges ezüstfém, — a szepesi kamara azonban fölvilágositotta, hogy Lengyelországban csak magyar földről vásárolt vagy kicsempészett ezüst kapható.

Moldova bányái Krassó-Szörényben 1825—1847 között évente termeltek 24 mázsa ezüstöt.

Ma kilógrammokban megy a számitás és volt Magyarországon ezüst-termelés:

1864-ben	26127	1876-ban	22781
1867-ben	27113	1882-ben	16568
1872-ben	17136	1888-ban	24000
1874-ben	17421	1889-ben	17230

1867—1890 között hazánk bányáiban 519.774 tonna ezüstöt termeltek 46·794 millió frt értékben.

A Pallas nagy lexikona VI. kötete pénzértékben számit és volt e szerint forintokban:

1883-ban	1,503.549	1888-ban	1,497.712
1884-ben	1,352.990	1889-ben	1,532.595
1885-ben	1,499.885	1890-ben	1,597.906
1886-ban	1,443.822	1891-ben	1,506.294
1887-ben	1,588.184	1892-ben	1,658.143

és ha minden 90 frtra egy kgr. ezüstöt számitunk, nem igen mutatkozik csökkenés a termelésben. Ebből Körmöczbányán évente 18000 kgr. tiszta ezüstöt bocsátanak forgalomba, vagy vernek föl pénzzé.

Ilyen bőségben megérthető, hogy ezüstből sok műtárgy készült már a múltban.

Szent-Istvántól kezdve 1849-ig folyton vertek belőle ezüst magyar pénzt. 1867. óta újra, de ezüst forintosainkat teljes értékben a külföld nem veszi el. 1899. január 26-án 79·63 krért, 1900. április 27-én már 91·92 krajczáron forgott.

Az ásatások igazolják, hogy a magyar nagyon kedvelte az ezüstöt ékszernek is: ma azonban a népnek csak a legalsó rétege szereti gyürünek, fülbevalónak; a czigányok pedig hívek maradtak a nagy ezüstgombokhoz.

II. Endre királyunk leánya Erzsébet, midőn Thüringia herczegéhez nőül ment, atyjától ajándékba ezüst bölcsőt és ezüst fürdőkádat kapott.

Monda szerint a Margitszigeten elásott királyi kincsek között ott van IV. Béla király leánya, Margit apáczafejedelemnő ezüst harangja és megcsendül éjfélenként.

Zárában szent Simeon ezüst szarkofagja 2 m. hosszú 80 cm. széles, 60 cm, magas; azt a főtemplom részére Nagy Lajos magyar király és neje csináltatták; belekerült 177 ezer zecchinoba.

Az akkori ezüst-árak mellett óriási értéket képviseltek ezek, hacsak vörösek nem voltak az anyagukba kevert rézről, mint az akkori pénzek közül sok. Rá is szólt 1370-ben a törvény a szepesi ötvösökre, hogy egy márka ezüsthöz egy lat réznél többet keverniök nem szabad.

Mutogatják a raguzai székesegyház kincsei között azt a hatalmas ezüst tálczát és billikomot, a melyeket Matteo Timoteo érsek a végből készíttetett, hogy ajándékúl Mátyás királynak küldje, — de minthogy az érsek meghalt az ajándékmű elkészülte előtt, Raguzában maradt a magyar király számára szánt két ezüst edény s most templomi szolgálatot teljesít.

Mátyás király második menyegzője ünnepén a királyi asztal előtt 3 mázsa súlyú ezüst szökőkút lövelte szét vizét, mellette 5 ezüst kenyérkosár állott, a mennyezetről 2 ezüst hordó függött alá, belőlök négyféle italt lehetett csapolni.

Bakocz Tamás esztergomi érsek Rómában, mikor magát ott pápának óhajtotta megválasztatni, ezüstre vasaltatta kocsija kerekeit, — de szándékosan oly lazán, hogy a mint Róma útczáin végig robogott, folyton hullott s a kincs-éhes római nép eszeveszetten kapkodta föl a szétszóródó czüst forgácsot. És noha azzal is fönnen dicsekedett a magyar kardinális, hogy annyi az ezüstje, a mennyit 2 év alatt pénzzé verni nem birna 200 pénzverő: még sem lett Bakotzból római pápa.

Bebek Ferencz magyar főúr a mohácsi csata (1526.) után 100 rablott harangot veretett föl ezüst pénznek; vagy a harangokban volt sok a nemesfém, vagy a pénzbe jutott nagyon kevés ezüst.

A segesvári kaputorony műórájában egykor a 12 apostol életnagyságú ezüst szobrai jelentek meg határozott időközönként; Makó György azonban 1601-ben bevette csellel a várost s a 12 apostolt elrabolta, — ezeket az úgynevezett baba-apostolok pótolták utóbb.

Báthory István magyar főúr és országbíró († 1605) kiválóan az ezüstfémet kedvelte; azzal lepték meg őt tisztelői a menyegzője alkalmával, de azzal viszonozta neki még az udvar is, meg Mátyás főherczeg a hasznos szolgálatokat. Felesége ezüst hozományát azonban kevesletve, „kivel czüst marhában, úgymond, csak imezt amazt adtak."

Szécsi Máriának Murányvár asszonyának annyi volt az asztali ezüstneműje, hogy hézagütés nélkül zálogosíthatott el belőle 40,000 frt értékig.

Thurzó György minden kiházasított leányának 12—15 ezer frtot érő ezüstneműt adott és mégis maradt a kincstárában 2000 márkányi.

Apor István bárónak a XVII. században, a hogy Apor Péter írja, „mindennap rendszerint kijáró ezüst tála 48 volt s ugyanannyi ezüst tányéra; azok pedig olyan vastagok voltak, mint az öntálak és tányérok. Ezüstből való borhűtője volt nagy öreg, egy 6 esztendős gyermeket megfereszthettek volna benne; kívül belül egy tenyérnyiig aranyos volt, melyet is Bécsből 3000 német forinttal hozatott volt."

Lipót király 1678. április 21-én a következő ezüstneműeket küldötte ajándékúl Konstantinápolyba a szultánnak: Nagy ezüst szökőkút, mely 3 delfin meg 3 sasfejen át nyomta föl a vizet, ezüst fámértéke 3000 frt volt. Asztaldisz ezüst edényekkel 4413 frt értékben. Vert művű függő ezüst óra 1196 frt értékben. A nagyvezérnek adott ezüstneműek értéke 2939 frtra rúgott, a favorit-szultána részére küldött ezüst csecsebecsék 1457 frtba kerültek. Ez a 13,005 frt értékű ezüstnemű a mai alacsony árakhoz arányítva is rengeteg kincset képviselt akkor.

Leírja Apor Péter, mikép tartotta meg Bánffy György a leánya lakodalmát 1702-ben. A 10 pohárszék közül 9 ezüstedényekkel volt terhelve, a „tiszta fehér ezüst serlegek egy-egy vedresek, hogy mikor tele töltötték borral s beadták a vendégeknek, két legény fogta s úgy tette be az asztalhoz". Végül azt mondja: „Erdélyi magyar, székely, szász három natió, az ki még tartod az eleidről rád maradott ezüst pohárt, kupát s kannát, mikor ezeket megnézed, mit gondolsz, miért csináltatták volt ezeket a ti eleitek? bizony nem más okból, hanem ha elejtették, annak a cserepe is jó volt; ha hirtelen megszűkültek pénzből, zálogba vetették, kiváltották; és így az, kinek ezüst portékája volt, volt annak pénze".

I. Rákóczy Ferenczneк amaz úri kis passziója, hogy Stahremberget vasra veretте, sokba került, mert Munkács várából csak ezüstöt szállítottak el 14 mázsát, hogy Ferencz úr feje váltsága kiteljék. (Századok 1893. 32.)

Mikor 1808-ban Ujfalussy Gábriella grófnő a Pál-féle kastélyt jobbágyaival ostrom alá vette, a benszorúlt urak egyéb fém hiányában ezüst tálakból öntött golyókkal lövöldöztek a vívókra. Ugyanaz a grófnő a divék-ujfalusi kripta ezüst koporsóit Körmöczbányán vert ezüstpénzen váltotta be.

A váczi székesegyház nagy oltára 13 ezüst gyertyatartóját, a

melyek egyenként többet nyomtak egy mázsánál, beolvasztották a franczia háborúk költségeinek födözetére s most ezüstözött vörösréz gyertyatartók pótolják azokat 1809 óta.

Illésházy István 1830-ban Lykava vár tulajdonosa oly gazdag volt, hogy ezüstjét 80 darab tégla-alakba verette ki s úgy tette le kincstárába.

A szekeresek, kik 1848 előtt a selmecz- és körmöczbányai ezüstöt fuvarozták, olykor 16 lovat tartottak e czélra és midőn vállalatukból kiöregedtek, az volt a szokásuk, hogy gyermekeik számára emlékül Pesten tányér nagyságú ezüst tallért verettek, a melyen ekhós szekerök ábrázolata alatt a nevök is olvasható volt.

Békezálog volt a fejedelmi ajándék, melylyel a magyar király a német császárt lepte meg abból az alkalomból, hogy a német testőr dragonyos ezred a magyar király nevét 75 év óta viselte 1889-ben. A nagyszerű asztaldísznek mind a 9 darabján 1814. október 14. és 1889. október 14. van vésve. A nagy jardinière egy méter hosszú, a másik kettő sem sokkal rövidebb, gyönyörű művű a csemegéstál, a két kandelaber 80 cm. magas. Kiváltképen a domborműveik teszik azokat egészen igazi fejedelmi ajándékká.

Valeria magyar királyi herczegnő menyegzőjekor 1896. június 31-én az atyja remekművű virágtartót adott, vert és öntött ezüstből 18 kilogr. súlylyal, 10,000 frt értékben. Budapesten készült a magyar ötvösség eme remeke, 1891-ben pedig az orosz czárnak ezüst menyegzője alkalmából küldött királyunk ajándékba 24 személyre való pompás asztali készletet, 300 darabból állót.

Találni hazánkban sokszor váratlanúl ezüst kincset elásva ott, a hol czéltudatosan senki nem kereste, csak a véletlen rábukkanás után szelesedtek meg a többet találni akarók, a milyen volt az a tiszta ezüstből öntött szép Merkur-szobor is, melyet az ó-budai Dunaágban nem épen rég leltek. Kár, hogy az az érdekes római régiség észrevétlenül külföldre került.

Torontálban a keresztúri pusztán 1877-ben 6 darab orientális stílű ezüsttálat leltek, a melyekhez hasonló addig a nemzeti múzeumban nem volt.

Bajna esztergomvármegyei községben 1887. júliusban több ezer régi ezüst pénz került fölszínre, egy részök a nemzeti múzeumba, másik a primási kincstárba került.

Alsó-Fegyvernek hontvármegyei község határában akkortájt 300 darab XVI. századbeli ezüst tallért vetett föl az eke.

Paczolajon Nyitravármegyében 1889. július végén harmadfél

ezer darab ezüst pénzt találtak a földben, Bethlen Gábor korából való erdélyi, osztrák és svéd eredetűeket.

Bakony-Nánán 1890. augusztusban egy erdei patak medréből 400 darab XVI. századbeli ezüst pénz került szemre.

Az Alduna medrében a Vaskapú sziklái között egész láda ezüstöt találtak 1891. novemberben a robbantó szerekkel dolgozó munkások; Szent-György tallérok, meg I. Lipót korabeli pénz volt az, mit Orsovára szállítottak. A szerb hatóságok követelték is maguknak a leletet, mert mint mondták, a Duna meder ama szakasza Szerbiához tartozik.

Kecskeméten is elég gyakorta találni hol a városban, hol a határ területen ásás közben ezüst pénzt. Vannak közöttük régiek, mint az a hatodfél száz darab apró, melyek a régi városház bontásakor 1894-ben kerültek elő az udvar talajából és eredetük arra vall, hogy a salzburgi érsekség XIII. századbeli pénzei. A mit azontúl lelnek, jobbadán XVII. századbeliek, és úgy látszik akkor törekedtek őket a birtokosaik elrejteni, mikor Buda visszavétele (1686) után a török-kurucz-labancz hadak egymás ellen való fenekedése idején a békés polgár az anyaföld őrizetére akarta megtakarított vagyonát bízni.

Nevezetes, hogy a találó munkás sok esetben siet a lelt darabokat lenyelni, hogy magával vihesse s nem gondol vele, hogy a rézzel kevert s azért rézrozsdával (patinával) elégszer bevont ezüst érmek ugyancsak okozhatnak hascsikarást, — holott a lenyelhető vékony ezüst pénznek fémértéke sokszor $^1/_2$ koronát sem tesz, de az együgyű munkás azt hiszi, még az unokája is boldog lesz vele, ha ő a leletet elsikkasztja.

Van is hazánkban sok ezüst, de azért a Békés-Megyer fölött Pestvármegyében emelkedő Ezüsthegy-től messze maradt az a nemes fém; hasonló az eset a vasvármegyei Ezüsthegygyel, mely Martinya mellett vagy 400 méter magasra mereszkedik.

Magyarországon az ezüst forgalma millió forintokban:

	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
behozatal	6·99	3·06	2·65	2·27	5·17
kivitel	7.58	1·46	2·62	0·05	1·79

Nagy fényűzés számba ment hajdan az ezüstszerek, edények használata. Rá is szól a kis nemességre Apor Péter, midőn azt mondja, a mely úr ezüst tálból kivánja enni a rántottát, megárt az neki. Ma az ezüstfém olcsó a régi árakhoz képest.

Hanusz István.

Budapest, 1904. XXIV. évfolyam 346. szám. Csütörtök, december 15.

BUDAPESTI HIRLAP

Megjelenik mindennap, hétfőn és ünnep után való napon is. Előfizetési árak: Egész évre 28 kor., félévre 14 kor., negyedévre 7 kor., egy hónapra 2 kor. 40 fil. Egyes szám ára helyben 8 fil., vidéken 10 fil. Telefon: szerk. 54—63, kiadóh. 55—95, igazg. 55—83.

Főszerkesztő és laptulajdonos: Rákosi Jenő.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII. ker., Rökk Szilárd-utca 4. sz. Előfizetés- és hirdetés-főnök: Ugyanez ház Józsefkörút 5. sz. a. oldalán. Apró hirdetések ára: Egy szó 5 fil., vastagabb betűvel 10 fil. Hirdetések milliméter számítással, díjszabás szerint.

VIDÉK.

Egy hanyatló város.

Selmecbánya, december.

Az a város, mely egykor a gazdagság aranyos fészke volt, mely nem egy izben segitette ki magyar királyainkat pénzszükségletükben; az a város, mely termelt aranyával, de főképpen ezüstjével első helyen állott a magyar városok között: most szomoru képét nyujtja a gyorsan változó idők rosszra fordultának.

Selmecbányáról van szó.

Talán nincsen város ez országban, mely gazdaságilag oly csekély fejlődési fokot tudna fölmutatni, mint Selmecbánya. Sőt, a mennyire fejlődött kulturális tekintetekben, annyira aláhanyatlott gazdasági állapotában.

Szóval, az egykor virágzó, gazdag bányaváros, hanyatló, mindinkább elszegényedő várossá lőn.

Gazdasági süllyedésének a főoka az, hogy ős bányaipara kimerült, hogy a föld titokzatos mélysége nem adja többé oly nagy mennyiségben a nemes ércet, mint valaha. Ilyen körülmények között tehát a bányászat helyett más gazdasági forrásokat kellene föltárnia.

Ámde éppen az a legsajnálatosabb, hogy ilyen források Selmecbányán nincsenek.

Erdő-, mezőgazdasága igen csekély, alig számbavehető, a bányászat nagyarányu hanyatlásával egykor virágzó ipara és kereskedelme is hanyatlik, a vasuti főhálózattól való félrefekvése folytán forgalma alig van, stb. Csakis a bányamüvelés, mely a XVII. századig kizárólag magánosok, jelenleg azonban egyetlen egy bányatársulat kivételével az állam kezében van, lehetne gazdasági föllendülésének ujabb forrásává; ha hogy ez a bányamüvelés az eddiginél nagyobb haszonnal járna.

Erre azonban kevés kilátás van.

Éppen ez idő szerint járt itt egy a kormány által kiküldött háromtagu bizottság: Grillusz, Baumerth

és Nikl bányatanácsosok, hogy alaposan megvizsgálva a selmeci bányamivelést, véleményt adjon arról, vajjon érdemes-e ezt a bányamivelést a mostani arányokban folytatni, vagy sem és mily intézkedések volnának megteendők, hogy e bányamüvelés csekélyebb kiadásokkal legyen folytatható és főképpen, hogy remélhető-e a mostaninál nagyobb bányaáldás.

A kiküldött komisszió alaposan megvizsgált mindent, de hogy mily előterjesztést fog tenni a kormánynak, még nem tudjuk.

Az azonban bizonyos, hogy ha a kincstár e város létfönntartó ősiparágnak további üzését abbanhagyná, vagy csak tetemesen csökkentené, akkor sok ezer ember kenyér nélkül maradt, ki kell vándorolnia, vagy elpusztulnia. És e pusztulással egy nagy, hazafias missziót teljesitő régi városnak is el kell vesznie.

Hogy e város hazafias missziót teljesitett és teljesit még most is, nem kell bizonyitgatnom. Elég, ha fölhozom, hogy a felvidéki nagyobb városok közül a magyarosodás terén egy sem tud oly általános szép eredményt fölmutatni, mint Selmecbánya, a mely immár *magyar* város.

A magyar államnak tehát érdekében áll kiválóan nemzeti okokból is e várost nemcsak létezésében biztositani, hanem fejlődését is elömozditani.

Ámde általános nemzetgazdasági szempontokból sem hagyhatja az állam a bányamüvelést itt egyszerre, sőt lassudan sem abba; mert hiszen sok ezer ember itt keresi kenyerét, ez a sok ezer ember ismét módot nyujt sok száz iparos, kereskedő stb. létezéséhez... és ezek mind fizetik az államadót és viselik az állami terheket és kötelességeket.

Ha az állam tehát e bányamüvelésre direkte rá is fizet, sőt tetemes összeget fizet rá, mégis indirekt uton ez — ha nem is teljesen — kipótlódik.

E valóban fontos, nagy kérdésnél az államnak, a kormánynak nem szabad a kicsinyes finánc-, hanem szélesebb látókörü nagy nemzeti és nemzetgazdasági politikát követnie.

Még két dolog volna, a mely e szomoru állapotba jutott városon sokat segitene és fejlődésének nagy lendületet adhatna. E két dolog: hogy Selmecbánya a nagy vasuti hálózatba bevonassék és hogy a városnak, mint egykor Fejérváry báró megigérte, katonaság adassék.

A vasuti kérdés egy kis jóakarat mellett könnyen volna megoldható; mert nem kellene egyéb, mint hogy a Garamberzence—Selmec közti keskenyvágányu vasut szélesvágányuvá és az ipoly-völgyi vasut Némettitől Selmecig kiépittessék.

Ez pedig tisztán a kormánytól függ, miként a katonaság kérdése is.

Ne csodálkozzunk tehát azon, hogy e szorongatott helyzetbe jutott város megmentését a kormánytól várja, melynek jóakaratától függ, hogy ily körülmények között minden kormányt tüskön-bokron keresztül követ és hogy minden uj kormányférfiutól reméli a segitséget, mely eddig késett és tartok tőle, addig fog késni, a mig késő lesz.

Sz. R. E.

ÉLET

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HETILAP

SZERKESZTI

ANDOR JÓZSEF

II. ÉVFOLYAM * I. KÖTET

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1910.

AZ ELTÉVEDT PRIVILÉGIUM. Irta: Tarczai György.

Emberemlékezet óta nem szállott akkora áldás bányára, mint abban az esztendőben Hodruson és Finsterort turóban. Hodrus már háromszáz év óta Selmeczbánya külvárosa volt (ma is az, jóllehet a két mértföldnyire eső várossal csak néhány beomlott tárna s egy igen meredek szekérút köti össze). Bányáit kisebb-nagyobb társaságokba verődő bányászok a maguk szakállára mívelték.

Fát, vízemelő masinákat Selmeczbánya városa adott nekik, pénzt is onnan kaptak, amikor a bányáik mívelése közben útjokat állotta valami akadály, amelynek legyőzése sok költséggel járt. Templomaikat, iskolájukat a selmeczbányaiak építették, azok urai biráskodtak fölöttük, selmeczi darabontok őrködtek a népes várossá növekedett telepen, hogy a bányászok vagyonának s erkölcseinek hija ne essék.

A bányák jövedelmének egy részét ugyan szintén Selmecz vitte el, de mindig maradt annyiuk, hogy bőséges időkben bőségben élhettek; valahányszor pedig a bányákban megcsappant az áldás, a város mindig hűségesen hárította el segítségével Hodrusról az inséget.

Hogy azonban Fehérbánya (a mai Bélabánya) most hat éve elszakadt Selmecztől s Mátyás király jóvoltából szabad királyi bányaváros lett, a hodrusiak sem érezték magukat többé jól jobbágy sorban. S hogy bányáik, igaz, hogy a selmecziek segítségével, mindinkább fölvirultak, szüntelenül azon törték fejüket, mint követhetnék a fehérbányaiak példáját.

A Finsterort túróban megütött s aranyban rendkívül dús ércréteg hirére valóságos forrongás támadt Hodrusbányán. A tárnák és aknák vájása ennek irányában az egész hegyhát hosszában lázas igyekezettel folyt.

— Száz évig sem merül ki az újonmegütött ércköz! — hiresztelték mindenfelé a tapasztaltabb bányászok.

— Öt évig sem leszünk már Selmeczbánya jobbágyai! — rebesgették a fiatalabbak.

S esténként az «Aranyszarvas» nagy szobájában lázas disputák folytak le arról, mint kellene megkörnyékezni a királyt úgy, hogy a selmecznek sejtelmük se lehessen arról, hogy miben törik fejüket.

— Állítsunk száz embert fekete seregébe! — vélték egyesek s a fiatalabb bányászok, akiknek életerejét még nem őrölte meg a fárasztó földalatti munka, mind készséggel csaptak volna föl katonáknak, szülőhelyük becsületéért, a városi privilégium kedvéért.

Mások szinarany koloncot, legalább is ezer aranysúlyút akartak Beatrix királynénak küldeni, hogy óhajtásukat pártolja. Voltak még bolondabb tervek is.

Antoniusz páter, a hodrusiak plébánosa, akit Selmeczbánya városa választott meg s küldte ide, aki azonban szintén hodrusi bányamester fia volt, hiába csillapította hiveit. Az Aranyszarvasban esténként nőttön-nőtt a disputálás zaja, hébe-hóba össze is verekedtek. Végül aztán, amikor már látták, hogy sehogysem tudnak megegyezni, Puhenpelz Jánost hivták meg Hodrusra tanácsadás okáért, akinek segítségével a fehérbányaiak is privilégiumhoz jutottak s aki tavaly még az új szabad királyi város főbirája volt.

Pompás tavaszi vasárnap volt. A Hodrus fölött terpeszkedő Blaumond lapos ormát már kora délután szinültig ellepték a bányászok ezrei s fürkészve vizsgálták egymást, nem tévedt-e közéjük idegen, főleg azonban álköntösbe bújt selmeczi darabont. S hogy tiszta volt a levegő s a hegy oldalába is őrszemeket állítottak föl, néhány meglett bányász segítségével a hegytetőn kiálló sziklára kapaszkodott a fehérbányaiak jeles embere.

Puhenpelz János javakorában levő tagbaszakadt

1810-iki gúnykép a divatos női kalapokról.

férfi volt, jólléttől sugárzó gömbölyű arccal, magyaros szakállal. Hasonló szabású ruhája remekül illett alakjára, jóllehet egy kissé pocakos volt. Ha nem is ő vivja vala ki Fehérbánya privilégiumát, a hodrusiak vakon esküdtek volna rá, oly bizalomgerjesztő volt egész mivolta s oly meggyőző öblösen csengő hangja.

— Késő vénségtekig túrjátok a földet lenn a mélységben ti hodrusiak! — imigyen harsogtatta. — S munkátok gyümölcsét lefölözi az idegen város! Idegenek gyámkodnak minden lépéstek fölött! Idegen birátok! Idegenek küldik nyakatokra lelki pásztorotokat. Vajha ki ösmeri Hodrus bánya nevét? Az arany és ezüst javát itt bányásszák! S mégis pusztán Selmeczre áraszt fényt a kincs, amit verejtékes munkával ti varázsoltok föl a föld méhéből.

— Úgy bizony! — hangzott föl erre egy érzéssel a hodrusiak ajkán a szó s amikor Puhenpelz vérben forgó szemekkel és egyre mennydörgőbb hangon folytatta a lázitást, valamennyiök szive megtelt gyülölettel a selmecziek iránt. Ezek még csak centumvirt sem választottak eddig soraikból, nemhogy szenátort, holot-

A pusztuló Tabán. *Az Elet felvétele.*

tan ha a bányamívelés továbbra is így virágzik, maholnap számukkal is meghaladják az idegen város lakosainak számát.

— Azért hát, akinek kedves e szépséges völgy, ahol született — így fejezte be Puhenpelz beszédét — a kinek kedvesek ezek a hegyek, amelyek méhében ifjúsága óta dolgozik, minden becsületes hodrusi szánja rá magát az áldozatra, amellyel a privilégium megszerzése jár. A szabadság legfőbb kincs e földön s megér minden áldozatot. Válasszatok hát arra alkalmas embert s küldjétek föl a király úr udvarába. Kellő argumentálás esetén ép oly biztos lesz a siker, mint a fehérbányaiaké volt.

Természetes, hogy amire a beszéd nyomában fölhangzó háborgás elhalt, Puhenpelzet választották meg követüknek s hogy hazatértek, nem volt valamirevaló bányász, aki nem markolt volna jó mélyen ládájába, ahol megtakarított pénzét, aranyát és ezüstjét tartogatta. Puhenpelz virágnyelven valamennyi hodrusinak jól a szájába rágta, hogy Budán, a királyi várban, ez. az argumentum nyom legtöbbet a latban, az arany és ezüst csengő hangjára tárul föl leggyorsabban minden ajtó.

o oo o

Négy év telt el azóta. A privilégiumnak még mindig se hire se hamva nem volt. A hodrusiak már alig győzték pénzzel Puhenpelzet, aki azóta szakadatlanul ott lebzselt Budavárában, lesve a kedvező alkalmat, hogy Mátyás királyt megkörnyékezze. A fehérbányaiak volt főbirája vigan élte világát, csak a hodrusiak nyakára járó követsége zavarta meg hébe-hóba kedvét. Ám mindig pompásan tudta őket megnyugtatni azzal, hogy sorra vezette őket a nagyobbnál nagyobb urakhoz, akiket már régtől fogva ösmert s a kik szivesen fogadták társaságukba, mert azonfelül, hogy tetőtől talpig úrnak látszott, mindenféle léha időtöltésben valósággal ezermester volt. Legutóbb aztán a királyi kancelláriába is elvitte a privilégiumot sürgető hodrusi bányászok követeit. Itt, mint mindenkit, ezeket is minden jóval biztatták S a hodrusiak reménysége nem is fogyatkozott volna meg, ha közben Bécsben meg nem hal Mátyás király.

— Oda most már a mi igazságunk is! — rebesgették a jámbor bányászok s amire alig pár hét mulva Puhenpelz ismét száz aranyat kért tőlük, levelére nem is válaszoltak többé.

Két hét mulva újabb levelet kaptak. Most már ezer aranyat kért, a királyi kincstár számára. Ez immár biztosra igért privilégiumért. Akkor már ott is tudták, hogy II. Ulászló király uralkodása óta a kincstár üres s a finsterorti aranybánya virágjában volt. Alig pár nap alatt összehozták az ezer aranyat, sőt meg is szerezték százzal Puhenpelz számára s kellő óvatossággal három tagú deputáció vitte el Budára az akkoriban vajmi tekintélyes summát.

Hodruson lázas reménykedéssel várták a privilégium kiadásának hirét. Napok multak, hetek multak. Végre az egyik követ mégis csak visszatért azzal a hirrel, hogy megvan a privilégium, ő is ott volt, amikor a király, a követség élén Puhenpelzet fogadta s II. Ulászló a kérés meghallgatása után ráhagyta: «dobzse!...»

A selmeczi darabontok szerfölött elcsodálkoztak azon, amikor egy szép őszi vasárnap arra ébredtek, hogy Hodrusbánya valamennyi házán lobogó leng, holott sem búcsu, sem bányászok sokadalmának napja nem volt. A piacon már korán reggel eleven volt az élet. A környékbeli hegyek ormait fiatal bányászok szállották meg lesve, hogy mikor tünik föl a négylovas kocsi, amelyet Újbányára küldtek Puhenpelz elébe, aki a város privilégiumát hozza. A muzsikus bányászok már ott sorakoztak az «Aranyszarvas» előtt, amelynek ablakos erkélyéről fogják kihirdetni a királyi szabadalomlevelet, amelynek erejénél fogva Hodrusbánya a hét szabad királyi várossal egy rangba lép, szabadon választja főbiráját, plébánosát s adót többé a királyon, illetve. mert a többi bányavároshoz hasonlóan a királyné városa lesz, a fejedelemasszonyon kívül senki fiának nem fizet.

— Pereat Schemnitz! — kiabálták itt is ott is a piacon s a selmeczi darabontok nem tudták megérteni, miféle ördög bújt a jámbor hodrusiakba, hogy még az ökölnyi gyerekek is nyelvüket öltögetik reájuk. Mivel azonban kevesen voltak, jobbnak látták, lassan elsompolyogni s még a plébános védelmére sem sietett egyikük sem, amikor ez az öregmise után haza tért és hivei lehurrogták, mert a privilégium dolgában nem értett egyet nyájával.

Végre a város egyik vége felől tompa moraj hangzik föl, de nem az alvég felől, ahonnan a hodrusiak a privilégiumot hozó követséget várták, hanem az ellenkező oldalról. A tömeg mindazonáltal tomboló lelkesedéssel fordul arrafelé.

S amire a négylovas hintó a piac közepére ér, a tengernyi nép óriási gyűrűt formálva állja körül s szinte visszafojtott lélekzettel lesi a kiálló követséget. A kocsi ajtaja azonban csak nem nyilik ki. Végül egy öreg bányász fölrántja az ajtót; nyomban erre azonban hörgő ordítással visszatántorodik.

A hodrusi két követ s közbül Puhenpelz János ott ült szorosan egymás mellett a hátulsó ülésen — holtan. Mind a háromnak nyakáról kötél lógott alá s a mellére tüzött cédulán ez a fölirat volt: Igy jár minden lázadó.

A selmecziek neszét vették, hogy a hodrusi jobbágyaik miben sántikálnak s alig hogy Puhenpelz Újbányára érkezett, városi őrségük is ott termett s követtársaival együtt elfogta és még az éjjel az elébe küldött kocsin Selmeczbányára hurcolta. Itt még mielőtt a főbiró ítéletet hozhatott volna, a földühödt polgárság támadt rá. II. Ulaszló pecsétes levelét elragadták tőle s nyomban elégették, őt magát a két hodrusival együtt a legközelebbi fáklyatartó vasra akasztották.

Hodrusbányára csak másnap virradt az itélet napja. A lázadók főcinkosainak házát lerombolták, bányáikat elkobozták. A számüzöttek fűhöz, fához szaladtak, hogy igazságukat megkeressék. Beatrix királyné azonban Selmeczbánya javára döntött, amikor erre II. Ulászlóhoz föllebeztek, a selmecziek Mátyás király törvényére hivatkoztak. Ez a szabad királyi bányavárosok számát minden időre hétre szabja meg. S amikor ékes szavú nótáriusuk, Stecle Boldizsár a királyi tárnokmester előtt kijelentette, hogy a király ily formán csak tévedésből írhatta alá a hodrusiak privilégiumát, ez maga is a selmecziek javára döntött.

Hodrusbányát örök időre Selmecz külvárosának, lakosait pedig a város jobbágyainak jelentette ki. Az itéletre, mivel közben a selmecziek sem Beatrix királynéval, sem a királyi kincstárral szemben nem fukarkodtak a drága ajándékokkal, II. Ulászló király is ráhagyta:

— Dobzse!

Nyolcadik évfolyam 175 szám **Ára 2000 korona** Csütörtök, 1926. évi augusztus 5

MAGYAR JÖVŐ

Előfizetési ár egy hónapra 40.000 K. Munkások, köz- és magánalkalmazottaknak egy hónapra 32.000 K. — Egyes szám ára ugy helyben, mint vidéken minden nap 2000 K.

Felelős szerkesztő: HUBAY KÁLMÁN

Szerkesztőség, kiadóhivatal és nyomda Miskolc, Hunyadi-utca 21. szám. Telefonok: Felelős szerkesztő: 865. Szerkesztőség 646. és 882. Kiadóhivatal 184. Nyomdairoda 882.

A régi selmeciek Diósgyőr-Majláthon julius végén egyakarattal megalapitották Selmecbánya Szimbolikus Várost

Egy város, ahol a városi dobos is diplomás ur — Pályázatot hirdetnek a még üres tisztségekre s azután megkezdik a jó magyar munkát

Miskolc, augusztus 4

Selmecbánya a régi békés időkben különös illatu, nevezetes virág volt Nagymagyarország termékeny földjén. Valami romantikus levegő lengette körül, aki csak hirből ismerte, vágyódott személyes ismeretségbe lépni speciális életével, érdekes szokásaival, önérzetes és derüs, zárt egységben élő polgári társadalmával. S aki már megismerte, ugy emlékezett rá mindig, mint életének egyik legszinesebb élményére.

Ez az idrgen ajku felvidéki város a maga örök fiatalságával, lelkességével, ideálizmusával csodálatosképpen a magyarság legerősebb bástyái közé tartozott. Friss, eleven alkotóerő lakozott ódon falai közt, amely sok-sok értéket adott a magyar kulturának és fanatikus nemzeti szellem hatotta át minden életmegnyilvánulásában.

Ezt az alkotó kulturszellemet s ezt az erős nemzeti érzést a régi Selmec szellemi felfrissztásával megrögziteni itt Csonkamagyarországon: ilyen kedves és nemes célt tüzött maga elé egy uj rendkivüli alakulás: *Selmecbánya szimbolikus város.*

Julius utolsóelőtti szombatján, 24-én délután jöttek össze *Diósgyőr-Majláthon* a régi selmeciek, az oreg *Alma Mater* volt diákjai, hogy itt a magyarnak maradt földön várost alapitsanak. Uj Selmecet a régi helyébe. Nincs az alapitáshoz földjük, nincs téglájuk, csak magyar lelkük, magyar lelkesedésük és magyar vágyódásuk van. Ezekből a gránitkövekből akarják ők felépiteni a lelkekben az uj Selmecet, hogy mindenki, aki az ősi városból elkerült, érezze, hogy Selmecbánya most is magyar és mindig is magyar lesz, mert a régi selmeciek azt akarják.

Selmecbánya szimbolikus város vezetősége egyelőre kulturális téren akarja közelebb hozni egymáshoz a volt selmecieket. Előadások rendezésével, minden szép, jó és magyar törekvés támogatásával kivánja megerősiteni a magyarságban a megszállt Felvidékkel érzett kapcsolatot s belerögziteni tagjai, a szimbolikus város polgárai szivébe, hogy *itt, Borsodban és a Csonkaország minden vidékén ők csak vendégek, az ő hazájuk ott van Selmecen.*

Az alakuló gyülést *Diósgyőr-Majláthon,* az erdészotthonban tartották meg. *Kövess* János erdőtanácsos ismertette az uj alakulás célját, az alapszabálytervezetet, majd megválasztották e szimbolikus város tisztikarát. Főispán lett *Zsoldos* István gyárfőnök, főpolgármester *Osterlamm* Ernő miniszteri tanácsos, erdőigazgató, polgármester *Longauer* Géza vasgyári főfelügyelő, országgyülési képviselő *Pfeiffer* Gyula miniszteri tanácsos, városi főjegyző *Kövess* János erdőtanácsos, városi erdőmester *Hankó* Pál vasgyári főfelügyelő, városi főpénztáros *Radó* Gábor főerdőmérnök, városi főkapitány *Russay* Géza rendőrtanácsos, városi kapitány vitéz *Bertóthy* Dezső rendőrfogalmazó, bányakapitány *Haszár* Pál főerdőtanácsos, állomásfőnök *Nagy* Zoltán főerdőmérnök, városi főügyész *Sztacha* Gusztáv vasgyári főfelügyelő, tüzoltóparancsnok *Pfaff* Gusztáv vasgyári főfelügyelő, gyógyszerész *Éles* Géza diósgyőri gyógyszerész, tanfelügyelő *Haszár* Károly polgári iskolai igazgató, városi főbakter *Maróthy* Emil főerdőmérnök, városi dobos *Braxatoris* Oszkár, kántor és tanitó *Kolba* Róbert papirgyáros. Még sörgyárost is választottak *Mattyasovszky* Jenő erdőtanácsos személyében.

A többi állást pályázat utján tölti be a város vezetősége, amely még egy kedves és ránk nézve megtisztelő indítványt is elfogadott: a szombolikus város hivatalos lapjává választotta a *Magyar Jövőt.* Mikor megköszönjük a kitüntető bizalmat, egy óhajtásunkat máris leszögezzük: adja Isten, hogy minél hamarébb riportot irhassunk arról, hogy Selmecbánya nemcsak szimbolikusan, de immár tényleges is magyar.

Két Paramount-vigjáték:

A válópörös hölgy

VAJDA ERNŐ világhirü vigjátéka

BÚVÁR

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

ALAPÍTOTTA

LAMBRECHT KÁLMÁN

SZERKESZTI

Dr CAVALLIER JÓZSEF

MÁSODIK ÉVFOLYAM

ELSŐ FÉLÉV

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

1936

MIKOVINY SÁMUEL SELMECI TANÁRKODÁSA

Írta FALLER JENŐ

Bányászati szakoktatásunk kezdetének bicentenáriuma alkalmából a *Búvár* 1935 júliusi számában *Tárczy Hornoch Antal* egyetemi tanár röviden beszámolt az 1919 óta Sopronban székelő s napjainkban egyetemi rangra emelt kétszáz éves selmeci bányaiskola multjáról s néhány sorban megemlékezett annak első tanáráról *Mikoviny Sámuel*ről is. Ezzel kapcsolatban, gondolom, nem teszek rossz szolgálatot, ha Mikovinynek, a 18. század egyik legnagyobb magyar technikusának selmeci tanárkodásáról bővebben irok, máresak azért is, hogy az ősi iskola története ezzel is gazdagabban rajzolódjék elénk.

A bécsi udvari kamara 1735. június 22-én kelt rendeletével az az évben életrehívott selmeci bányatisztképző iskola vezető tanárává Mikoviny Sámuelt nevezte ki, akinek müködéséről ezen az egy adaton kívül hosszú ideig vajmi keveset tudtunk s életrajzát is csak a legújabb időben sikerült némileg tisztáznom, «*Adatok Mikoviny Sámuel udvari-kamarai mérnök és épitész életéhez*» cimü munkámban (l. Térképészeti Közlöny. 1932. I. köt. 4. f.), amelyben azonban nem térhettem ki tanári müködésére, bányamérnöki alkotásaira s ama hervadhatatlan érdemeire, melyek a selmeci arany-ezüst bányászat fölvirágoztatása terén tették örökéletüvé nevét.

Mikoviny Sámuel 1735-ben, 35 éves korába már mint európai nevü technikus került Selmecre. Nagy alkotások álltak már ekkor a szász-jénai hercegség volt udvari térképésze mögött, ki fiatalon beutazta csaknem egész Európát s huszonhét éves korában *gróf Eszterházy Ferenc* meghivására elkészitette a *tatai* gyönyörü *Nagy-tó* gátját s szabályozta a város bonyolult vízrendszerét. Országos mérései különben már ekkor ismertté tették nevét, levelezésben állt korának nagynevü tudósaival s mikor *III. Károly* elhatározta Magyarország történelmi földrajzának, a *Notitia Hungariae Novae Historica-Geographica Bél Mátyás* által való megirását, a nagy mühöz szükséges megyei térképek elkészitésével a helytartótanács útján Mikoviny Sámuelt bizta meg s utasította a megyéket, hogy minden tekintetben álljanak rendelkezésére. A fiatal tanár *báró Sternbach Antal József* selmeci főbányagróf meghivására, mint szakértő, már előzőleg is többször megfordult a nagymultú bányavárosban. Érdemeinek elismeréséül a *Berlini Tudományos Társaság* (a későbbi porosz akadémia) is ez évben választotta tagjává.

A Kamara idézett rendelete szerint Mikoviny, mint vezető tanár a «*mathematica*» néven összefoglalt elméleti, előkészitő tantárgyakat adta elő, 600 frt. évi fizetésért. A hallgatók elméleti oktatását a hat téli hónapban Mikoviny egyedül látta el s az előkészitő tárgyak elvégzése után ő minősitette őket, hogy a tanulóknak elsősorban mely tudományághoz van hajlamuk és tehetségük, miután a további gyakorlati kiképzést már annak megfelelően megkapták. Előadásainak befejeztével hallgatóival tanulmányútra ment, ha másirányú elfoglaltsága nem gátolta. Mert kitünő mérnöki képességeit a Kamara nemcsak a katedrán, hanem az üzemi életben is igénybe vette és pedig elsősorban a vízépités, másodsorban a hidraulikus gépészet terén. Igy nyáron át Mikovinyt nagyrészt a Selmec szomszédságában fekvő *hegybányai* (Windschacht, Siglisberg) bányaüveknél találjuk az akkoriban rengeteg nehézséggel küzdő aranybányászat sulyos üzemi feladataival elfoglalva.

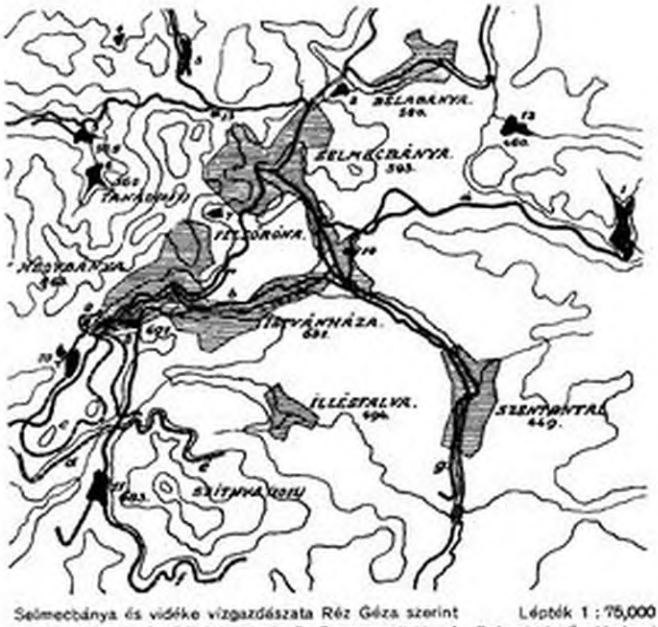
A reichaui kettős tó egy része. Háttérben a harántgáttal elválasztott kis tó
Foto Barsy M.

Az évszázados multú selmeci bányászkodás ugyanis a 17-ik század végével mind mélyebb és mélyebb zónákba jutott, s ez a körülmény katasztrófával fenyegette az egész bányászatot. Megfelelő gépi berendezések híján a vízemelés s a terményfelhozatal csaknem lehetetlenné vált, noha sok ezer ember és állat robotolt a primitív járgányokon.

Nehéz napok és évek köszöntöttek a virágzó bányavárosra és vidékére, nem egy tárában és aknában halkult el a csákányütés s az aggódó bányavállalkozókban talán csak a bányászember megrögzött hite tartotta a lelket. A legválságosabb idő a 17. század közepe volt, amikor az üzemben lévő 8 szivattyú és járgány hajtására már 576 ló, a kéziszivattyúk üzemben tartására pedig 300 ember sem volt elegendő és a vízemelés költsége heti 5000 frt.-ra emelkedett. Valamivel később a kézzel hajtott vízemelők helyét a lóval vont gépek, az úgynevezett lójárgányok foglalták el, a vízemelés kérdése azonban még így sem volt megoldva s üzemzavarok esetében nem csak az illetékes Hont- de a szomszédos megyék lakosságát is mozgósították a nehézségek legyőzése végett. Így tudjuk, hogy pl. 1712-ben az udvari kamara Bars-, Hont-, Liptó-, Nógrád-, Turóc- és Zólyommegyékből összesen 500 munkást és 200 lovat rendelt Selmecre s később, 1728-ban a gályarabságra ítélt bűnösöket is a selmeci bányákba számították ki, ahol a vízemelésnél dolgoztak s a taposó szivattyúkat hajtották.

Ez az állapot a 17. század vége felé már tarthatatlanná vált, úgyhogy a bányászat jövőjének biztosítása érdekében okvetlenül szükségesnek mutatkozott más, az eddigieknél olcsóbb erőforrásokról gondoskodni. De szükség volt erre még más oknál fogva is.

Miután *gróf Montecuccoli Jeromos* kezdeményezésére 1627-ben az egész világon először Selmecen alkalmazták a lőport repesztési célokra a bányászatnál, ez újítással a munkakifejtés, a fejtmények, illetve a termelt s értékesítés előtt még hosszadalmas előkészítési munkálatokat igénylő zuzóércek tömege is mindinkább megnövekedett s így az ércelőkészítő művek üzemben tartásához szükséges erővizen kívül, még kellő mennyiségű köpü- és mosóvízről is kellett gondoskodni. E körülménytől indíttatva s fölismerve a vízierő olcsóságát és célszerűségét, már 1699-ben jutottak Selmecen arra az elhatározásra, hogy a vidék kedvező földfelületi viszonyait kihasználva, völgyzárógátak és ezekkel összefüggésben lévő nagykiterjedésű vízfogóárkoknak építésével biztosítsák kellő magasságban a céljuknak megfelelő vízmennyiséget. Az eszme a zseniális *Sternbach Antal József* főbányagrófé volt, ki pompás munkatársakat talált tervei megvalósításához *Hell Mátyás Kornél* főgépmesterben s ennek fiában, *Hell József Károly*ban, valamint Mikoviny Sámuelben, kiknek maradandó érdemük van a selmeci bányászat újrateremtésében.

Selmecbánya és vidéke vízgazdászata Réz Géza szerint Lépték 1 : 75,000
1. Tópataki-tó. 2. Bélabányai-tó. 3. Roszgrundi-tó. 4. Bakoni-tó. 5. Hodrusi alsó-tó. 6. Hodrusi felső-tó. 7. Klingertáróli-tó. 8. Szélaknai kis- és nagy tó. 9. Bakomi-tó. 10. Raichaui kis- és nagy tó. 11. Bacsófalvi-tó. 12. Hallosi-tó. 13. Vőröskuti-tó. 14. Ribniki-tó. — *a* Tópataki vízvezető árok, *b* Istvánházi vízvezető árok, *c* Viszokai vízfogó árok, *d* Gyökési vízfogó árok, *e* Szitnyai vízfogó árok, *f* Gyökési vízfogó árok, *g* Fővölgyi vízfogó árok

Báró Sternbach főbányagróf ugyanis a fiatal Mikovinyt már tanári kinevezését megelőzően is bevonta a selmeci bányászatot reorganizáló, nagy tervének megvalósításába, igénybe vette szaktudását s szívesen hallgatta meg tanácsait. Utóda, *báró Mittrowsky János Nepomuk* tovább folytatta a megkezdett munkát Mikovinyvel, ki hosszú, fáradságos munkával s még ma is bámulatraméltó zsenialitással oldotta meg a selmeci bányászat hatalmas vízgazdaságának kérdését.

Az első völgyzárógát építését 1702-ben indította meg *báró Sternbach, Hell Mátyás Kornél* vezetésével *Szélaknán;* e munkálatokat 1730-ban nyomon követte a tópataki tógát megépítése a *goldbachi* (kolpachi) katlanszerű völgyben. Mindezek elégtelennek bizonyultak, sőt a tópataki gát egyenesen használhatatlan volt. A munkálatok műszaki vezetését 1735-ben Mikoviny vette át s az ő kezében futott össze a csaknem másfél évtizedig tartó hatalmas építkezés minden szála.

Eltekintve a csupán közhasználatra szolgáló vizet gyüjtő jelentéktelenebb tavaktól, a selmeci bányászat vízgazdászatához 16 tó tartozik, mintegy 7 millió m³ vízbefogadó- s ugyanannyira tehető vízszolgáltatási képességgel. Az ezekkel összefüggésben lévő vízfogóárkok összhosszúsága kereken 72·0 km s a vizet a gépekhez vezető árkoké 56·8 km.

Szélaknai kis- és nagy tó télen. Foto Barsy M.

Ha ezeket a tavakat vízgyüjtő területük fekvése és erővízhasználás tekintetében való összetartozandóságuk szerint akarjuk megkülönböztetni, úgy hat csoportra oszthatjuk: 1. *a tópataki*, 2. *a bélabányai*, 3. *vihnyei*, 4. *a hodrusi*, 5. *a Selmec-város területén levő*, 6. *a szélakna-vidéki tavakra*.

A következő néhány adat képet ad Mikoviny nagykoncepciójú munkálatairól. A tópataki völgy kettős gátja 35,000 frt.-ba, a Roszgrundi-tó gátja körülbelül ugyanannyiba, a Reichaui kis- és nagy tavak főgátjának építése pedig 320.000 frt.-ba került és a munka több, mint 5.000 munkást foglalkoztatott.

A selmeci vízgazdászathoz hasonló nagyszabású és különleges természetű munkát megelőzőleg a világ más bányahelyén sehol sem ismerünk s annak grandiózus megépítése Mikoviny műve. E munkájában pompás segítő társa volt a zseniális *Hell József Károly*, ki azonban időközben elhúnyt atyja állását betöltve, annak nyomdokain haladva, mindinkább a gépészet felé orientálódott s már 1738-ban megépítette első vízoszlopos gépét, ezzel is újabb lendületet adva a selmeci bányászatnak.

Míg a hidraulikus vízemelőgépek terén Mikoviny nagy munkatársa, Hell József Károly főgépmester szerzett érdemeket, ki már 1738-ban üzembe helyezte Siglisbergen, (Szélaknán) emeltyüs szekrénygépét, melyet 1749-ben a szélaknai *Lipót-aknába* beépített első vízoszlopos (víznyomású dugattyús) gépe követett, addig Mikoviny a vízerővel hajtott szállítógépek problémájával foglalkozott. Munkája eredményeként 1743-ban konstruálja meg az első *váltóvízikereket* (Kehrrad), melyet a *Siglisberg-aknában helyeztek* üzembe pompás eredménnyel. Az akkoriban kitűnő teljesítményű, rendkívül olcsó vízemelő- és szállítógépek rövid idő alatt teret hódítottak a selmeci kerületben, hol röviden a bányászat fölvirágozásával találkozunk.

Mindezeken kívül nagy munkát fejtett ki Mikoviny a selmeci és selmecvidéki bányaművek térképezése terén is. Átnézeti és részletes bányatérképei messzi fölülmulják a kor színvonalát s megbecsülhetetlen értékű dokumentumai egykor világhírű, selmeci bányászatunknak.

Hogy Mikoviny Selmecen meddig tanárkodott, nem tudtam megállapítani, abból azonban, hogy saját házában lakott, arra következtethetünk, hogy állandó lakója volt a bányavárosnak. Az 1740-es évek derekán egyébként már mint katonamérnök szerepel és pedig őrnagyi rangban, viszont, hogy még 1748-ban, tehát két évvel halála előtt is Selmecen végzett méréseket, ebből arra gondolok, hogy tanári állását korán bekövetkezett haláláig megtartotta.

Irodalom:

1. Dr. Borbély Andor: Újabb adatok Mikoviny Sámuel életrajzához és műveihez. Térk. Közl. 1934. II. köt. 1—2. füz.
2. Faller Gusztáv: Schemnitzer Metall Bergbau. Wien. 1865.
3. Michalovits János: Az első magyar bányatisztképző iskolák alapítása. Bány. és Koh. Lapok. LXIV. évf. 3—4. sz.
4. Réz Géza: A selmeci bányavidék erővízgazdászatának rövid ismertetése. Bány. és Koh. Lapok. XL. évf. 18. sz.
5. Franz Anton Schmidt: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze, der Österreichischen Monarchie. Wien, 1834. VI—VIII. köt.

XLVI. évfolyam [illegible] Tek. előjegyzői Hivatala Pécs — Ára 12 fill. 1937. február 6. Szombat

PÉCSI NAPLÓ

Szerkesztőség és kiadóhivatal Munkácsy u. 10. Kéziratokat nem adunk vissza. Szerk. tel.: 21-09 — Kiadóhivatali tel.: 20-27

FÜGGETLEN POLITIKAI NAPILAP

Előfizetési árak házhoz szállítva vagy postán egy hónapra 2 P 50 f, egy negyedévre 7 P 50 f. Egyes szám ára 12 fill. — 16 oldalas 20 fill.

Vörös Tihamér m. kir. kormánytanácsos előadása a szabadliceumban Selmecbányáról

Pécs, febr. 5. A Nemzeti Szabadtanitás Pécsi Egyesületének szabadliceumi előadássorozatában pénteken este *Vörös* Tihamér m. kir. kormánytanácsos, a „Selmecbányaiak Egyesülete Budapesten" ügyvezető alelnöke tartott élvezetes, szép előadást a Mecsek Egyesület részéről, „Barangolás Selmecbányán és a Szitnya vidékén" cimmel, a városháza közgyülési termében egybegyült nagyszámu hallgatóság előtt.

Előadásában meleg közvetlenséggel és száznál több érdekes táj- és történeti kép kiséretében ismertette Selmecbánya változatos történetét, elszakitás előtti életét és szépségekben gazdag vidékét. Selmecbányát Kr. e. 745-ben alapitották a kvádok, de eredetileg nem a mostani helyén a völgyben, hanem a környező hegyek egyikén épült. Ez a település azonban különböző dulások és földrengés következtében elpusztult és a város a völgyben épült ujjá. Bányászatát a bevándorolt németek fejlesztették ki, alatta ma is keresztülkasul futnak több száz méter mélységben a bányatárnák, melyekből több mint egy évezreden keresztül főleg ezüstöt bányásztak. Az ércerek azonban lassanként kifogytak, a bányászat összezsugorodott, Mária Terézia viszont 1763-ban ebben a városban létesitette az első bányaiskolát, amely 1770-ben már akadémiává, 1904-ben pedig bányászati, kohászati és erdészeti főiskolává fejlődött. Innen kerültek ki Európa legképzettebb bánya- és erdőmérnökei. 1919-ben, a gyászos emlékü megszállás elől ez a főiskola is menekülni volt kénytelen, sok más intézménnyel együtt: Selmecbánya ettől kezdve kihalttá vált, a csehek községgé degradálták, a főiskola pedig Sopronban folytatja müködését.

Az Ovár és Leányvár és a gyönyörü Kálvária ismertetése után az előkelő előadó pompás képzeletbeli kirándulásra vitte magával a szép tájakban gyönyörködő hallgatóságot a Selmec-

bányától három órai távolságra fekvő 1011 m. magas Szitnya-hegy tetejére, ahonnan 18 megyére, a Magas- és Alacsony-Tátrára, a Bükkre, Mátrára, a Pilisre és a nyitrai Zoborhegyre nyílik gyönyörű kilátás. Innen leereszkedve vadregényes környezetben, bájos bányatavak mellett haladt el a képzelt séta a várost környező kirándulóhelyekre.

Végül a kedves emlékű diákélet könnyesvidám epizódjai és a főiskolai ifjúság eredeti szokásai elevenedtek meg a közönség előtt, amely mindvégig nagy élvezettel hallgatta az előadást és elborult szívvel osztozott az előadó fájdalmában, amikor azt a nagy veszteséget ecsetelte, amely országunkat érte Selmecbánya elcsatolásával. A szép előadást és az előadó önzetlen fáradozását zajos taps köszönte meg.

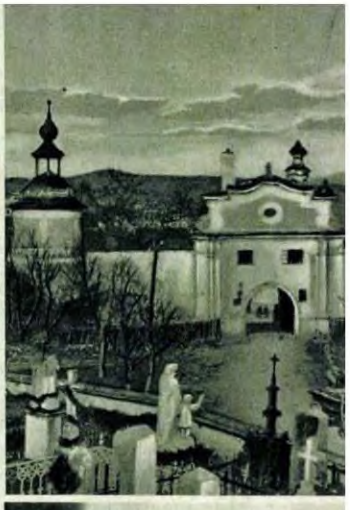
Az előadó ülést *Vasváry* Ferenc dr. egyetemi tanár, egyesületi elnök nyitotta meg és zárta be.

Legközelebb, február 9-én, kedden *Berky* Imre dr. gyakorlógimnáziumi tanár tart előadást „Tömegek és vezérek" címmel.

BUDAPEST, 1938. LX. ÉVFOLYAM. 42. (19.475) SZÁM. KEDD, FEBRUÁR 22.

PESTI HIRLAP

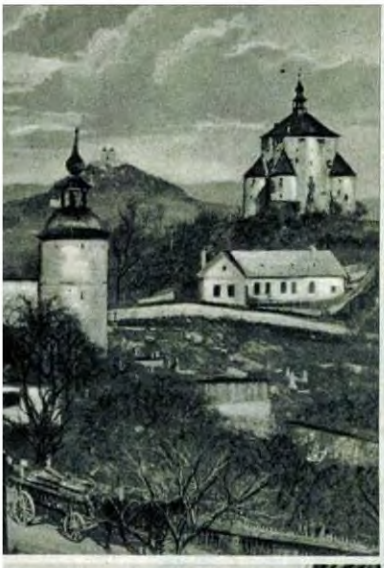
Utazás Selmecbányára

Gondolatban hazamegyek. A garamberzencei állomáson leszállok a ruttkai gyorsról. A széles pályatest végén már vár rám a selmeci kisvasut. Parányi kocsidobozaival olyan valószinütlenül, mintha nem is komoly közlekedési eszköz lenne, hanem gyermekkoromnak egy kedves játéka, amit majd eltologatok a keskenyvágányu sineken. Aztán, ha már harmadszor is felbukkan a hegyek között furakodó vasutacska ablakán a bazaltteton álló kálváriatemplom két piros tornya, a kerekek izgatott nyikorgással sebesen futamodnak lefelé és mintha kipattanna a völgyből, hirtelen és váratlanul az égboltozatra rajzolódik a Leányvár kecses teste. Gyerekkoromban, amikor a vár szük ablakaiból még meleg fények csillogtak a beesteledett város felé és a torony lágy ivben meghajló tetőzetét sürü hólepel takarta, sokszor ugy tetszett nekem mintha egy hatalmas, kivilágitott karácsonyfa állna a hegytetőn.

Ez már Selmecbánya. A Tanád alatt szikrázva szóródnak szét a napsugarak az Óvár barokktornyára tüzött kettős keresztről s mintha csak adott jelre történnék, a völgy mélyéből régi templomok és házak nyujtogatják toronykarjaikat méltóságteljes nyugalommal magányosan álló alakja felé. Itt már az ezeresztendős történelem lehellete csap felém zegzugos utcákból, bolthajtásos kapualjakból s a hegyek felsebzett oldalán titokzatos, félelmetes homállyal ásitó bányajáratokból.

Nagyon régi város az én városom. Talán a római időkkel egyidős a város cimerpajzsán megörökitett arany és ezüst gyik legendája, mely szerint egy arany és egy ezüst gyik vezette el a juhait legeltető pásztort az első fémlelő helyekre. Királyok bankárja volt valamikor Selmecbánya. II. Endre e dusgazdag város „urbura"-jából adományozott háromszáz márka ezüstöt királyi pohárnokának. E város plébánosát, Girardust küldi IV. Béla a pápához követségbe és 1245-ben olyan szabadságjogokkal adományozza meg, mintha nem is királyi város, hanem valóságos kis respublika lenne. A királyok e bankárja viselte évszázadokon át a magyar királynék udvartartásának költségeit. Stech Boldizsár, a város dusgazdag birája, akit Beatrix királynő a „nobis dilectus notarius" jelzővel tüntetett ki, szekérszámra szállitotta az aranyat a költekező királynő udvarába. A selmecbányai levéltár történelmi pletykákat őrző pergamenjeinek suttogása szerint nemcsak az uralkodó, hanem a nő szivét is meghóditotta. Ezzel a polgári öntudatban nevelődött, büszke várossal viaskodott végestelen pörökben a nagy magyar költő és izgága főur, Balassa Bálint. Ez a város vendégelte meg aranyból vert asztalnál, népes lakomán Mária Teréziát, a lakoma végén neki ajándékozva e dáriusi kincset, amelynek anyagából verették állitólag a hétéves háboru költségeit fedező tallérokat. Olyan gazdag nagyur is folyamodott kölcsönért Selmecbányához, mint a mostani bolgár dinasztia magyar őse, gróf Kohary Ferenc. Ott vigadozott nem egyszer kuruc tábornokainak vezérkarával Rákóczi fejedelem. Ugyane falak fogadták be a hadseregével átvonuló Görgeyt és kevéssel utána gróf Grobbe muszka tábornokot. Itt diákoskodott Petőfi és Mikszáth. Ez volt a magyar Heidelberg.

Ezekre gondolok, amint előbb le, majd föl kell mennem a kis vasuti állomástól a városhoz vezető uton. Elhanyagolt, pusztuló kis park mellett haladok el. Valamikor honvédszobor állt ott. Én még azon a tüzes, tavaszi délelőttön pillantottam meg először, amikor ércteste kilépett a ponyvák mögül és alatta díszmagyarok drágakövei csillogtak zászlóknak erdejében. Annak az ódon háznak ablakából néztem a szoboravató ünnepélyt, ahol még élt kilencven évével Goldbrunner Sándor bátyám, a bányavárosok utolsó főispánja. Engem itt minden kőhöz ifjuságom emléke füz. Ez a szürke és komor palota, amelyhez most érek, az egykori kamaragrófok székháza volt. Az én gyerekkorom idején még magyarruhás hajduk vártáztak a kapujában kivont karddal. Ez meg a hires Terrasz, amit Mülbeck Károly sok kedves rajza is megörökitett s melynek vaskorlátján akadémikus diákok lebzseltek csapatosan az esti korzó idején. A Katalin-templommal szemben egy furcsa ház, zsindelytetőzete kétszer akkora, mint kőépitménye. Prasovnyának hivják. Attól nem messze a Szentháromság-tér. En azt hiszem, a világ egyik legszebb barokk tere. Ott áll a mi házunk is zsindelytetős főkötőben, nagyanyó arccal. Sok mindent átélt, igen öreg már. Abban az időben épült, amikor Mátyás király budai várát először dulták föl a törökök. Én tizennyolc boldog esztendőt töltöttem el az ölében.

Az ut hosszu, mert itt minden lépés az évszázadokba vezet s az utasnak, aki ma még csak gondolatban járhat ezen az uton, kevés az ideje. De ennél a furcsa tornyos háznál egy pillanatra mégis meg kell állapodnia. Ez a Klopacska. Innen verte fel és küldte éjszakánként a fakalapáccsal döngetett, lebegő zsindely álmokon áthatoló félelmetes hangja tárnák és aknák mélyébe a selmeci bányászt. Ez volt az ő ébresztőjük. Talán nincs nehezebb élet, mint a bányászé. Közülük sokan ugy öregedtek meg, hogy a vasárnapok kivételével nem is láthatták Istennek éltető napját. És mégis ezeknek az igaz, mélyen vallásos és szelid lelkü embereknek egyetlen rátartiságuk az volt, hogy bányászoknak születtek. Selmecbánya ma már az egyetlen hely, ahol a bányásznak mindennapos viselete még ma is a bányászegyenruha, ahol maga a nép ragaszkodik rabszolga sorban töltött multjának ehhez az emlékéhez. A selmeci bányász, hol hősködő hanckó (ez volt szeretettel használt gunynevük), máskor meg igazi hős, aki félelem nélkül ereszkedik le a bányák ezermétéres, halálveszedelmet rejtegető mélységeibe. Néha olyan szeretetreméltóan együgyü, aminőnek kissé eltorzitva Mikszáth is megrajzolta évődő humorával, máskor ősi alkotó erő bölcsessége sugárzik belőle. Hiszen ezek a szegény hanckók épitették fel Selmecet. Szép templomai, monumentális szobrai, számos középülete tulnyomórészt az ő adományfilléreikből létesült és az ő véres verejtékkel járó munkájuk véste a selmeci bércek alá a világnak egyik leghosszabb földalatti járatát, a II. József-tárnát. Aki ezt a népet ismeri, az meg is szereti. Ez a nép becsületes, jó és szorgalmas, hagyományainak világában él végtelen egyszerüséggel s szenvedésekkel teli életét a szelid humor öngunyjával hinti tele.

Az utas, mig mindezt átélte gondolatban, elérkezett a hegybányai városkapuig. A jegenyeóriásokkal szegett uton még egy pillantást vet a hegyek világa felé. Az óriás völgykatlan tulsó oldalán hatalmas sziklahomlokát emeli az ég felé a Szitnya. Valamikor ott állt a Balassák sasfészke. Szép időben az esztergomi Dunáig lehet ellátni a csúcsáról. Odáig, ahol már bontják a trianoni határt.

Szitnyai Zoltán.

FÁKLYA
a Csemadok kulturpolitikai folyóirata
12 Bratislava III. évfolyam 1963 december Kés 2.—

Selmecbányai idill

Irta: Jaroslav Hašek

Ha Selmecbánya fölött, vagy a város alatt két csavargó találkozott, az első, amiről szó esett, az volt, hogy óva intették egymást, nehogy eszükbe jusson Selmecbányára menni. Így aztán a koldusok és csavargók önként védett területté nyilvánították ezt a gazdag várost. Pedig a selmeci polgárok jószívűek, bőkezűek, kamrájuk mindig tele füstölt oldalassal, meg szalonnával és szíves örömest gyakorolják az irgalmasság erényét, mert az a babona járja, hogy a város addig marad a föld színén, amíg a selmeci polgárok bőkezűek lesznek. Selmecbánya alatt ugyanis keresztül-kasul rójják a földet az állami ezüst- és aranybánya tárnái és csak nem rég történt, hogy a Felsővárosban Kuzsma polgár házát váratlanul elnyelte a föld és helyén feneketlen mély tó támadt. A tó tükre alatt várja az angyalok harsonáját Kuzsma úr, meg családja, akiket a földindulás éppen ebédnél ért.

A selmeci polgárokat annál nehezebben sújtotta a gyászos eset, mert Selmecen az ebéd szent szertartásnak számít. A selmeciek úgy járulnak az ebédhez, mint az áldozáshoz. Nem is esznek, hanem imádkoznak. A leves az introitus, a gyömbéri juhsajt pedig az ite missa est.

A Kuzsma család tragédiája annál rettenetesebb volt, mivel Kuzsma úr már az előző nap elmondta a szomszédoknak, menynyire örül a holnapi ebédnek. A főfogás sült vadkan feje lett volna, hozzá ecetes dinnye a rimaszombati áldott lankákról.

Talán ezer év múlva valami régészek ásni kezdenek a baleset színhelyén és Kuzsma úr csontjai mellől napvilágra kerül a vadkan feje is. A tudomány nagy bölcsen megállapítja majd, hogy megtalálták az özember csontvázát, aki vadászat közben valami özönvízelőtti szörnyállat által lelte halálát. Az persze eszébe se jut senkinek, hogy itt valamikor híres város állt. Hisz addigra a vezérkari térképeknek sem marad nyomuk és ha megmaradnának, annak se vennék hasznát, mert rajtuk Selmecbánya Schemnitz névre hallgat, ezt pedig még a szomszédos Szitnyán vagy Szentandráson sem értik.

Márpedig éppen Szentandrásról származnak a szóbanforgó vaddisznófejek, Szitnyáról a malacok, egy ugrással odébb Zsibritóról pedig az apróvad. Amott lejjebb Korponától egészen Almásig hófehér lúdakat tenyésztenek, amelyek javarésze Selmecbányán leli halálát és berkenyebogyóval töltve ropogós pirosra sül a tepsiben.

A Prepaki tó fölött felhősen rajzanak a vadkacsák. Azoknak is a jó selmecbányaiak veszik hasznát, érett áfonyával körítve. Almás felől meleg szél borzolja a selmeci lejtőket és megérleli a szőlőt, amelynek leve tüzesebb a hegyaljainál. Ugyanazt a fajtát termesztik, amely híressé tette Gyöngyöst, majd később Tokajt.

Nem mernék megesküdni rá, hogy ez mind igaz, de nekem így mesélték Selmecen.

Annyi azonban igaz, hogy a bor igen jó és nagyszerűen csúszik, ha almási sárgadinnyével ágyazunk alá a gyomrunkban. A befőtt dinnye legjobb köritése a beszterci sült csirkéknek, amelyek meg akkorák, hogy az egyszerű selmeci polgár joggal mondhatta: „De hisz ezek nem is csirkék, hanem strucemadarak!"

Solymárról pulykák érkeznek a városba, amelyek valósággal óriásai fajtájuknak. Fehér húsukat Selmecen vörösáfonya-befőttből készült különleges mártással öntözik.

No, meg pisztrángot is hordanak a selmeci piacra, a Zsibritói hegyi patakokban fogják őket. Képzeljük el mindehhez a csodás hegyvidéket, amelyet aranyba fürdet a sugaras nap, a messzibe nyúló virágos réteket, akkor megértjük, miért örülnek annyira a selmeciek az életnek, pláne ha tudják, hogy ez a nap érleli borrá szőlőjüket, ízes mártássá áfonyájukat, illatossá a szénájukat, amelyből aztán ízes hús lesz. Az sem csoda, hogy a tányérjukba kukkantó nap is mosolyra derül munkája gyümölcsének láttán.

A selmeci patak mentén tizenkét zakatoló vizimalom őrli a hófehér lisztet, hogy a selmeciek finom porhanyós tésztába süthessék ki a Garam partján legelő borjak gyönge húsát.

Mindenből bősége van ennek az áldott városnak, amely medvefej helyett bátran akár kést és villát tehetne a címerébe. A környező tárnák bányászai munka után bérük jó részét a városban hagyják, hogy egy kis jókedvet vásároljanak érte.

Az ósdi házakban ugyanazokat a kocsmákat találjuk, amelyekben Ulászló király idején vígadtak a szász bányászok, amikor megkezdték a bányák feltárását. A csavargók, koldusok mindenfelől zene és énekszót hallottak és a mulató bányászok, vagy polgárok tüstént meginvitálták a vándorokat maguk közé a kocsmába és annyi étellel-itallal traktálták őket, hogy egy öreg koldus, amikor torkig lakott a sok jóval, könnyes szemmel bíztatta a nagy tölgyfa asztal körül ülő jószívű városi urakat: „Egyenek, igyanak, nagyságos urak, én már nem bírok."

Szerte Magyarországon a csavargók mint valami mesebeli kincsről beszéltek az asztalon díszelgő hatalmas őzsonkákról, arról, hogy a selmeci polgárok házukba invitálták őket, bíztatták, egyenek csak bátran és minden falat után erdei borókából főzött fenyővízzel tartották jól őket, nehogy a sok étel megfeküdje gyomrukat.

Selmecre jártak a koldusok a Szepességről, Liptóról meg Gömörből. A gyöngyösi rónán, a Tátra bércei alatt, a magurai havasok tövében hálásan dicsérték a selmeci bányászok és polgárok aranyos jószívét.

Egy szép napon aztán beköszöntött a baj Halász László úrnak, a városi rendőrség új kapitányának személyében. A vitéz kapitány az alispán rokona volt, aki néhanapján talán illetlenül meg is szorongatta volna a derék selmecieket, ha nem lettek volna olyan jólelkűek. Dehát szorongatásra semmi szükség sem volt. Amikor megemlítette Frigyes úrnak, Selmec polgármesterének, hogy anyai nagybátyja, Halász László lesz a városi rendőrkapitány, Frigyes úr maga csodálkozott rajta, hogy nem jutott előbb eszébe, noha mindaddig álmában sem gondolt rá, hogy Szent-István koronájának országaiban valamikor Halász László is koptatja a méltatlan földet.

Már pedig Halász úr nem volt a tucatemberek közül való. Közrendőr volt Pesten és kétszer is kitüntette magát. Először akkor, amikor saját apját állította elő éjtszakai csendháborítás miatt, másodszor pedig szállásadóját, akivel tizennyolc éve a legnagyobb egyetértésben élt, idézte be a rendőrségre, mert — mint mondta — illetlen módon kurjongatott a Lánchídon. Aztán valami tüntetések alkalmával, amikor kardlapozták a tömeget, Halász uram kardjával lenyiszszantotta az egyik detektivfelügyelő orra hegyét. Ez a túlkapás nagyobb súllyal esett latba, mint az előbb említett két példás tette, és — a mór mehetett. Még nyugdíjat sem kapott és így arra kényszerült, hogy saját szakállára tartsa fenn a közrendet. Sorra látogatta a játékbarlangokat és elkoboztа a tételeket. Ebből aztán szerényen eléldegélt, sokra nem tellett a keresetből, mert pénz helyett rendszerint csak ütlegeket vágott zsebre. Végül is, rajta vesztett a dolgon. Hazárdjátékon ért egy rendőrbiztost, aki persze azonnal lecsukatta. Ráfogták, hogy szélhámoskodott, két hónapig hűvösön tartották, aztán eltoloncolták Pestről. Megszorult helyzetében eszébe jutott unokaöccse, a selmeci alispán, az aztán meg is tette őt rendőrkapitánynak Selmecbánya híres városában.

Ettől fogva Selmecet nem látogatták többé a csavargók és a koldusok. Mintha igazat akartak volna adni az új rendőrkapitánynak, aki kijelentette a polgármesternek: „Kiseprűzöm a városból a rongyosokat!" Hiába hivatkozott a jámbor polgármester a vendégszeretet nemes erényére, Halász úr dühös szemforgatással egyre csak azt hajtogatta: „Kiseprűzöm a városból a rongyosokat! Isten a tanum, hogy huszonötöt veretek a hátára mindenkinek, akit kolduláson érek."

A koldusok között hamarosan elterjedt a híre, hogy az egykori selmeci paradicsomban a rendőrkapitány sós vízben áztatott kötéllel csépeli a csavargó népséget. Nem csoda, hát, hogy Kuzsma úr szerencsétlen ebédjének híre nagyon megszomorította a jólelkű selmecieket. „Megharagudott ránk az úristen, mert kiveszett a városból az irgalmasság, nincsenek koldusaink, a csavargók is elkerülnek bennünket, — mondogatták a polgárok. — Lám szegény Kuzsma most másodszor bukott, de ezegyszer véglegesen." Sok igazság volt a szóban. Kuzsma úr tíz évvel előbb megbukott a választáson, most meg házanépestől lebukott a bedőlt tárnába.

A rendőrkapitány meg egyre nagyobb hatalomra, egyre ijesztőbb hírre tett szert.

A koldusok, cigányok és csavargók után sor került a rózsáskedvű bányászokra is. Egy szép napon csoportba verődve ereszkedtek lefelé a felsővárosból és vidáman fújták a régi bányásznótát:

Kelj fel Juró, kongatnak fenn a bányában,
ha későn jösz, nem lesz helyed a tárnában.
Bíz én későn jöttem, le nem is szállhattam,
pálca volt a bérem, az is számlálatlan.
A sistergős menkő gyújtsa fel bányátok,
ha már megvertetek, fejtsetek magatok.

Amikor az alsó kapuhoz értek, nagy garral eléjük toppant Halász úr.

— Mit ugattok, kutyák, — kezdte szép szelíden a szót, — tüstént velem jöttök a városházára!

— Ahhoz kettő kell, — felelte barátságosan Kalás Márton, az egyik bányász, az egyik, aki vezet, a másik pedig, aki hagyja hogy vezessék. Megértette, maga vén szürke szamár?

Ezzel tovább mentek, mintha mi sem történt volna, és újra kezdték a nótát: „Kelj fel Juró, kongatnak fenn a bányában, ha későn jösz, nem lesz helyed a társában..."

Halász úr kardot rántott, úgy ordította:

— Majd adok én nektek pálcát számlálatlanul, posogni fog tőle a hátatok!

— Hát mit gondoltok, fiúk, — fordult Kalás a cimboráihoz, — kenjek le neki egyet? Az már mégse járná, hogy mindnyájan együtt csépeljük el ezt a mihaszna vénembert.

— Igazad van, Marci, de inkább kettőt se sajnálj tőle, attól talán helyre billen az esze.

— Elég lesz neki egy is, — szánta el magát Kalás és felemelte kemény bányászöklét. Halász úr kiejtette kezéből a kardot, egy bukfencet vetett, aztán mintha elszégyelte volna, hogy vén korára ilyen bohócmutatványokra vetemedett, elfeküdt a kövezeten, kezét-lábát szétterpesztve, mint a béka.

— Hol is hagytuk abba? — kérdezte Kalás, mire ismét felcsendült a nótaszó: „Bíz én későn jöttem, le nem is szállhattam, pálca volt a bérem, az is számlálatlan..."

Halász úr mindmáig sem tudja, mennyi ideig feküdt az alsó kapu tövében, a kemény macskaköveken. Ezeknek a köveknek nagy volt a híre. A selmeckörnyéki hegyekből származtak és a szakértők nemrég tiszteletteljesen megállapították, annyi aranyat tartalmaznak, hogy vele a szomszédos falu minden adósságát kifizethetnék. Halász kapitány úr azonban nem tisztelettudásból feküdt most a híres köveken, szívesen föllkelt volna, mert a szokatlan nyoszolya bizony erősen nyomta az oldalát, de egyenruhájának zubbonyából esés közben egy fenyővizes üveg csúszott ki, az pedig köztudomásúlag nem nagyon öregbíti a rendőrfőnöki tekintélyt, ha látják, hogy hivatalos útjain eféle felszerelést hord magával. Halász úr ezért másodszor is elájult, amikor az egyik szamaritánus lelkű selmeci polgár saját üvegjéből töltött borovicskát a szájába. Igaz ugyan, hogy nemcsak a fenyővíz volt erős, nanem Kalás is olyan hatalmas pofonnal tisztelte meg a selmeci közrendészet legfőbb urát, hogy telt volna abból akár három ájulásra való is. De egyszer minden ájulásnak vége szakad, így aztán Halász úr is magához tért Csulen polgár házában, a vetett paplanos ágyon, ahová nagy sietve becipelték, lévén ez a ház a legközelebbi, éppen szemközt az alsó kapuval. Csulen polgár olyan boldogan mosolygott, mintha hájjal kenegetnék, amikor újból meggyőződött róla, hogy saját főzetű sompálinkája a rendőrkapitánynál sem valamivel kevesebb szégyent és annyira eszméletre téritette, hogy az első kortyok után felült az ágyon és a legcifrább káromkodásoknál üdvözölte a világot. Nincs az a kún betyár ősöktől ideszakadt kondahujjogató, ostorkongató kanásza a nagy magyar alföldnek, aki Halász uramnál jobban cifrázná a teremtettéket meg a szedtevettéket.

— Ugye mondtam? — Csulen úr diadalmas pillantást vetett a fiaira. — Ez a sompálinka még a halottat is föltámasztaná!

Szavainak az ágy felől tüstént üvöltő visszhangja kélt:

— Lőjjétek agyon, akasszátok föl, koncoljátok fel! Hol a kardom?

Csulen úr odanyújtotta a furcsa ócska kardot, amelyet szolgálatkész kezek Halász úr után hoztak, a rendőrkapitány megragadta és keresztbefektette a dunyhán. A fenyővíz, meg az orvosi tehetséggel megáldott Csulen úr fanyar sompálinkája érezetni kezdte hatását. A vitéz kapitány magasra emelte fringiáját és csendes áhitattal énekelni kezdte a huszárok nótáját: „Ha meghalok, meghalok, mennybe visznek angyalok".

Aztán befordult a fal felé és horkolni kezdett, magasra emelt kardjával még mindig a menyezetet fenyegetve. A házbeliek megpróbálták karját kardostul a dunyhára fektetni, nehogy merevgörcsöt kapjon, de Halász úr keze minden kísérlet után, mint valami keljfeljancsi ismét a magasba szökkent. Végül is megúnták és hagyták.

Kardos kézzel fogadta az alispánt is,

aki mihelyt értesült az alsó kapunál lezajlott összetűzésről, sietett nyomban Csulen úr házába.

Csulen polgár később kvaterkázgatás közben elmesélte, hogy az alispán úr megpillantván a házigazdája ágyában horkoló Laci bácsit, egy pillanatra megállt a magasra tartott kard árnyékában és szemrehányó hangon megjegyezte:

— Ezt aztán jól megcsinálta, bácsi!

Majd Csulen úrhoz fordult, melegen kezet szorított vele és azt mondta:

— Köszönöm szívességét... Gondoskodjék csak róla továbbra is, a legközelebbi választásokon majd képviselőnek jelöljük magát. Már régóta tudom, hogy szegény bátyám a fenyővízben keres feledést bánatára...

Csulen úr azt válaszolta, hogy megértette. Ez annyit jelentett: „Értem, a kapitány úr, alispáni engedéllyel issza a borovicskát".

Búcsúzóul az alispán úr még hozzátette, hogy tisztelni kell Halász bácsi korát és azt, hogy mennyi megpróbáltatáson ment már keresztül az életben. Csulen úr erre tisztelettudóan köhintett egyet és megjegyezte, hogy legutóbb a szőlőben járva meghűlt. Az alispán úr aztán még megcsípkedte Csulen úr Ilonka lányának arcát és megpaskolta a cselédlányt, de azt már egészen más helyen. Az alispáni kedveskedést mindketten alázatos mosollyal köszönték meg.

Már este volt, amikor a kard kiesett Halász úr kezéből, karja leszottyant a dunyhára és a vitéz kapitány fölébredt.

Egyenruhába öltözötten feküdt az ágyban, ezért csak cipőt húzott és máris mehetett le az ebédlőbe, ahol készen várta a vacsora, amelyet méltán sorolhatunk a selmeci gazdasszonyok legkiválóbb remekművei közé. A fehérhúsu, ropogós, pirosra sült malac, a csábító pulykacombok, vajban sült negédes pillantású pisztrángok, pufók füstölt sajtgomolyák a Gyömbér alól — mindez joggal keltette fel Halász úr lángoló lelkesedését.

Teli szájjal dünnyögte, mialatt villájával a legjobb falatokat halászta ki a tálból:

— Bizonyisten, csuda jó ez!

Akkor is istent hívta tanuul, mikor egy Mátyás korabeli cinnkancsóból nyakalta a selmeci hegyek nemes nedüjét, amely azért opálfényű, mert a termőtalaj alatt opál van a földben.

Amikor már eleget evett és ivott, megkérte a házigazdát, mutassa meg az ágyát és azt is a lelkére kötötte, hogy ebéd előtt aztán keltse föl. Kívánságának természetesen eleget tettek.

Az ebéd után, amely a selmeci konyhaművészet párját ritkító remeke volt, Halász úr elküldte a köszörűshöz a kardját és kifejezésre juttatta azt a vágyát, hogy szívesen megtekintené házigazdája szőlőjét.

— Mondd meg annak a gazembernek, — szólt a cselédlány után, aki kardjával a köszörűshöz sietett, — hogy egy hét mulva érte küldök.

Ezzel kevély léptekkel házigazdájának és fiainak társaságában megindult a szőlő felé, ahol többek között az eperbort is megkóstolta. Nyárson birkacombot sütöttek és nagyokat ittak a selmeci ördögtejből, ahogy errefelé a jóféle bort hívják. Halász úr pocskondiázta a szlovákokat és minden második szava az volt, hogy a tót nem ember.

Csulen úr, akinek apja a nagyrőcei szlovák gimnázium alapítói közé tartozott, csak irult-pirult és bátortalanul megjegyezte:

— Azért nem egészen úgy van az kérem...

Az almási hegy felől birkakolompok hangját hozta a szél, a nyáj ereszkedett lefelé a lejtőn a falu felé. Halász úr elnyúlt a puha pázsiton és mire a nap utolsókat pislantott a hegyek gerince felől, ő is elaludt. Házigazdái jól megizzadtak, mire becipelték a városba és gondosan ágyba fektették. Éjtszaka Halász úr felriadt és mivel azt hitte, hogy még kinn van a szőlőben, az egész házat fölverte orditásával, azt követelve, hogy rakjanak a tüzre és kanyarintsanak le neki egy szeletet a birkacombból.

Amikor végre rájött, hogy tulajdonképpen hol is van, kért egy kupica borovicskát és nagykomolyan meghagyta, hogy ebédre aztán biztosan keltsék föl. Annak a reményének is kifejezést adott, hogy sült vadkanfej lesz csipkemártással.

Igy ment ez egy hétig. Akkor Halász úr elküldte a cselédlányt a kardjáért. Amikor kezébe vette a rozzant fringiát, elöntötte a pulykaméreg és vörösre gyúlt képpel orditotta:

— Ezt nevezik élesre köszörült kardnak? Azonnal vidd vissza, köszörülje újból, egy hét múlva érte küldök!

A második héten Csulen úr, meg a családja már csak úgy hívta az öreget: „A mi Laci bácsink". Sőt, úgy érezték, hogy szegről-végről rokonságba keveredtek a méltóságos alispán úrral.

Elmult megint egy hét, Halász bácsi egyre jobban kigömbölyödött a vendégeskedésben és amikor elhozták a kardját a köszörűstől, már nem is mérgelődött. Gúnyosan felkacagott és kijelentette:

— Nézzék csak, hogyan köszörülte ki a kardomat! Azonnal vissza vele, én nem mérgelődöm vele, köszörülje újból, egy hét múlva pedig küldje el.

Aztán arról kezdett beszélni, hogy vacsorára a legjobb volna csirkét sütni.

Halász úr mindmáig kard nélkül jár, mert úgy találja, hogy nem köszörülték elég élesre, azt pedig már megállapította, hogy Selmecbányán a legjutányosabban és a legjobban Csulen polgár házában kosztolhat.

A koldusok nem kerülik el többé Selmecet, a bányászok is vidám nótaszóval róják az utcákat a kocsmából hazafelé. Az alispán úr pedig egyre csak biztatja Csulen urat, hogy megválasztja kormánypárti képviselőnek.

Igy aztán semmi sem zavarja a selmecbányai idillt.

Rajzolta: Csáder László